magazin istoric

ANUL XI Nr. 7 (124) IULIE 1977

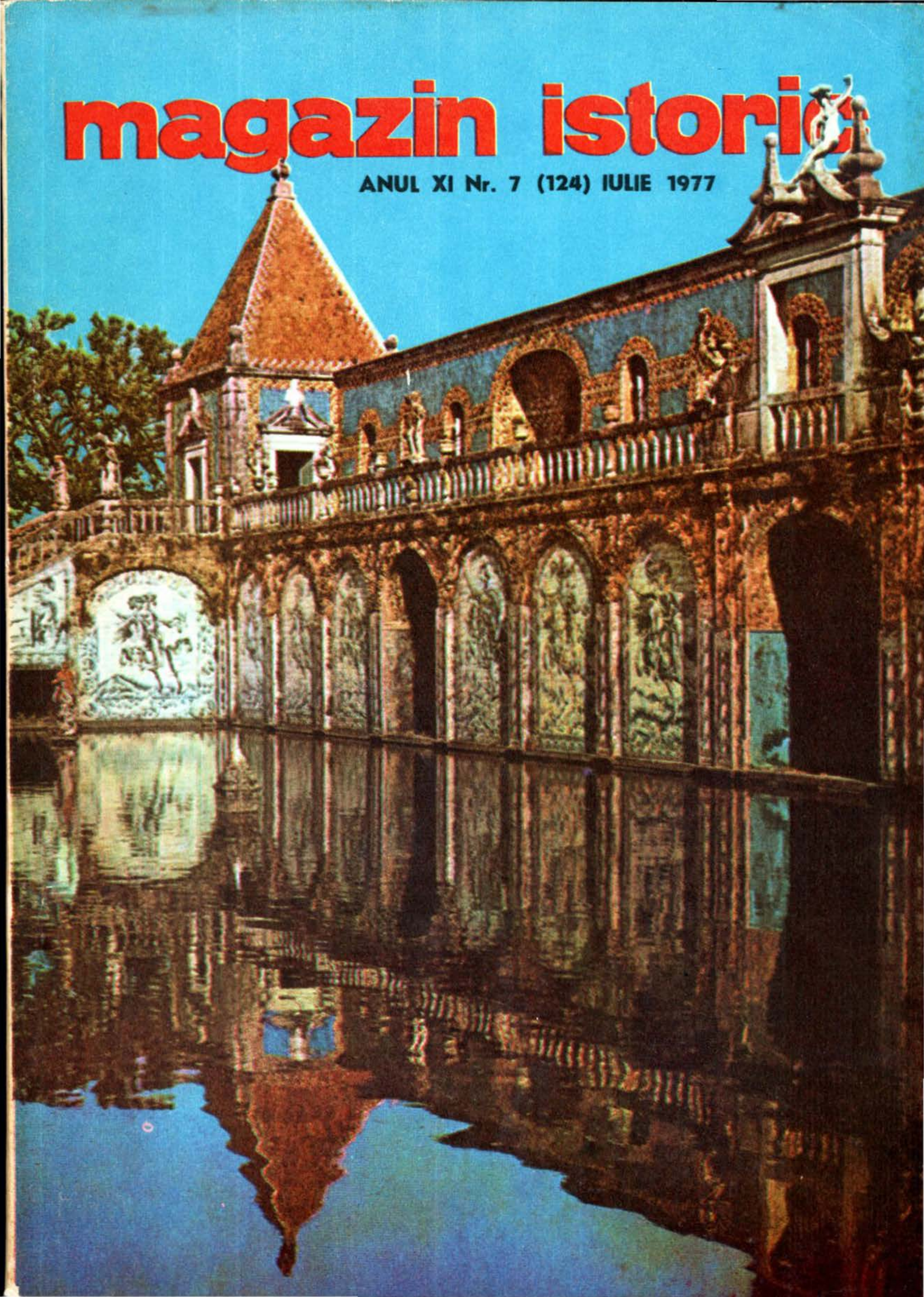

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XI - Nr. 7 (124)
iulie 1977

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

①

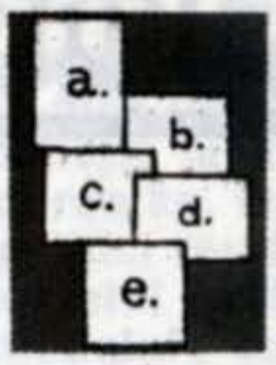

④

②

③

① „Fonteira" — unul din cele mai frumoase monumente de artă ale Lisabonei şi...

④ ...a) Monument înălţat în cinstea exploratorilor; b) Ruinele Mănăstirii Carmeliţilor; c) Vechi apeduct din capitala lusitană; d) Turnul Belem; e) Templul din Evora, construit de romani în sec. III **(Lisabona — noiembrie, 1755,** p. 56)

② Istoricul, diplomatul şi poetul Ienăchiţă Văcărescu, în viziunea lui M. Lapaty; cutie din argint pentru păstrarea documentelor. Muzeul de Istorie al R.S.R.

③ O imagine semnificativă, ilustrînd ideea unităţii ţărilor române: stemele reunite ale Moldovei şi Ţării Româneşti înfăţişate pe o ripidă de argint de la începutul sec. XVIII, din timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat. Pe aceeaşi piesă se află şi portretele familiei voievodului **(Gîndirea politică românească în sec. XVIII-XIX,** p. 2)

sumar

Documente ale istoriei. Gîndirea politică românească în sec. XVIII-XIX: DAN BERINDEI 2
Cronici de familii. Kogălniceniі: ŞTEFAN S. GOROVEI 6
Mărturii străine despre războiul pentru independenţă din 1877 ● „Acest popor posedă o vitalitate de neînvins": MIRCEA PĂCURARIU **● „Un drept ce nu poate fi contestat":** OTTO GREFFNER 11
J. A. Vaillant — un prieten al poporului român: IOANA URSU 14
Prof. D. J. Boorstin — Onoarea şi dreptul de a te guverna de sine stătător: CRISTIAN POPIŞTEANU 16
Pe marginea unei biografii. C. Dobrogeanu-Gherea: I. FELEA 18
Partizani români în primul război mondial: VASILE CĂRĂBIŞ 20
Neamuri şi triburi tracice: C. PREDA, R.A. CROSSLAND 22
Calendarul de la Sarmizegetusa: E. POENARU, C. SAMOILĂ, Ş. BOBANCU 24
„La locul ce să chiamă Direptatea": COSTIN MERIŞCA 29
Două instituţii medievale: ŞTEFAN OLTEANU 30
● Haiducii lui Horea: MIHAI CERGHEDEAN **● Voinicul Ioan Mihulin Cercel:** VIOREL FAUR 34
Cititorii scriu istorie 36
Zilele dinaintea furtunii: I. I. MINŢ 38
Cum l-am cunoscut pe Gramsci: PALMIRO TOGLIATTI 43
Un marinar român pe cuirasatul american „Maine": GEORGE FILLMAN 46
Diplomatul nazist şi ponoasele spionajului „neconvenabil": NICOLAE MINEI 48
Însemnări politice: ARMAND CĂLINESCU 52
Lisabona — noiembrie, 1755: MARIO GANDINI 56
● Concursul Magazin istoric, **ediţia 1977. Răspunsurile la întrebări...** 33
● Cărţi sosite la redacţie... 61 **● Posta** Magazin istoric 62

GÎNDIREA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ DIN SECOLELE XVIII - XIX ÎN MEMORII ȘI PROGRAME

În ultimele decenii ale secolului XVIII și în prima jumătate a veacului următor, în condițiile unor adînci frămîntări politico-sociale, ale luptei pentru eliberarea de sub dominația străină și crearea statului modern român, a luat naștere o amplă mișcare vizînd restructurarea societății românești. În pragul ultimului sfert al sec. XVIII, în contextul războiului ruso-turc din 1768-1774 și a tratativelor de pace care i-au urmat, boierii munteni și moldoveni au sintetizat în diferite memorii și programe de reforme vechile drepturi ale Țării Românești și Moldovei, ca și revendicările lor pentru respectarea privilegiilor celor două țări de către Imperiul otoman. Aceste documente sînt surse de informații privitoare la istoria economică, socială și politică a principatelor și constituie, în același timp, veritabile sinteze-program ale gîndirii politice românești pentru afirmarea liberă a poporului român.

Firește, aceste cereri nu reflectau decît într-o măsură restrînsă noile **cerințe, formularea lor mai clară și mai completă urmînd să constituie, într-o etapă următoare, sarcina altor exponenți ai societății românești, dar ele prezentau un** bilanț **și constituiau o** afirmare de drepturi. **Documentele sintetizau sistemul de relații dintre Principatele Române și Imperiul otoman, ce exista ori** ar fi trebuit să existe **în virtutea „vechilor privilegii" și, totodată, deschideau, în mod obiectiv, drumul spre revendicările înnoitoare ulterioare. Aceste „cereri" erau menite a reflecta în primul rînd interesele marilor boieri, dar, totodată, ele oglindeau în mod necesar și interesele națiunii în ansamblul ei, ca și, în bună măsură, poziția patriotică a alcătuitorilor lor și mai ales dorința lor de a restatornici un vechi sistem de relații încălcat de puterea suzerană, sistem cristalizat în** Capitulații[1] **invocate de atunci și puse în circulația dezbaterii diplomatice europene.** Capitulațiile **reflectau realități istorice, confirmate atît în izvoarele românești, cît și în cele otomane. De altfel,** necontestarea **lor de către dregătorii otomani indica limpede veridicitatea conținutului lor, faptul că se bazau pe tradițiile și realitățile unor relații multiseculare.**

Reafirmarea dreptului principatelor într-un moment important, cînd, pe plan extern, evoluția internațională defavorabilă puterii suzerane le deschidea posibilități de manevră și de afirmare a propriilor poziții față de marile puteri, iar pe plan intern, societatea românească se afla în pragul unui proces de mutații economice, politice, sociale, este cu totul semnificativă. De asemenea, conținutul documentelor, pe care le publicăm în paginile ce urmează, este revelator pentru a se cunoaște și mai complet statutul Principatelor Române față de puterea suzerană (statut de care ne-am ocupat pe larg în rubrica noastră)[2], precum și pentru a avea o imagine a structurilor lor instituționale în momentul în care ele se aflau la începutul unei etape hotărîtoare a istoriei poporului român, cînd națiunea română modernă își trăia procesul de formare și cînd conștiința națională se ridica pe locul vechii conștiințe de neam.

Memoriile și revendicările din anii 1772-1774, afirmînd drepturile Principatelor Române de a exista ca entități europene în cadrul unui sistem de relații speciale cu Imperiul otoman, au creat în mod obiectiv baza necesară **pentru următoarele acțiuni de reformă, corespunzătoare proceselor**

[1-2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 3/1975; 3-12/1975, 1-12/1976.

de dezvoltare ce aveau loc în societatea românească. Acţiuni de reformă — fiscale, sociale (desfiinţarea rumâniei şi a veciniei), administrative şi juridice — au fost întreprinse, încă la mijlocul sec. XVIII, de Constantin Mavrocordat, concretizate în documente, unele cu răsunet internaţional, publicate şi în revista franceză Mercure de France. În etapa istorică din ultimele decenii ale sec. XVIII şi mai ales în sec. XIX, programele vor cuprinde în mod firesc stipulaţii şi revendicări cu mult mai înaintate, menite a crea structurile societăţii româneşti moderne.

În continuarea seriei de documente din istoria poporului român, revista începe cu acest număr publicarea principalelor memorii şi programe ale oamenilor politici români de la sfîrşitul sec. XVIII şi prima jumătate a sec. XIX. Documentele, necunoscute marelui public, sînt redate după textele originale, păstrîndu-se întru totul ortografia şi expresiile timpului; cuvintele introduse de noi au fost marcate prin paranteze drepte.

Dan BERINDEI

Memoriu redactat în 1772, după toate probabilităţile, de Ienăchiţă Văcărescu, prin care se prezentau drepturile Ţării Româneşti faţă de Poarta otomană şi se dădeau informaţii privind vechile instituţii ale ţării [1].

Domnul era singur stăpînitor şi după petrecania domnului, unde rămânea catadiadohi [moştenitori] iar alţii se făcea, prin alegerea boierilor, sau dintre fii, sau din rudeniile domnului, sau pă unul din boieri, cum şi după ce s-au supus ţara Porţii turceşti că toată vremea s-a urmat aşa şi înştiinţînd sultanului în scris, îi trimitea hatişărif, cucă [căciulă domnească], caftan şi sabie. Iar dă multe ori spre aceasta neunindu-să boierii, alegea fieşte care ceată domnul său, iar Poarta turcească întărea pă unul din cei aleşi, însă spre care să interesa, care aceasta s-au urmat şi pînă la întîia domnie a lui Constantin vodă Mavrocordatul, carele s-au ales aicea în ţară, la 1730 dă clirosul [clerul] bisericii şi dă boeri.

Povăţuirea era a domnului, însă cu sfatul boerilor, după cum însuşi domnii o dovedesc prin cărţi date în ţară cu porunci dăosebite cum că s-au hotărît cu sfatul mitropolitului şi a veliţilor [marilor] boeri.

Haraciul ţării 3 000 galbeni începătura haraciului dă către Mircea vodă la întăia închinăciune: 10 000 galbeni la a doua închinăciune a ţării de către Laiotă Basarabă voevod, [de fapt Neagoe Basarab], la anul 1514; 125 000 lei l-au făcut Matei vodă Basarab la leat 1633, cînd au avut pără la Poartă şi judecata cu Dumitru vistier Dudescul i [şi] cu Catargiu, fiind pribegi. Haraciul li se trimitea în Ţarigrad [Constantinopol] la măria sultanului.

Capichehaile la Poartă iera pământeni şi în fieştecare trei luni îşi trimitea socoteala în scris pă anume, şi domnul o da veliţilor dă o teorisea şi o adăvera cu iscăliturile lor.

Oricare din pământeni mergea în ţara turcească cu treburile ţării sau după alişverişuri [afaceri] avînd la mână cartea domnului, nu să băntuia dă haraci sau dă alte cereri dă dări.

Turcul având judecată cu pământeanul, să judeca dă domnul după pravila ţărei şi hotărîrea avea întărire şi nu să făcea igzar nici un pământean pentru vre o jalbă, adecă a să rădica din ţară nici la Ţarigrad nici la altă parte a ţării turceşti.

Neguţătorii turci ce venea cu marfă să vânză şi să cumpere, cu ştire intra, cu ştire ieşea, însă da şi lua prin tărguri sau dă a să hălădui [a petrece] prin dăosebite locuri nici cum, nici ţinea în ţară ciftilic, [proprietate rurală], sau să-şi facă arătură sau altă hrană a pământului, nici ţinea dobitoc [vite mari] sau oi, sau stupi în pământul ţărei.

Dietahcésă, adecă gloabă [despăgubire] pentru cererea vreunui turc nu era slobozi a cere ei, ci pă un cetaş dovedindu-l, să osândea cu judecată spre moarte.

Afară din turcii cei întradinsu trimişi cu niscai treburi către domnii dă Poartă sau dăspre un paşă alţii nici cum nu erau volnici să treacă păn ţară.

Pă la oraşă intra de cu rânduitu, prin judeţe era câte un vel căpitan peste 1 000 dă oameni, în pace, dă pază ţărei şi în răzmeriţă, ostaşi.

Numire boerilor s-au dat dă către Radu vodă cel mare la leat 1496.

Boeriile să da dă către domnul foarte cu greu, îi înălţa numai pentru cunoscuta slujbă domnului şi patrii.

Din boerie se scotea după voia domnului şi volnici iera domnii asupra vieţii şi morţii celor supuşi, însă cu judecata a tot divanul şi după pravilă.

Veliţii boeri au cuvânt în divan spre a răspunde la judecată părerea sa.

Slujitorii era ostaşii ţăriişi din vechime cea mai aleasă parte era dărăbanţii, pentru că să trăgea din tată la fiu pînă ce Constantin vodă [Şerban] Cărnul, la 1654, i-au slăbit, iar Şărban vodă Cantacuzino, la 1688 i-au ştersu dintr-acel nume numai pă unii din ei talpoşii, [infanterişti] supt vel căpitan za [de] dărăbanţi, ce acela le era mai înainte căpetenia lor, iar pă alţii i-au numit cazaci supt stăpânirea lui vel-agă şi vel-căpitan za dorobanţi, supus agăi.

Roşii [roşiorii] dă ţară pă cari Constantin vodă Brâncoveanul i-au rădicat.

Siimenii au fost oaste streină supt stăpânirea lui vel-spătar şi toate aceste cete avea lefi, mertice şi postafă i scuteală, iar Matei vodă Basarab le-au dat şi privileghiul ca să plătească oerit în trei ani odată, iar vinărici nici cum să nu dea.

Toate dăjdiile obicinuite şi neobicinuite după vreme, ori cu ce fel de nume se scotea iera pentru plata haraciului i cheltuielile capichehialelor la Ţarigrad şi pentru ţinerea acelor tagme dă slujitori, chemându-să venituri ale visterii şi prin vel-vistier să da şi să da seama la veliţii boeri după pecetluiturile gospod.

Veniturile cămării era osebite ale domnului, însă ceritul pol [jumătate] bani opt, dijmăritul pol bani 10, vinărăciul pol bani 2, tutunăritul, ocnele, vămile, care acestea să strângea şi să da prin vel-cămăraş, însă şi vămile pă acea vreme era numai obor şi baci iar nu prin toate satele scăunaş şi ce iaste dă ale măncării vamă nu se lua.

Veniturile doamnii ce iar prin cămăraş se strângea, însă fumăritul Bucureştilor, fumăritul bălţilor, lumânăria, sărăria, herăria-monopoli, sărăritul muncilor, măjăritul, goştinăritul, erbăritul, săpunăritul, cantarul, aurul, birul ţiganilor — prin vel-armaş pă sama doamnii.

Veliţii boeri cei 12, ori mazăli în trei ani odată plătea un oerit, aseminea şi mănăstirile ceale domneşti, iar dijmărit şi văcărit cum şi vamă şi bucatele ce videa dă ale casii, n-au plătit.

Boernaşii mazăli i neguţătorii erau datori a sluji vreme dă oaste însă la potvoade şi pentru aceia nu plătea dijmărit şi vinăriciu.

Breasla logofeţilor dă divan slujea fără leafă însă intra dă rând cu ceata pă luni, cum să orânduia de vel-logofăt şi scutea dijmăritul şi vinăriciu.

Vel-banu avea bănişorii în cinci judeţe piste Olt şi vornicul vornicei în ceste 12 judeţe, pentru ispăşale şi pripasuri, volniciţi cu cărţile domnilor, însă cu pecete verde şi în pecete chipul său cu toiag ţinînd în mână.

Vel-logofătul orice poruncă a domnului va ieşi în scris supt pecetea domnului (afară numai din poruncile ce sânt pentru ale vistierii, venituri care să ia trebile vistierului) celelalte toate prin vel-logofăt să isprăvescu cum şi la toate veniturile cămării i ale domnii, veri ce porunci vor fi, vel-logofătul le săvârşeşte iar pecetea ţării o încredinţa domnul la vel-logofăt.

Unii ce era în boerii, şi din veliţi şi din al doilea şi dintr-al treilea, avea havaeturi [dări] din ocnă i din vinăriciu, cu sumă, însă unii sare şi vii, alţii numai sare, iar alţii numai vii, cum şi din mănăstiri unile lua din hrisoavele domnilor.

Din vamă încă au a lua unii din boeri şi unile din mănăstiri, iarăşi după hrisoave.

Preoţii încă era nesupăraţi spre dările ceale dă obşte.

Grigore vodă Ghica cel întâiu la 1661, după un hrisov ce s-au văzut în vevliotechi [biblioteci] a răposatului Constantin vodă Mavrocordatul au făcut o hotărâre ce să vede că nu s-au păzit, pentru dregătorii dă ţinuturi care cisluescu [împun] obştea la dăjdii şi strâng banii, să nu fie volnici să cumpere ipostatica în cătă vreme

[1] Biblioteca Academiei R. S. România, ms. 5 783.

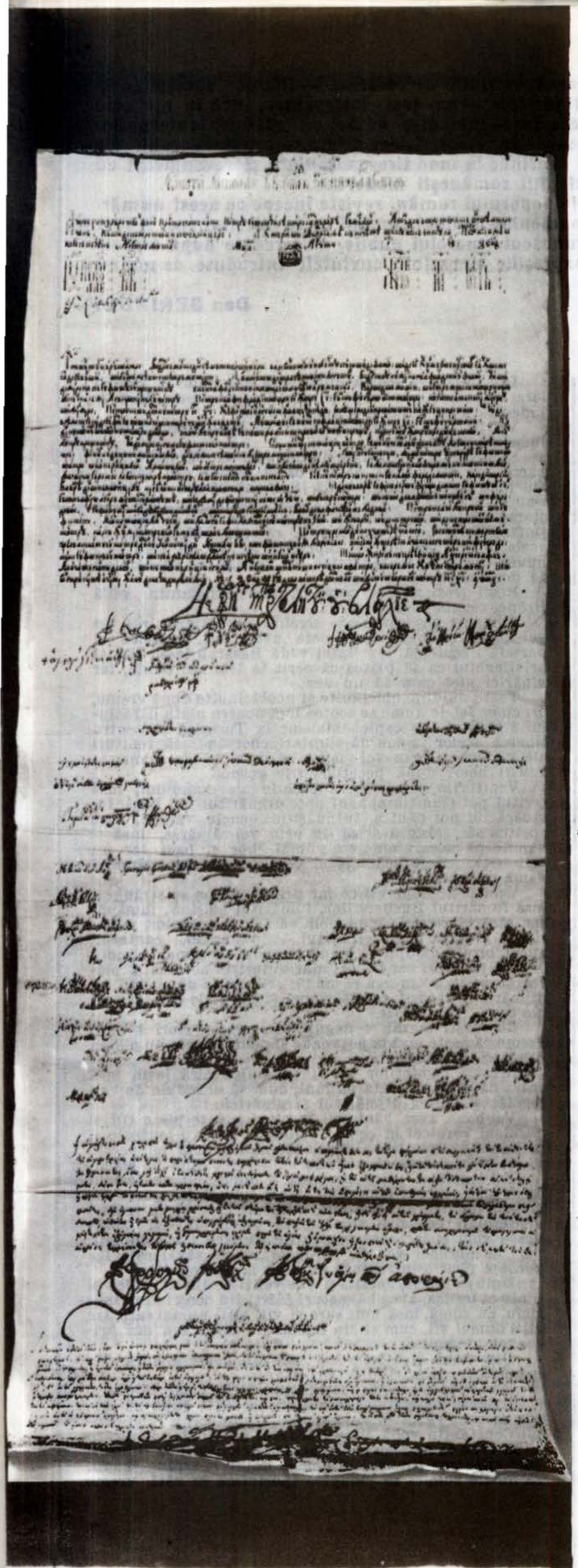

Hrisovul lui Constantin Mavrocordat prin care în anul 1746 a fost desființată șerbia în Țara Românească care, cu doi ani înainte, sub domnia aceluiași cîrmuitor, fusese abolită în Moldova (Muzeul de Istorie al R.S.R.)

va fi cu dregătoria acelui județ asupră-și, iar dă să va cuteza să scază și să piarză.

Domnii cei vechi cela ce găsea obicinuit la un lucru, aceia păzia și era sărguitori pentru belșugul dă obște, grijulivi pentru pacea dă obște, cercăndu a pedepsi pă cei răi și hoți, zătecnea cele fără dă lege silnicii și mite a nu să face la vănzări i întorcea cu voe și fără dă voe pă ori care din greșale, păzind pururea folosul obștii.

Pentru zahirele [produse alimentare] dă hrană Țarigradului, țara nici odinioară n-au fost silită spre acea pagubă care s-au început de la 1753 și din protimie până pă urmă au născut și natural și dajde, ci negustorii își aveau dragomanii cărora le lăsa bani și aceia tocma arvună și vreme îi strângea, i-l da, pentru toate felurile dă zaherea așa să urma.

Anaforaua mitropolitului și a boierilor Țării Românești către contele P. A. Rumianțev, din 22 iulie 1774, privind vechile privilegii ale Țării Românești [1].

Fiindcă Escelența Voastră [Rumianțev] ați binevoit a ni spune prin grai, că în Tractatul de pace [de la Kuciuk-Kainargi] de curînd încheiat s-a pus ca temei de fericire a țerii noastre starea în care se afla ea în zilele lui sultan Mehmet IV, plecat ne rugăm Escelenței Voastre a se face prin deosebit articol o descriere a acestei stări, încît să nu mai poată fi primitoare de deosebite tălmăciri.

Deci, mai înainte de toate, cel dintîi privileghiu al nostru, era:

I. **Alegerea domnilor noștri în ființa unui pămîntean,** întărit de Poartă, prin cererea cu anaforaua noastră, pe toată viața; dovadă la aceasta aducem pe domnii care au domnit în zilele pomenitului sultan Mehmet IV, și anume:

Matei Basarab, care a domnit 21 ani, și a murit în scaun
Constantin [Șerban] Cărnul, în urma lui, la 1653
Grigore Ghica, la 1661
Radu Leon, la 1664
Antonie-vodă, la 1669
Șerban Cantacuzino, la 1679.

Aceasta ne rugăm să se facă și acum: a se alege adecă domnul țerii din pămînteni — acesta fiind temeiul privileghiilor.

II. Plătindu-se haraciul, domnul să rămînă nesupărat de stăpînirea și administrarea țerii noastre, fără a se amesteca nimeni la aceasta, precum erau domnii în timpurile de mai înainte, și dovadă că erau de sine stăpînitori sînt războaiele ce au avut domnii în timpul lui sultan Mehmet IV cu Moldova, cu Ardealul, cu Lehia, și în numele lor, și ca aliați.

III. Fiindcă haraciul a fost de lei 125 000, să se lămurească și aceasta, și să se hotărască această somă, fără a se mai cere vreo altă dare, precum era și mai înainte.

IV. La pricaz [caz] de judecată, atît țivilă, cît și criminală, dintre creștini cu turci și turci și creștini, hotărîrea domnilor se face în țară fără apel (adecă rămîne desăvîrșită), și niciodată nu puteau să ridice pe vreunul spre a-l judeca aiurea, ba încă se înlăturase și prețul singelui, ce se cerea pentru turcii omorîți în țară.

V. Țara Românească fiind [în sens de deosebit guvernămînt] loc de adăpost, nici unul din acei care veneau de prin alte locuri nu se mai cereau de nimeni. Iar românii care se înstrăinau în Turcia se bucurau de drepturile neamului lor, nefiind datori a-și schimba nici portul.

VI. Negustorii turci veneau în țară cu dovezi scrise din partea pașilor de prin prejur și, ori vindeau, ori cumpărau marfă, cu ridicata, numai pe la bîlciuri, și se înturnau îndată.

VII. Negustorii și alți turci nu aveau voie să ia slugi români, femeie sau bărbat, precum nu puteau asemenea

---

[1] **Genealogia Cantacuzinilor,** de banul Mihai Cantacuzino, publicată și adnotată de N. Iorga, București, 1902, pp. 537-540.

nici casă, nici prăvălie, nici vite, sau stăpînire de moşii să dobîndească în Ţara Românească, sau a găsi casă de închinăciune sau geamie.

VIII. Nimeni nu era slobod să treacă prin Ţara Românească, nici paşă, nici altul; pentru care aceasta sînt şi firmane date anume.

IX. Ţara Românească avea în trecut schelă vechiul oraş numit Oraş de Floci. Cerem dar ca şi acum să se facă aceiaşi schelă în acelaşi loc, pentru înlesnirea negoţului ţerii.

X. Să fie slobozi pămîntenii a merge prin alte ţeri pentru învăţătură, precum nu erau nici în trecut mărgeniţi numai în patria lor.

Aceste mai sus-arătate au fost vechile privileghii ale ţerii noastre, care, fiind adeverite în tractatul de-acum, ne rugăm a li se mai face şi o deosebită desfăşurare, precum mai sus am arătat, spre a nu se mai amesteca şi călca prin catachrisuri. Ne mai rugăm către acesta a se orîndui consul la Bucureşti şi un vice-consul la Craiova, cum şi pe la toate oraşele de pe margenea Dunării, care să corespundă cu cel din Bucureşti. Asemenea ne mai rugăm ca, fiind obicei de a avea domnii ţerii aghent la Varşovia, să se urmeze orînduirea lui ca mai înainte, dacă nu este cu putinţă de-a se orîndui de-a dreptul la Petersburg.

Alte trei ponturi adogite în anaforalele către Măria Sa Împărătească şi către contele Panin, date prin prinţul Potemchin.

XI. Să se slobozească toţi românii, bărbaţi, femei şi copii, care s-au robit din ţară şi se află în mîinile turcilor.

XII. Pe lîngă capuchehaielele Constantinopolei, să fie şi unul pămîntean român.

XIII. Elciul [trimisul] Măriei Sale, ce se va afla după vremi la Constantinopol, să fie ascultat şi slobod a apăra şi sprijini drepturile ţerii noastre după tractate. Toate aceste să se întărească prin firmane, spre a se da în păstrare la Arhiva Mitropoliei din ţară.

Cererile, întemeiate pe vechile privilegii, adresate de boierii Moldovei Porţii otomane, la 30 august 1774[1].

a. Alegerea domnului să fie despre noi, să rămăie statornic în domnie păn la sfîrşitul vieţii sale, şi următorul domn iarăşi de pămînteni să se aleagă.

b. Bîrul ţerii la Poartă să fie precum au fost în vremile împărăţiei lui sultan Mehmet IV, şi să se trimită la Ţarigrad cu boeri pămînteni, precum aceasta s-au pomenit şi la legătura păcei de an.

c. Turcii să nu fie volnici a avea cifilăcuri, [proprietăţi rurale], case, tamazlicuri, în ţară, nici să împartă bani înainte pe lucruri de neguţătorii; ci marfa lor să o vînză cu derădicata, şi ce ar avea de cumpărat să cumpere, şi să se întoarcă la locul lor, iar să nu umble din loc în loc, pin ţară, care acest fel de ferman de apururea a dat devletul [Guvernul otoman] domnilor, şi încă şi bumbaşiri triimetea Poarta spre înfrînarea turcilor.

d. Nimene din pămînteni să nu se facă ihzar la Ţarigrad după obiceiul vechi, pentru orice pricină ar fi: ci aice să se caute pricina fieştecăruia cu judecata domnului. Şi oricare din pămînteni va avea giudecată cu turcii, să nu se judece la alte judecăţi şi cadii [judecători otomani], ci, numai aicea la domni şi mărturiile creştinilor să se ţie în samă la giudecată, căci aicea nefiind turci trăitori, nu să poate avea marturi turci, care la aceasta este şi fetva turcească.

e. Săngerit să nu fiie — turcii să n-aibă voie a ţine slugi şi slujnice din pămînteni, şi moşiile noastre strămoşeşti ce avem pe lîngă sarhaturi, [teritoriul raialelor] să fim volnici a le stăpîni şi a lua venitul lor. Iar turcii să nu se amestice. Care aceasta este arătat şi la punturile păcii. Şi care din pămînteni de bună voea lor (însă în ţara turcească) să vor turci, să n-aibă a moşteni nemică din averile părinţilor lor. Aşăjdire pămîntenii ce vor umbla prin ţara turcească, să nu se supere cu cerire de haraci, fiind ţara aceasta de bună voie închinată.

---

[1] T. Codrescu, **Uricariul**, vol. VI., Iaşi, 1876, pp. 422-423.

clio anunţă

Un concurs al elevilor istorici

Între 7 şi 13 aprilie 1977, a avut loc la Suceava etapa finală a primei ediţii a Concursului republican de Istoria României, a mişcării muncitoreşti, democratice şi revoluţionare, a Partidului Comunist Român, disciplină care se studiază în anii IV sau V în toate liceele din ţară.

Din cei aproape 1 000 participanţi la faza judeţeană a concursului s-au calificat pentru etapa finală 283 elevi din liceele industriale, agro-industriale, pedagogice, economice, de artă, militare şi real-umaniste.

În cadrul concursului, elevii au realizat o lucrare scrisă pe tema „Unitate şi continuitate în istoria poporului român", care a oferit posibilitatea relevării cunoştinţelor şi înţelegerii aprofundate de către şcolari a unor probleme fundamentale ale istoriei naţionale. Numeroase premii, acordate de Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului, Comitetul Central al Uniunii Tineretului Comunist, Societatea de ştiinţe istorice, Institutul de istorie „Nicolae Iorga" din Bucureşti, Institutul de istorie „A. D. Xenopol" din Iaşi, Editura Politică şi Editura Didactică şi Pedagogică au răsplătit cele mai bune lucrări. Au fost acordate, de asemenea, premii, constînd în abonamente, din partea revistelor Magazin istoric, Revista muzeelor şi Forum.

În programul concursului au fost înscrise şi întîlniri ale elevilor cu profesori şi cercetători istorici, în cadrul cărora au fost prezentate următoarele expuneri: prof. univ. dr. Aron Petric „Unele probleme ale istoriei României în lumina ultimelor cercetări"; conf. univ. dr. Gheorghe Ioniţă: „Probleme actuale ale istoriei mişcării muncitoreşti şi revoluţionare din România"; prof. Alexandru Toma: „Din viaţa spirituală a judeţului Suceava".

O excursie documentară prin judeţ a oferit elevilor posibilitatea de a cunoaşte meleagurile sucevene, monumentele istorice şi de artă, precum şi importante obiective economice ale „Ţării de sus".

Prof. Elena COJAN
Inspector principal de specialitate în Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului

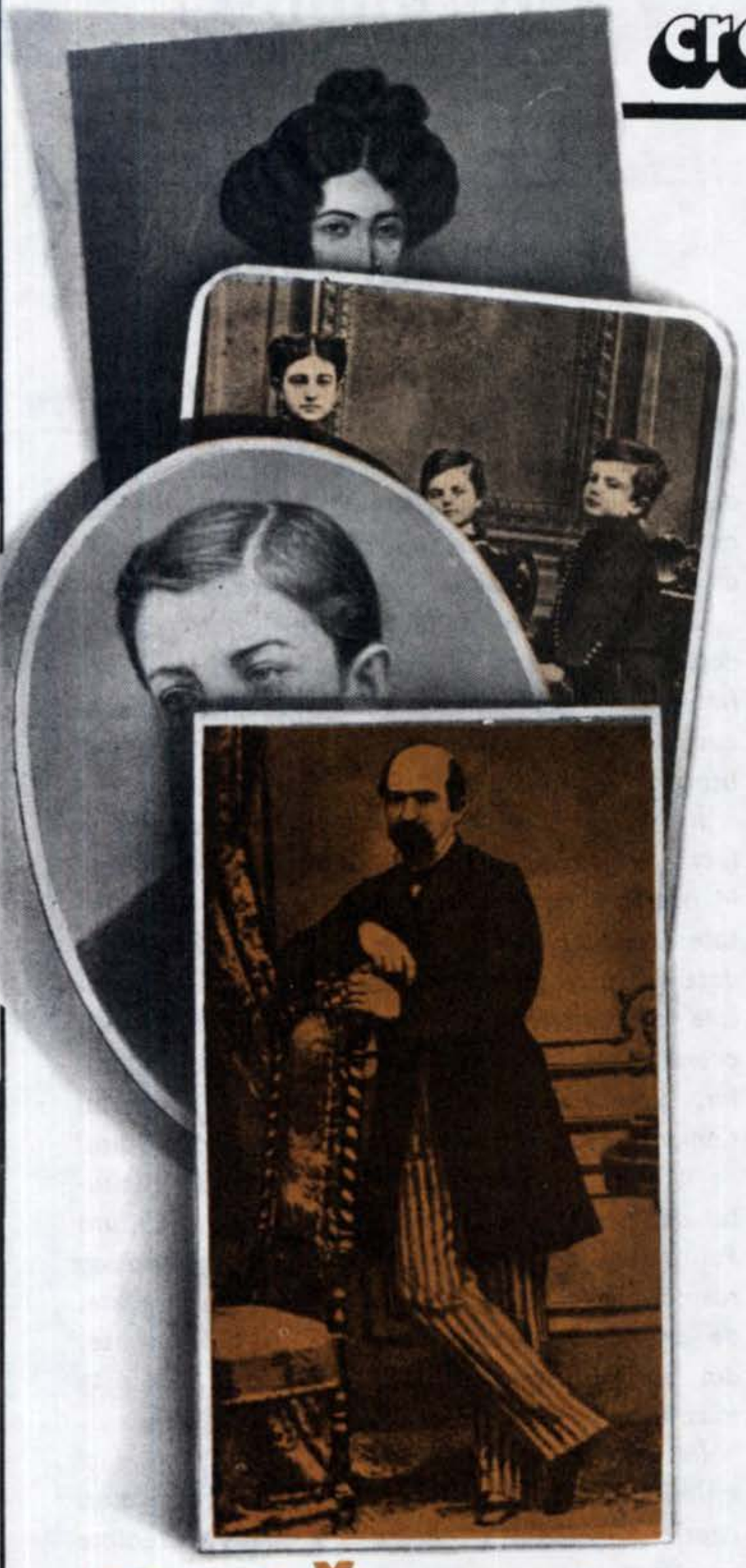

KOGĂLNICENII

ȘTEFAN S. GOROVEI

„Sum născut în Iași, la anul 1817, luna septemvre în șese. Tatăl meu a fost vornicul Ilie Kogălniceanu; muma mea a fost soția sa Catinca, născută Stavillă, familie românească din Basarabia; de pe tată și de pe mumă, din moși și strămoși, mă fălesc, dară, că sum român moldovan și cu mîndrie recunosc că familia mea nu a căutat niciodată origina sa în țări și neamuri streine". Această confesiune biografico-genealogică face parte din prefața cu care Mihail Kogălniceanu și-a însoțit ediția a doua a letopisețelor sale. Departe de a fi un simplu „cuvînt înainte", prefața — datată, semnificativ, „satul Rîpile, în 14 august 1872, a opta aniversare a promulgării legii rurale" — a constituit un act de mîndră justificare și apărare a realizărilor domniei lui Cuza, într-un moment cînd Kogălniceanu stătea la moșia strămoșească Rîpile din județul Fălciu, într-o vacanță „politică". În mijlocul răzeșilor fălcieni, „vechiul răzeș de pe Kogălnic"[1] se întorcea la preocuparea predilectă pentru istorie, cu care a intrat în viața publică și care a fost suportul întregii sale activități, și de pînă atunci și de mai tîrziu.

În slujba țării

Reclamîndu-se urmaș al răzeșilor de pe Kogălnic, marele om de stat nu făcea nici o figură de stil, nici o concesie dictată de democratismul convingerilor sale politice: documentele medievale arată că leagănul acestei familii era în ținutul Lăpușnei — ținut udat de rîul Kogălnic — unde cel dintîi purtător al numelui, **Ioan Kogălniceanu,** avea proprietăți în cîteva sate de pe pîraiele Călmățui și Bujor. Semnificativ este amănuntul că, datorită acestui boiernaș, neamul Kogălnicenilor pășește în istorie sub zodia științei de carte, căci, trăind la începutul veacului XVII, Ioan Kogălniceanu era diac, adică scriitor de acte, meserie bănoasă pe atunci, cînd acest meșteșug nu era la îndemîna tuturor celor care ar fi avut nevoie de el. Cu banii adunați din exercitarea profesiunii sale, Ioan Kogălniceanu și-a întins stăpînirile și în dreapta Prutului, cumpărînd o parte din satul Ghidișeni, pe pîrîul Lilivei, la ținutul Fălciului. Fiul său, tot diac, **Vasile Kogăiniceanu,** locuind în acest sat — unde „avè Kogălnicenii și casă, și pivniță, și livezi" — a cumpărat, în 1666, o parte din satul vecin, Scrivuleni, devenit, pentru mai bine de două secole, reședința principală a urmașilor săi. Aici, el și-a întemeiat o gospodărie întinsă; într-un document datînd din 1753, se arată, în legătură cu strănepotul său Constantin, că Scrivulenii erau moșia „de baștină strămoșească a Kogălnicenilor, unde au trăit moșii și strămoșii lui, pînă ce au murit acolo, și stau și pînă acmu temeliile casălor moșilor lui și locul bisăricii și alte seamne ale baștinii lor, carele să văzu pănă în dziua de astăzi".

Averea adunată de diacul Vasile Kogălniceanu s-a împărțit fiilor săi; unul, **Iachim,** desprins de trunchiul familiei, stă la originea unei ramuri care nu a mai urcat treptele ierarhiei sociale, rămînînd între răzeșii satelor din ținuturile Vaslui și Fălciu. Alt fiu, **Sandu Kogălniceanu,** care și-a început și el cariera ca diac — s-au păstrat mai multe acte scrise de el, între 1684-1700 — pentru a ajunge apoi căpitan a rămas la Scrivuleni, rotunjind moștenirea părintească.

[1] Vezi **Magazin istoric,** nr. 4/1969.

Astfel, la temelia neamului din care s-a ridicat Mihail Kogălniceanu stau trei generaţii nu de simpli ştiutori de carte — cum erau atîţia dintre boierii vremii — ci de **practicieni ai scrisului,** şi nu de obişnuiţi stăpîni ai pămîntului — cum erau toţi stăpînii — ci de oameni **gospodari** în sensul cel mai adînc al cuvîntului.

Cu **Vasile Kogălniceanu,** fiul lui Sandu, o filă nouă se înscrie în istoria familiei. Căsătorit cu fiica unui orăşean înstărit din Iaşi, a primit ca zestre, în acest oraş, cîteva proprietăţi; între ele, o pereche de case alcătuiau o gospodărie de care Vasile Kogălniceanu va aminti cu mîndrie în testamentul său: „casăle mele cele mari din Eş", „cu pivniţă, cu fîntînă şi cu tot locul lor, ce sînt dinaintea porţii mănăstirii lui Barnovschi". Aici s-a aşezat, pe la 1728, cînd a devenit mare căpitan de Iaşi, Vasile Kogălniceanu cu familia sa. Funcţia pe care o căpătase nu-l ridica între marii dregători, dar îl punea în nemijlocite relaţii cu ei, fiind subordonat direct marelui hatman; om destoinic şi credincios, căpitanul a ajuns să fie preţuit nu numai de superiorii săi ierarhici, ci şi de însuşi domnitorul ţării.

În toamna anului 1739, a revenit în domnie (după ocupaţia rusă prilejuită de războiul austro-ruso-turc din 1736-1739), Grigore II Ghica, însoţit de un demnitar otoman; curtea domnească fiind stricată, pe acesta din urmă, numit Sara-Mehmet paşa „l-au pus în casele lui Vasile Kogălniceanu [...] de lîngă Barnovschie". Mai apoi, prin abuz, şi alţi oaspeţi au fost găzduiţi acolo; ba chiar, „întîmplîndu-să a fi casăle ageşti stricate", pînă şi Agia (poliţia tîrgului) a fost „repartizată" acolo! Ca să-şi apere, în viitor, casele de asemenea musafiri, căpitanul s-a adresat lui Grigore Ghica vodă, care, la 25 aprilie 1741, i-a dat o carte de scutire (un „tistament") motivată cu argumentul că „nu să cadi a i să da lui [Vasile Kogălniceanu] supărare, aceasta de vremi că el şi mai nainte vreme, la alţi domni, şi la domniia me, s-au aflat tot în slujbile ţării şi a domniei". Ca urmare, „socotind domniia me slujba lui ce-au slujit-o din tinereţile lui şi pîn-acmu la bătrîneţi [...], după dreptati ce i s-au căzut a rămîni odihnit la bătrîneţeli sale", domnitorul a hotărît ca „de acmu înnainte să să odihnească el nesupărat în casăle sale şi niciodată această casă gazdă nemărui să nu fie, nici să se dè, nici la boiar mare, nici la mic, nici să îndrăznească nici a le ceri, ce pururi să fie aceste casă ferite şi apărate şi cu pace să lăcuiască acest om şi copiii lui în casăli sali, neclătit şi nesupărat de nime".

Cu toată silinţa

Cuvintele lui Grigore Ghica au fost de bun augur pentru neamul Kogălnicenilor. „Cu pace" a locuit Vasile Kogălniceanu, pînă la sfîrşitul vieţii (1750), în casele sale din Iaşi, crescîndu-şi acolo copiii, dintre care trei sînt însemnaţi în istoria familiei: Constantin, Neculai şi Enache. Primul, **Constantin Kogălniceanu** (străbunicul lui Mihail Kogălniceanu), a fost întîi, vreme de 12 ani, logofăt de vistierie (diac contabil, am zice azi, care ţinea socotelile vistieriei). Alături de mulţi alţi boieri, de toate treptele, s-a aflat, în 1749, printre semnatarii hrisovului care consfinţea una din marile reforme ale veacului, desfiinţarea şerbiei în Moldova de către Constantin vodă Mavrocordat; semnătura sa se află şi pe trei arzuri (jalbe), prin care moldovenii protestau împotriva unor abuzuri săvîrşite de dregătorii Porţii.

De-a lungul vieţii sale (circa 1725-1775), a dovedit şi el, ca şi înaintaşii săi, aceeaşi chibzuinţă în gospodărirea averilor — nu numai a celei particulare, ci şi a celei publice — acelaşi ataşament pentru locurile de care era legată amintirea înaintaşilor săi şi aceeaşi aplecare spre îndeletnicirile cărturăreşti, trăsături prin care se va distinge nepotul său. Din cauza aşezării tatălui său la Iaşi, marea gospodărie de la Scrivuleni rămăsese neîngrijită şi împresurată de vecinii de la hotare; de aceea, curînd după ce a intrat în stăpînirea ei, prin moartea bătrînului căpitan, Constantin Kogălniceanu s-a jeluit, în 1753, domnitorului (pe atunci, Matei vodă Ghica), arătînd că, pentru această moşie, „de baştină strămoşească a Kogălnicenilor", el avea scrisori şi „ispisoace domneşti" din care se vedea că „strămoşii şi moşii lui, fiindu-le şidere lor acolo, la acel loc, au stăpînit acea moşie ca o dreaptă ocină a lor". Abia peste trei ani a obţinut, împreună cu fratele său Neculai, o carte domnească pentru întărirea stăpînirii lor la Scrivuleni, „moşia strămoşilor, fiindcă le sînt şi temeliile casălor lor acolo, de sînt şi îngropaţi acolo".

În 1756, venind în a doua sa domnie, Constantin vodă Racoviţă a găsit, la Curtea domnească din Iaşi, „casele despre Doamna stînd nefăcute, după cum le lăsase [...] încă din cealaltă domnie (1749-1753) învălite cu răgoz, ca să nu se strice bolţile". Pentru a termina construcţia acestui corp de clădiri din incinta Curţii, destinat soţiei domnitorului şi suitei sale, Constantin Racoviţă a însărcinat pe Constantin şi pe Enache Kogălniceanu cu supravegherea lucrărilor; datorită acestor doi boieri, s-a putut isprăvi, înainte de începerea iernii, „o casă minunată [de] formă şi grecească şi moldovenească", avînd şi feredeu (baie), inaugurată la 6 decembrie 1756.

Rezultatul bun al acestei misiuni a adus lui Constantin Kogălniceanu faima unui om priceput şi corect în mînuirea banilor şi în îndeplinirea treburilor publice. Această faimă l-a determinat, desigur, pe Ioan Teodor Callimachi să apeleze la Constantin Kogălniceanu pentru o acţiune de adevărată redresare a finanţelor. Venind la domnie în 1758, Callimachi găsise vistieria ţării goală, apăsată şi de multe datorii. Chemînd pe Constantin Kogălniceanu la Curte, vodă Callimachi l-a ridicat în rang, făcîndu-l stolnic, şi l-a însărcinat cu administrarea vistieriei pînă la redresarea ei. „Atunci, [Constantin Kogălniceanu] a stătut cu toată silinţa, tocmind isprăvniciile pe afară, făcînd oameni de treabă, învăţîndu-i în ce chip vor urma la toate, care în puţină vreme au îndreptat toate ţinuturile ţării şi vistieria, de era cu mirare tuturor, începînd a veni bani în vistierie". După această îndreptare — în care s-a vădit experienţa acumulată în cei 12 ani de slujbă ca logofăt la vistierie

— Constantin Kogălniceanu a primit o altă însărcinare din partea lui vodă Callimachi: „l-a făcut vel sărdar la Chișinău, dîndu-i toată marginea aceia în samă, și ținuturile tustrele (Lăpușna, Orhei și Soroca) puind tot chipul de silință de-a adus acea margină [de țară] în stare bună, căci foarte să răsipise, mai mult din pricina tătarilor, căci făcuse mari prăzi într-aceia parte de loc".

Aceste calități de priceput organizator și administrator au determinat numirea sa ca **ispravnic pe trei județe** — Hîrlău, Botoșani și Dorohoi — în anul 1769; ocupația rusă care a început chiar în acel an (în cursul războiului ruso-turc din 1768-1774) l-a găsit în acest post, răspunzînd întrebărilor puse de un general rus cu privire la ținuturile și orașele Moldovei

„Muma mea a fost [...] Catinca, născută Stavillă, familie românească din Basarabia"

Cunoscător a trei limbi străine — greaca, turca și franceza — Constantin Kogălniceanu a avut, în ceasurile sale libere, preocupări cărturărești: a tradus o piesă a lui Molière și a alcătuit o **Istorie a luării Țarigradului.** „Manuscriptele lui — scria Mihail Kogălniceanu — se păstrează pînă astăzi în familia noastră".

Figură mai ștearsă, **Neculai Kogălniceanu** a avut o carieră mai puțin strălucită, începută ca diac și încheiată ca pitar; în administrația țării, a îndeplinit funcția de ispravnic al ținuturilor Fălciu și Roman și pe aceea de vornic al Cîmpulungului Moldovenesc. În această calitate, a dat la tradus (1750), pe cheltuiala sa, pomelnicul slavon al Mănăstirii Bistrița, importantă sursă documentară pentru genealogia și prosopografia Moldovei medievale. Printr-o fiică a sa, este unul din ascendenții lui Mihai Eminescu.

Personajul cel mai de seamă al generației sale a fost însă **Enache Kogălniceanu** (1729-1795), om trecut prin școala cărții, ca și prin școala vieții. Mai întîi copil de casă (paj) la Curtea domnească a Moldovei, sub Ioan vodă Mavrocordat, Grigore II Ghica și Constantin Mavrocordat, el a fost înălțat, în 1749, la rangul — potrivit cu vîrsta sa — de comis al treilea (unul din boierii care se îngrijeau de caii și echipajele domnului) de către Constantin vodă Racoviță, de care Enache Kogălniceanu s-a atașat, urmîndu-l în Țara Românească atunci cînd a fost numit domn acolo (1753). S-a întors în Moldova trei ani mai tîrziu, tot cu Racoviță, care l-a boierit vătaf de aprozi (mai mare peste cei care se îngrijeau de buna desfășurare a judecăților în Divan) și l-a păstrat în apropierea sa, încredințîndu-i diferite misiuni; una a fost refacerea curților din Iași, amintită mai sus; alta a primit-o în 1757, cînd vodă Racoviță, hotărînd să desființeze unele dări împovărătoare, l-a „rînduit pe Kogălniceanul vătaful de aprozi de a strîns toată boierimea și mazilii și negustători și toată țara ce se adunase, de au mers la Mitropolie" unde trebuia să aibă loc sfatul. În același an, Racoviță a fost mazilit și a plecat la Istanbul; Enache Kogălniceanu l-a întovărășit, rămînînd în capitala otomană mai mulți ani, răstimp în care și-a procurat manuscrise ale unor cronici moldovene și muntene, istorii ale altor neamuri, cronografe, scrieri literare și juridice, îndeletnicindu-se el însuși cu transcrierea **Cronicii lui Amiras** (anii 1661-1729), pe care a și continuat-o pînă la 1774. În jurul acestei activități a lui Enache Kogălniceanu, s-a născut o controversă: autorul continuării este el, sau un anonim? Paternitatea sa a fost contestată de C. Giurescu în 1916; ulterior însă, unele din argumentele acestuia au fost înlăturate de către cei care au cercetat istoria Kogălnicenilor. Deși nu s-a revenit asupra verdictului pronunțat acum șase decenii, credem că trebuie restituit lui Enache Kogălniceanu calificativul de ultim cronicar al Moldovei medievale.

Revenit în Moldova, s-a așezat la Scrivuleni — sat care, din acea vreme, începe a fi numit Rîpile — îngrijindu-se de apărarea drepturilor de stăpînire ale familiei sale pe locurile unde „au fost trăitori și strămoșii mei".

Scriitor și făuritor al istoriei

Firul neamului a fost continuat de unul din fiii stolnicului Constantin, anume postelnicul **Ioan Kogălniceanu** (1761-1800), tatăl vornicului **Ilie Kogălniceanu** (1787-1856), om învățat și spirit liberal, care a îndeplinit și el diverse slujbe în administrația Moldovei. **Mihail Kogălniceanu** (1817-1891) a fost fiul său.

Desigur, activitatea celui din urmă, desfășurată într-un interval de peste o jumătate de veac, nu se poate înfățișa, în întregime și

în amănunt, în aceste cîteva rînduri pe care i le rezervă cronica familiei sale. Şi, de altminteri, rolul său în revoluţia de la 1848, în unirea de la 1859, în domnia lui Cuza vodă şi în obţinerea independenţei de stat absolute a României nu este dintre acelea care să mai aibă trebuinţă de fraze şi caracterizări: cu mintea şi fapta sa, Kogălniceanu se află în toate aceste evenimente.

Omul care, înţelegînd comandamentele majore ale epocii sale, a biruit mentalitatea clasei din care a făcut parte şi s-a ridicat pînă la înălţimea celor mai luminate convingeri revoluţionare, patriotice şi democratice ale secolului său, a fost, în acelaşi timp, istoric, jurist şi literat, orator de mare vocaţie (i se spunea „privighetoarea Moldovei") şi diplomat strălucit[1], întruchipînd **omul politic** cel mai înzestrat, mai bine şi mai multilateral pregătit dintre contemporanii săi. Şi-a început studiile la Iaşi, întîi la Şcoala de la Trei Ierarhi, apoi cu călugărul maramureşean Gherman Vida (cel care purtase cu sine şi adusese, de peste munţi, manuscrisul **Hronicului** lui Şincai) şi, în fine, cîţiva ani la Pensionul Cuénim, de la Miroslava. Din aceşti ani, ai primelor învăţături, datează prietenia sa cu Vasile Alecsandri — păstrată, nestinsă, pînă la moartea acestuia[2] — şi pasiunea pentru studiul istoriei: „această studiare şi colecţionare [a cronicilor] am început a le face încă din anul 1833", va mărturisi el mai tîrziu.

Şi-a continuat studiile la Lunéville (Franţa), apoi a urmat cursurile Universităţii din Berlin; aici, l-a avut profesor pe marele istoric Leopold von Ranke (1795-1866), adept al principiului conform căruia nu se poate face politică fără a cunoaşte istoria, principiu pe care Kogălniceanu l-a adoptat şi l-a pus la baza întregii sale activităţi. A stat patru ani la studii în străinătate, fără să-şi înstrăineze nici limba, nici spiritul; acolo, pe meleaguri străine, unde plecase ducînd cu el manuscrise de cronici şi documente, a scris primele sale lucrări, despre limba şi literatura română, „schiţa" despre ţigani şi volumul I dintr-o sinteză de istorie a românilor (toate trei au fost tipărite în 1837 la Berlin, în limba franceză). Revistele pe care le-a editat la Iaşi, între 1838-1844 — **Alăuta românească, Dacia literară, Arhiva românească, Propăşirea** — deşi nu au apărut mult timp, au izbutit să creeze un climat intelectual nou, trezind, prin conţinutul lor, interesul pentru problemele culturii româneşti şi chemînd, prin însăşi aceste preocupări, ca şi prin titlurile lor, la o atitudine militantă pentru unitatea naţională.

În faţa generaţiei care avea să pornească revoluţia de la 1848, Kogălniceanu a rostit, cu trei ani mai înainte, strălucitorul **Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie naţională în Academia Mihăileană** din Iaşi, elogiu al trecutului de lupte şi jertfe al poporului român, evocat într-o lecţie de vibrant patriotism românesc; interzicîndu-i-se continuarea cursului, a început, în 1845, publicarea letopiseţelor moldovene, găsind, în munca aceasta, „mîngîierea de desnădejde, refugiul în contra urîtului, un azil în contra întîmplărilor şi a prigonirilor din afară, precum şi a turburărilor dinlăuntru" Doctrinar al revoluţiei de la 1848, a redactat — în refugiul bucovinean la familia Hurmuzaki[3] — celebrul program al revoluţionarilor moldoveni, **Dorinţele partidei naţionale în Moldova,** publicat la Cernăuţi în august 1848. Adevărată „carte a cărţilor politice româneşti" ale anului 1848, acest document constituia o amplă expunere de motive pentru un proiect de constituţie, elaborat tot de Kogălniceanu, şi care, în cele zece capitole ale sale, cuprindea 120 articole referitoare la suveranitatea statului, puterea legislativă, executivă şi judecătorească (după principiul separaţiei puterilor în stat), armată, administraţie, datorii şi drepturi ale cetăţenilor etc.

Lucia, Ion, Vasile...

În înfăptuirea reformelor cuprinse în acest proiect şi care trebuiau să fie încununate prin unirea principatelor — sugestiv definită drept „cheia bolţei fără care s-ar prăbuşi tot edificiul naţional" — rolul principal a revenit lui Mihail Kogălniceanu. Fără falsă modestie avea să o declare el însuşi, în 1867: „Nu e o singură reformă, un singur act naţional, în care să nu figureze numele meu. Toate legile cele mari sînt făcute şi contrasemnate de mine". În adevăr, e de ajuns să evocăm, doar, activitatea sa în Divanul ad-hoc de la Iaşi, atitudinea sa în dirijarea discuţiilor pentru alegerea domnitorului în 1859, încheiate cu emoţionantul

[1-3] Vezi **Magazin istoric**, nr. 6/1970; 10/1971; 1/1974.

... și Constantin Kogălniceanu

discurs rostit la înscăunarea lui Cuza vodă, și rolul pe care, ca prim-ministru în 1863-1865, l-a avut în realizarea marilor reforme din domnia acestuia. În fine, tot prin glasul lui Kogălniceanu, s-a proclamat independența absolută a României, la 9 mai 1877[1]. Astfel, Mihail Kogălniceanu ni se înfățișează, cum l-a definit sintetic, Nicolae Iorga, ca „începătorul culturii românești moderne, gînditorul care a văzut limpede România liberă și întreagă [...], dezrobitorul țărănimii aruncate în șerbie, înțelegătorul tuturor legăturilor, multe, tainice și indisolubile, care leagă viața unui popor de calitatea morală și de energia sufletului său".

În ultimii ani ai vieții, după ce a reprezentat România la Paris, a desfășurat o bogată activitate în sînul Academiei Române (al cărei membru, la Secțiunea istorică, era din 1868[2]). Documentele românești aflate peste hotare, antichitățile greco-romane din Dobrogea, administrația Academiei, publicarea documentelor lui Eudoxiu Hurmuzaki[3] — iată cîteva din problemele care l-au preocupat pe Kogălniceanu în această vreme. Cu puțin timp înaintea morții, a citit, într-o ședință solemnă a Academiei — al cărei președinte fusese ales trei ani în șir (1887, 1888, 1889) — în prezența familiei regale, un lung discurs, despre propria-i viață și despre trei însemnate înfăptuiri sociale la care a fost martor sau și-a dat concursul: dezrobirea țiganilor (1844), desființarea rangurilor boierești și proclamarea egalității politice și civile (1857) și emanciparea țăranilor, prin desființarea clăcii și împroprietărire (1864). A murit la 20 iunie 1891, în urma unei operații, la Paris și a fost înmormîntat la Iași. Succesor, în fotoliul academic, i-a fost istoricul A.D. Xenopol, iar apoi juristul Andrei Rădulescu.

[1-4] Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1977; 3/1974; 1/1974; 9/1972.

Vocea sîngelui

O pagină interesantă în istoria neamului lor au scris și descendenții lui Mihail Kogălniceanu. Fiul cel mai mare, **Constantin,** cu studii de drept în Germania și Franța, a intrat în diplomație, îndeplinind funcția de secretar de legație în cîteva capitale europene. A fost autorul mai multor studii de istorie românească, referitoare mai ales la întemeierea principatelor, și a început o **Istorie a românilor,** din care nu a apărut decît primul volum. Fiul cel mai mic, **Vasile Kogălniceanu** (1863-1942), a studiat și el în Germania și Franța, specializîndu-se în agronomie. Prin funcțiile îndeplinite în lumea satelor românești, s-a familiarizat cu problemele ei, devenind unul din cei mai buni cunoscători ai problemei agrare, pentru a cărei rezolvare, în favoarea țărănimii, a militat cu însuflețire prin toate scrierile sale. A întemeiat, cu Vintilă C.A. Rosetti, **Liga votului universal** (1895) și **Liga pentru repausul duminical** (1896), a condus ziarele **Steaua Dunării** și **Agrarul** și a tipărit numeroase scrieri despre problemele vieții rurale, culminînd cu **Chestiunea țărănească** (1906) în care, arătînd necesitatea înfăptuirii urgente a reformei agrare, avertiza asupra imineței răscoalelor. Din aceleași sentimente de caldă înțelegere a nevoilor țărănimii, s-a născut inițiativa întemeierii **Partidului Țărănesc,** al cărui program, intitulat **Către săteni. Dorințele țăranilor,** tipărit în septembrie 1906, a fost socotit de autorități drept un manifest atițător la răscoală; ca urmare, Vasile Kogălniceanu a fost arestat și ținut în închisoare cinci luni[4].

În 1921, cînd guvernul Averescu a alcătuit proiectul legii de reformă agrară, Vasile Kogălniceanu — pe atunci deputat al Capitalei și al județului Ilfov — a fost desemnat raportor, însărcinat cu prezentarea expunerii de motive. Din această expunere, el a făcut o amplă prezentare a chestiunii țărănești de la 1864 încoace, criticînd acțiunile nepotrivite întreprinse pe acest tărîm, nepăsarea unora sau nepriceperea altora dintre guvernanții politici de pînă atunci. Pledoaria demnă, înțeleaptă și caldă pentru ceea ce el numea „un act de dreptate socială" se încheia cu un elogiu adus înaintașilor săi de sînge și de idei; întrebat de ce a primit sarcina de raportor, el a răspuns: „S-a făcut apel la vocea sîngelui: d. profesor Bogdan-Duică, un bun prieten, mi-a amintit, în imputarea prietenească ce mi-o face printr-un ziar, că străbunul meu, Constantin Kogălniceanu, la 1749, a subscris marele act de dezrobire a țăranilor, că bunicul meu, Ilie Kogălniceanu a contribuit, la 1828, 10 martie, la ameliorarea stării țăranilor și că tatăl meu, Mihail Kogălniceanu a împroprietărit țăranii la 1864 (2 mai); că trei generații, din tată în fiu, au luptat pentru țărănimea română. Este tocmai vocea sîngelui care a vorbit în mine. Nu puteam eu, omul de la 1907, să

(Continuare în p. 60)

„ACEST POPOR POSEDĂ O VITALITATE DE NEÎNVINS"

MIRCEA PĂCURARIU

Printre personalităţile de peste hotare care, în 1877, şi-au exprimat simpatia şi sprijinul faţă de cauza dreaptă a românilor s-a aflat şi reputatul profesor de Drept internaţional şi Drept civil, E.R.N. Arntz, autor al unor lucrări de specialitate deosebit de apreciate în a doua jumătate a secolului trecut.

La 21 martie 1877, E.R.N. Arntz a ţinut, la Universitatea din Bruxelles, o conferinţă intitulată **Despre situaţia României din punct de vedere internaţional.** La scurt timp, această conferinţă a fost publicată în **Revue de droit international et de législation comparée** („Revista de drept internaţional şi legislaţie comparată") ce apărea la Gand. Un rezumat al conferinţei, însoţit de o scurtă introducere, a apărut la 2 aprilie 1877 în ziarul **Unirea democratică,** din Bucureşti. Acest rezumat a fost reprodus apoi la 17/29 aprilie 1877 şi în **Telegraful român,** din Sibiu, conferinţa fiind astfel cunoscută de numeroşi intelectuali transilvăneni. În 1881, conferinţa a fost tradusă integral în româneşte şi publicată la Iaşi de unul dintre foştii săi studenţi, T.G. Mîndru.

În introducerea conferinţei sale — după scurte date istorice şi statistice asupra ţării noastre — profesorul belgian expunea principalele etape ale istoriei poporului român, conchizînd că: „Istoria acestei ţări prezintă un fenomen în acelaşi timp uimitor şi reconfortant pentru omenire. După mai multe secole de lupte, de sfîşieri, de pustiiri şi devastări, de ocupaţii şi de opresiuni din partea duşmanilor săi [...] populaţia română şi-a păstrat intactă naţionalitatea şi, din primul moment în care a fost redată sieşi, în care ea a putut dispune de soarta sa, şi-a afirmat cu energie naţionalitatea şi a revendicat unitatea sa naţională [...]. Ea a realizat progrese considerabile în toate sferele vieţii politice şi sociale. Este o dovadă că acest popor posedă o vitalitate de neînvins şi o incomparabilă elasticitate de spirit".

Elogiind încercarea lui Mihai Viteazul de a uni provinciile româneşti într-un singur stat, profesorul belgian scria: „El a reuşit să unească, pentru un timp, sub sceptrul său, Ţara Românească (Valahia), Moldova şi Transilvania şi să restabilească, astfel, imperiul vechii Dacii. Dar, după ce şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii în războaie şi lupte, a fost asasinat, în 1601".

Ocupîndu-se de situaţia juridică a principatelor, E.R.N. Arntz făcea observaţia justă că ele n-au fost niciodată ocupate, încorporate sau anexate ca provincii de către Imperiul otoman, nici administrate direct de acesta. Cea mai elocventă dovadă o constituia însăşi „recunoaşterea" de către Poartă a Capitulaţiilor[1], prin care „sultanii recunosc formal independenţa Principatelor Valahiei şi Moldovei".

Situaţia juridică specială a ţărilor române era confirmată şi de faptul că, între 1386 şi 1857, cele două ţări româneşti extracarpatice încheiaseră numeroase tratate de alianţă, de comerţ, de extrădare etc. cu felurite state europene, între care Rusia, Austria, Polonia, Germania, Anglia. Aceste convenţii — arăta autorul — dovedeau că toate statele care au încheiat alianţele respective au recunoscut ţările române ca independente, căci „un stat suveran străin nu tratează — ca putere către o altă putere — cu o provincie sau cu o parte a unui imperiu".

În continuare, conferenţiarul analiza raportul dintre tribut şi suveranitate, demonstrînd că plata tributului nu afecta cu nimic suveranitatea şi independenţa ţării. De asemenea, el afirma că învestitura domnilor care, conform Convenţiei de la Paris din 19 august 1858[2], fusese atribuită Porţii nu era din punct de vedere juridic de compatibilitatea acesteia, ci a Adunării care îl alesese pe domn. De altfel — arăta Arntz — conform art. 27 din Tratatul de la Paris din 1856[3], sultanul nu putea lua singur hotărîri în privinţa principatelor, ci numai în înţelegere cu celelalte puteri, ceea ce demonstra o dată în plus că Poarta nu avea drept de amestec în treburile interne ale ţărilor române.

În concluzia analizei lui, Arntz arăta: „Pentru a-şi revendica suveranitatea şi independenţa sa deplină şi întreagă, România poate invoca principiile şi tradiţiile dreptului ginţilor. Marile unităţi ale familiei umane pe care le numim naţionalităţi au dreptul de a-şi trăi propria lor viaţă, de a fi independente şi de a se dezvolta fără piedici şi fără opresiuni [...] Un stat european de importanţa României şi avînd o civilizaţie ca ea, nu poate să mai fie menţinut sub dependenţa Turciei. Dacă tratatele nu i-au asigurat îndeajuns independenţa, i-o reclamă principiile dreptului ginţilor".

[1-3] Vezi **Magazin istoric,** nr. 3/1975; 1/1975; 7/1975.

„UN DREPT CE NU POATE FI CONTESTAT"

OTTO GREFFNER

Între lucrările străine consacrate războiului din 1877-1878, apărute chiar în acei ani, care se referă pe larg la România și la aportul ei la înfrîngerea Imperiului otoman, se află și **Illustrirte Kriegs-Chronik. Gedenkbuch an den Russisch-Türkischen Felzug von 1876-1878** („Cronica ilustrată a războiului. Memorial din campania ruso-turcă din 1876-1878"), apărută în octombrie 1878 la Leipzig, o lucrare mai puțin cunoscută publicului și specialiștilor români. Este vorba de o carte cu peste 300 pagini, bogat ilustrate, apărută într-un tiraj de 1 000 exemplare, din care cîteva exemplare de lux au fost dedicate marilor monarhi europeni: țarului Rusiei, împăratului Germaniei, regelui Angliei. Scopul ei, după cum se consemnează și în cuvîntul introductiv, a fost acela de a pune la dispoziția marelui public din Germania o frescă a evenimentelor de mare importanță petrecute în 1876-1878 în această parte a Europei.

Volumul, operă colectivă a unui grup de reporteri, graficieni și desenatori prezenți pe cîmpurile de luptă, a apărut sub egida marelui cotidian **Leipsiger Illustrirte,** sub directa conducere a lui J.J. Weber, pe atunci redactorul principal al publicației; redactarea finală și ordonarea textului au fost asigurate de Victor von Strantz, maior de Stat major, fost atașat militar pe lîngă Marele Cartier al trupelor ruse în timpul campaniei din Bulgaria; tot Strantz semnează și cuvîntul înainte.

Prima mențiune în paginile volumului despre România se face în legătură cu actul proclamării independenței depline a țării noastre. Sînt relatate împrejurările care au dus la acest eveniment, subliniindu-se voința

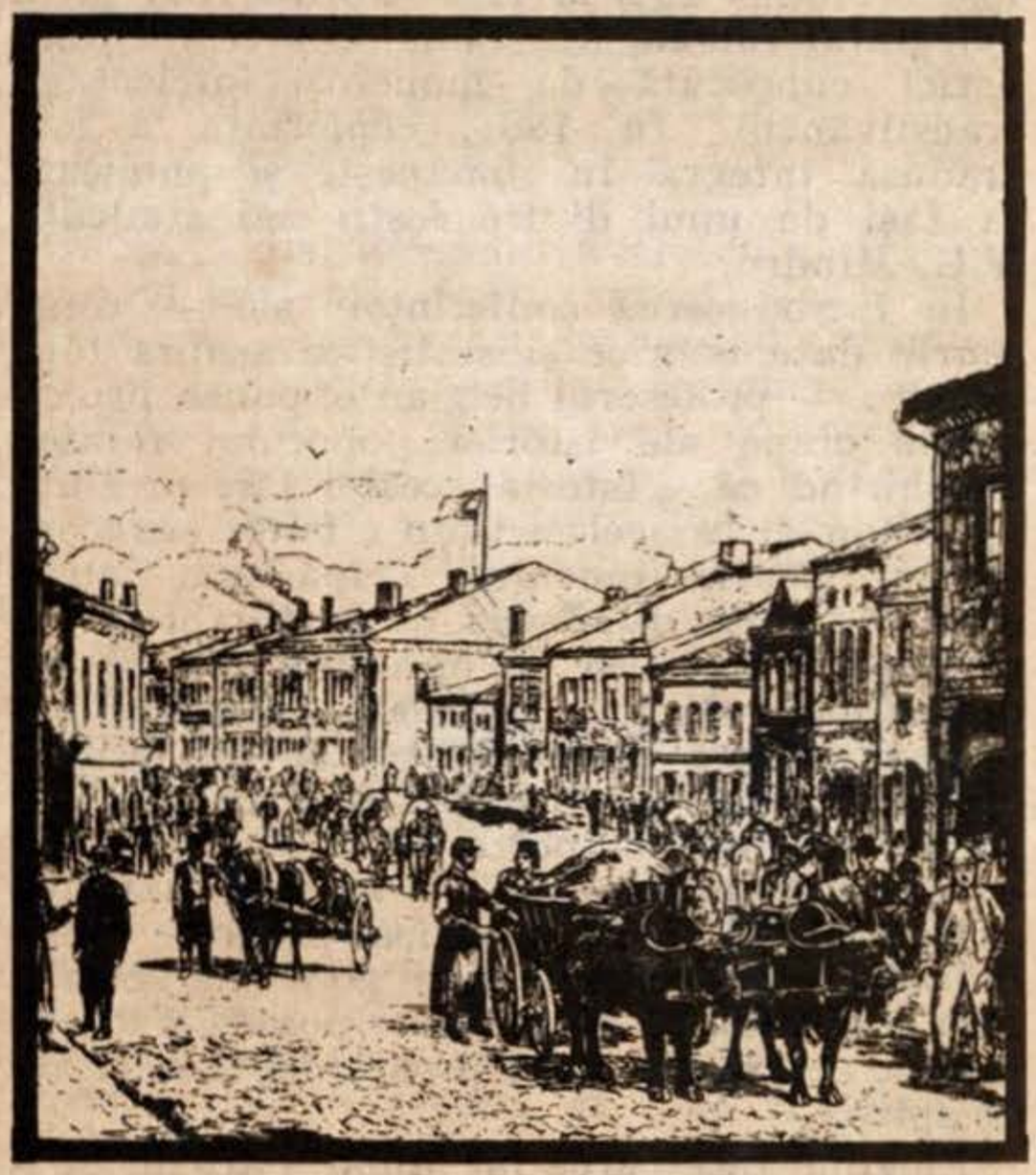

Galați, Brăila, Tulcea: imagini apărute în Illustrirte Kriegs-Chronik

unanimă a poporului român în lupta pentru realizarea marelui ideal. Prezentînd pe scurt vechile raporturi româno-otomane, autorii subliniază justețea actului de la 9 mai 1877, apreciindu-l ca pe o măsură firească pentru un popor angajat pe calea progresului.

Capitolul III al lucrării, intitulat **Brăila-Giurgiu, concentrarea forţelor armate la Dunăre,** este consacrat prezentării unor aspecte istorice, geografice şi social-economice ale României. Este, astfel, relevată vechimea civilizaţiei de pe aceste meleaguri, unde în antichitate a existat Dacia, autorii văzînd în români pe urmaşii populaţiei dace şi ai coloniştilor romani, care s-au menţinut pe pămîntul lor străbun în ciuda unei istorii zbuciumate Sînt arătate apoi împrejurările care au dus la unirea din 1859 şi importanţa domniei lui Cuza Partea istorică a capitolului se

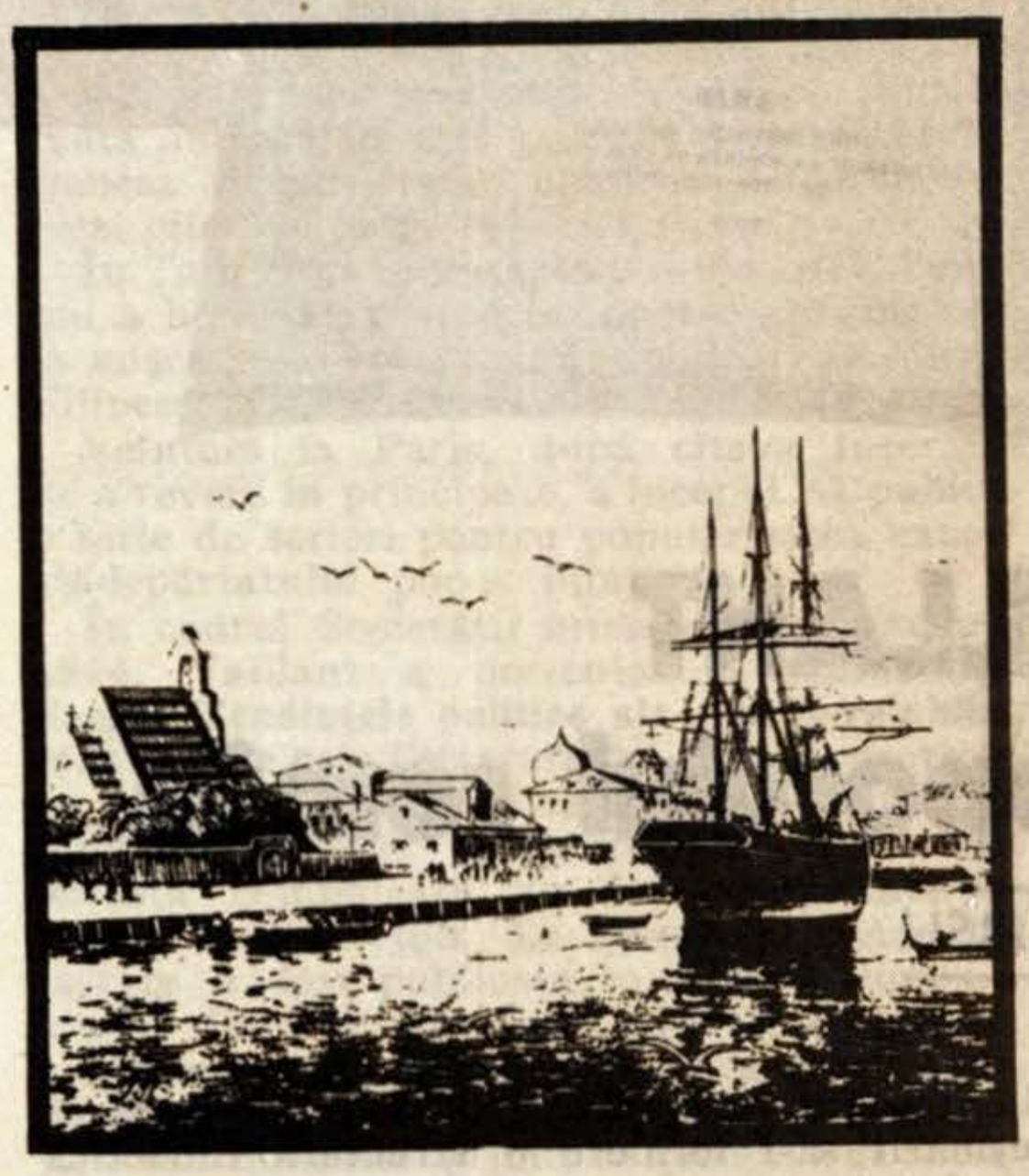

încheie cu această subliniere: „Se poate afirma că, dacă condiţiile istorice n-ar fi fost aşa de vitrege, această ţară ar fi una din cele mai bogate şi productive din Europa".

Deosebit de interesante sînt ilustraţiile cuprinse în aceste pagini. Textul cules sub imaginea portului Galaţi explică cititorilor că, după Viena şi Budapesta, acest oraş românesc este cel mai mare port dunărean, o adevărată „metropolă a Dunării de jos". Anual, 9 000 vase din toate părţile lumii acostează la cheiurile Galaţilor, transportînd peste un milion tone mărfuri. O altă imagine înfăţişează Giurgiul — important port, cu peste 25 000 locuitori — punct strategic însemnat prin aşezarea lui în faţa fortificaţiilor otomane de la Rusciuk.

Într-un alt capitol, după ce se prezintă concentrarea trupelor române şi dispunerea lor de-a lungul Dunării, autorii subliniază că declanşarea ostilităţilor pe teatrul de război european s-a datorat agresiunilor comise de forţele otomane asupra teritoriului românesc.

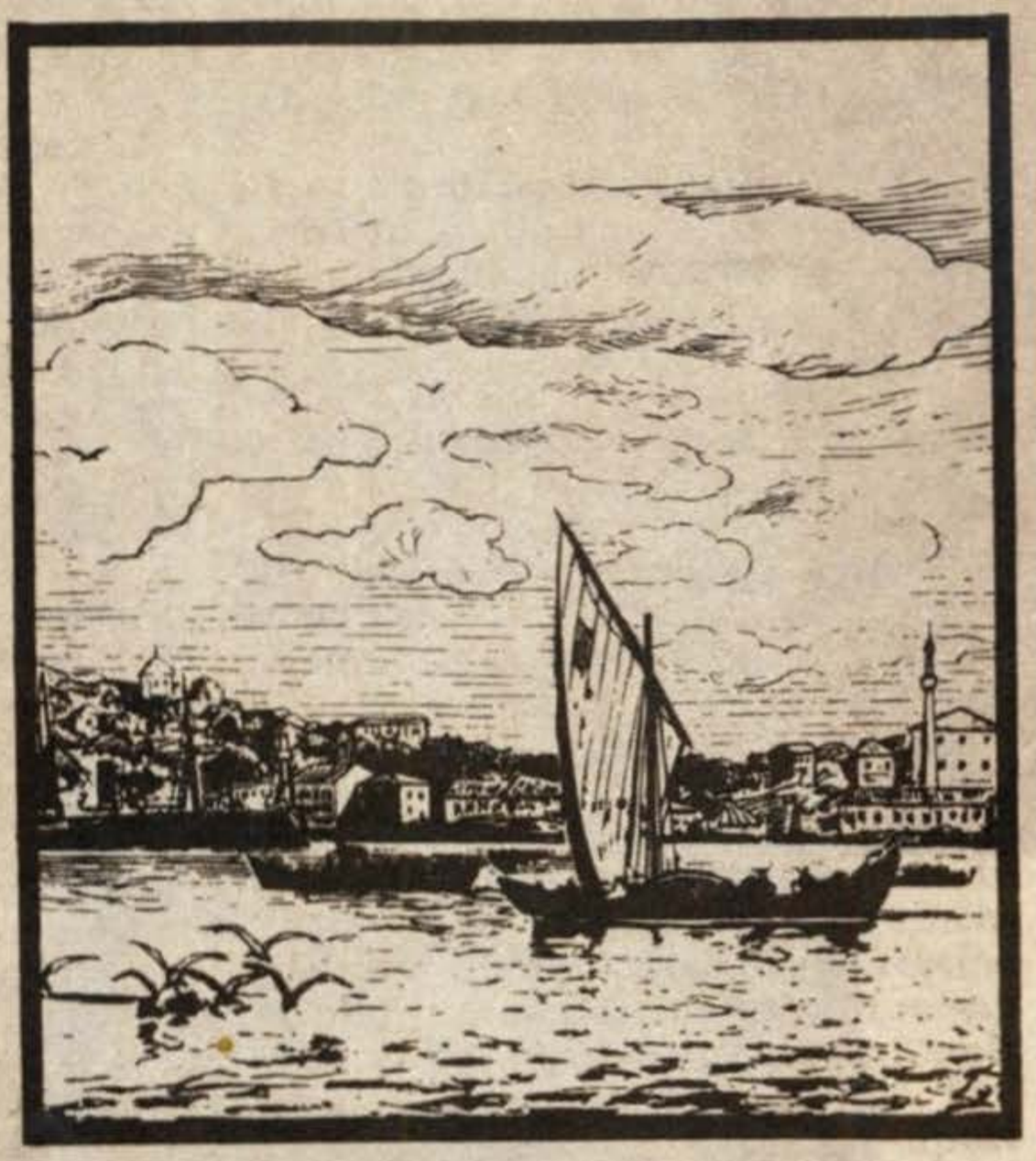

Ei descriu intrarea armatei române în luptă, eforturile ostaşilor noştri pentru înfrîngerea rezistenţelor otomane, luptele din jurul Plevnei, asaltul final şi capitularea acestei fortăreţe. Se relevă, între altele, că ocuparea Rahovei de către români a agravat situaţia garnizoanei otomane din Plevna, aceasta fiind izolată complet de restul armatelor turceşti şi sînt prezentate pe larg cele două atacuri româneşti, din 6 septembrie şi 7 octombrie 1877, asupra redutei Griviţa 2. În legătură cu zădărnicirea încercării lui Osman paşa de a părăsi, la 28 noiembrie, Plevna, în lucrare se subliniază: „Merită toată lauda batalioanele şi artileria română care au avut o contribuţie importantă în zădărnicirea atacului". Se relevă faptul că primele trupe care au intrat în Plevna au fost regimentele româneşti comandate de coloneii Cerchez şi Angelescu. În numeroase ilustraţii sînt înfăţişate momente din acţiunile armatei române.

Ultimul capitol al lucrării, adăugat ulterior, se referă la încheierea păcii şi la lucrările Congresului de pace de la Berlin. Referitor la România, în volum sînt menţionate prezenţa şi poziţia la congres a delegaţiei române, formată din I.C. Brătianu şi M. Kogălniceanu şi este reprodus textul memoriului privind poziţia guvernului de la Bucureşti faţă de unele prevederi ale tratatului de pace. Comentînd acest memoriu, **Illustrirte Kriegs-Chronik** conchide: „Credem că România nu a fost satisfăcută pe măsura contribuţiei sale în acest război". În continuare, este salutată dobîndirea independenţei depline de stat de către ţara noastră, act considerat ca „un drept ce nu poate fi contestat de nimeni".

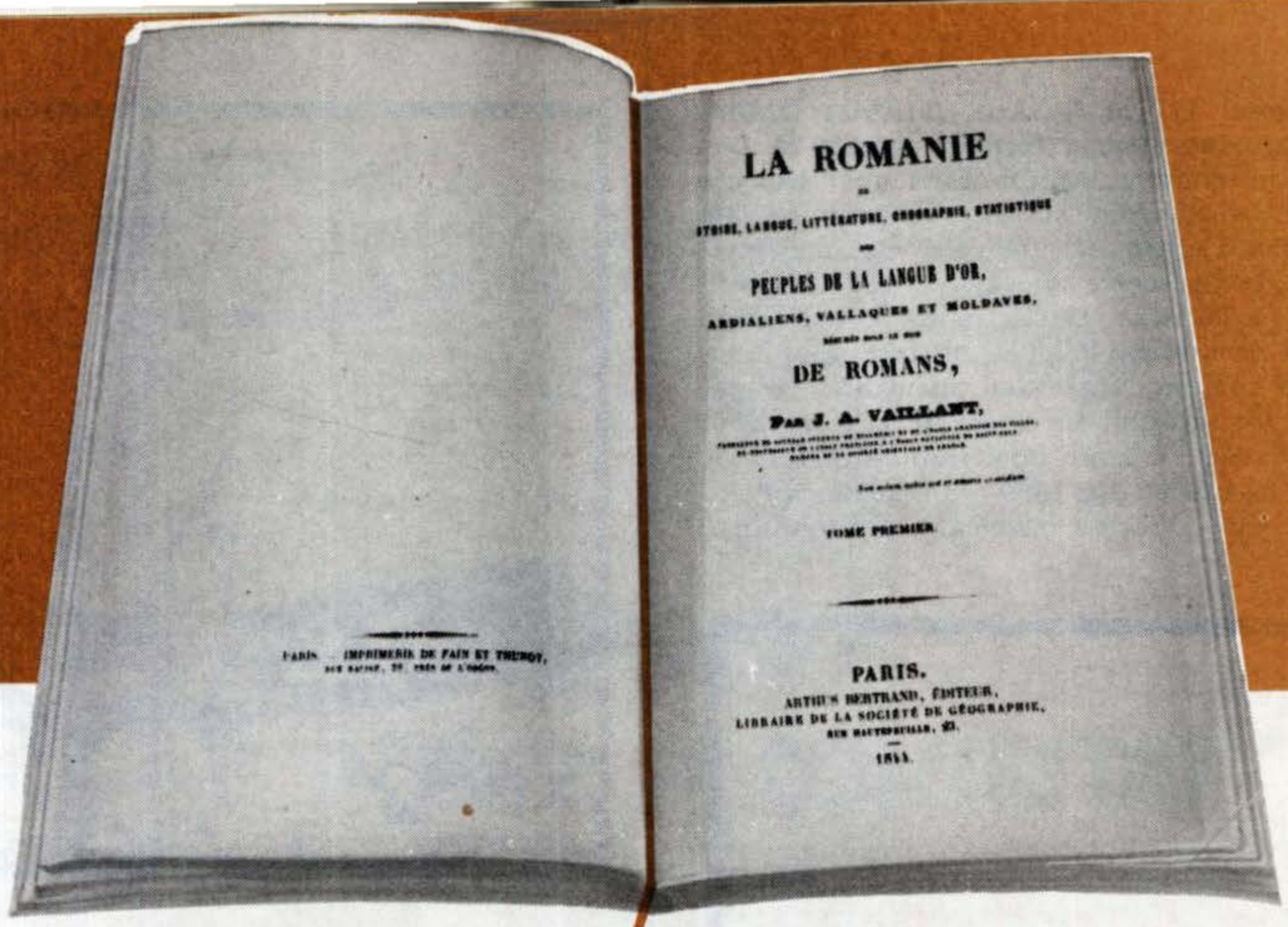
LA ROMANIE

OU

HISTOIRE, LANGUE, LITTÉRATURE, GÉOGRAPHIE, STATISTIQUE

DES

PEUPLES DE LA LANGUE D'OR,

ARDIALIENS, VALLAQUES ET MOLDAVES,

DE ROMANS,

PAR J. A. VAILLANT,

TOME PREMIER.

PARIS.

ARTHUS BERTRAND, ÉDITEUR,

LIBRAIRE DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE,

1844.

PARIS. — IMPRIMERIE DE FAIN ET THUNOT,

J. A. VAILLANT
un prieten al poporului român

IOANA URSU

Jean Alexandre Vaillant. Un devotat prieten, un neobosit susţinător al cauzei şi drepturilor românilor, cărora le-a dedicat întreaga sa activitate — didactică şi publicistică — desfăşurată de-a lungul unei vieţi nu dintre cele mai liniştite.

Timp de 15 ani, cît a stat în principate, a participat din plin la viaţa poporului care-l primise în mijlocul său, căutînd să cunoască folclorul, etnografia şi istoria noastră prin cercetarea cronicilor şi arhivelor, a vieţii de zi cu zi a românilor; pe această bază documentară autentică, a scris mai multe lucrări menite a informa cît mai temeinic opinia publică franceză despre poporul şi ţara noastră.

A venit în Ţara Românească la 4 noiembrie 1829, chemat ca educator în familia marelui ban George Iordachi Filipescu. Zidurile casei marelui ban erau însă neîncăpătoare, pentru vocaţia sa didactică, pentru setea sa de acţiune. În primăvara anului 1830, **Curierul românesc,** ziarul lui Heliade-Rădulescu, publica prospectul prin care tînărul profesor francez anunţa deschiderea unei şcoli pentru băieţi, între 12-15 ani, în casele serdarului D. Popa, lîngă Hanul grecilor, de pe uliţa Stavropoleos; doi ani mai tîrziu, îl găsim la direcţia Colegiului „Sf. Sava", căruia a urmărit să-i formeze o structură didactică modernă.

În 1836, Vaillant a publicat un mic tratat de gramatică română pentru francezi, rod, desigur, şi al străduinţei sale de a aprofunda cunoaşterea limbii poporului în mijlocul căruia se afla de şapte ani. **Grammaire Vallaque à l'usage des Français** („Gramatică valahă pentru folosinţa francezilor") cuprinde, pe lîngă noţiunile practice de gramatică, vocabular şi dialoguri ilustrative, o sintetică parte istorică şi literară, în care, alături de textul românesc **original**, figurează traducerile poeziilor **Ruinurile Tîrgovişteî** de Cîrlova, **Visul** de Heliade-Rădulescu etc. Publicistul francez este astfel, unul din primii traducători ai literaturii române moderne într-o limbă de circulaţie universală.

Importantă este mai ales **prefaţa** gramaticii sale. Într-o vreme cînd latinitatea limbii române „era un fapt care mai trebuie demonstrat", Vaillant argumenta că „limba română nu este decît un dialect al **limbii roumannesque,** nume care indică îndeajuns descendenţa sa". Francezii, cărora le fusese dedicată cartea, aveau astfel prilejul să afle că la poalele Carpaţilor „a existat şi încă există un mic popor de origine străveche şi înaltă, care [...] trezit

de glasul dulce al civilizației, își deschide ochii, întinde brațele acestei mame iubite și o stabilește pentru totdeauna pe pămîntul său...".

Vaillant nu s-a limitat numai la o propagandă susținută în sprijinul cauzei poporului român, ci a sprijinit mișcarea națională a lui I. Cîmpineanu din 1838 și a făcut parte și din cea de la 1840, condusă de Mitică Filipescu. În urma descoperirii acesteia de către autorități, la 18 noiembrie 1840, Vaillant a părăsit București, îndreptîndu-se spre Iași. Aici a cercetat vechile cronici ale Moldovei, în vederea alcătuirii unei lucrări consacrate trecutului istoric al principatelor, apropiindu-se de M. Kogălniceanu. Unii contemporani au emis chiar ipoteza contribuției istoricului moldovean la cîteva capitole dintr-o importantă lucrare în trei volume a profesorului francez despre țara noastră, **La Romanie** (vezi clișeul din p. 14).

În Țara Românească, la 9 iunie 1841, Divanul a hotărît exilarea lui pentru participarea la mișcarea revoluționară, condusă de Mitică Filipescu, în 1840.

Reîntors la Paris, după cîteva încercări de a reveni în principate, a început să publice o serie de scrieri pentru popularizarea cauzei „îndepărtatului popor iubit".

În cadrul Societății orientale, la 2 august 1844, Vaillant a prezentat o comunicare despre **Tendințele politice ale moldo-valahilor manifestate prin literatura lor,** în care protesta împotriva cenzurii aplicate de reprezentanții guvernului țarist în principate. Ideile din această comunicare au fost dezvoltate într-un capitol din **La Romanie.** Această lucrare a fost publicată în ultimele luni ale anului 1844, fiind, după cum el o spunea, o „carte de dragoste pentru țara căreia i-am dăruit toată inima". Încă înainte de apariția ei, Vaillant fusese primit ca membru al Societății orientale a Franței. În prima ședință la care a luat parte, a făcut următoarea profesiune de credință: „Moldo-valahii speră și eu îi susțin", continuînd: „Nu am alt scop decît să fac să cadă în întregime vălul pe care unii l-au ridicat numai de un colț, să scot la lumină tot adevărul și să fiu loial față de acest popor, generos și viteaz de-a lungul timpului...".

În 1848 s-a împrietenit cu Drouyn de Lhuys, președintele societății, pe care l-a atras de partea cauzei românilor, prezentîndu-i situația politică a principatelor aflate la întretăierea permanentă a jocurilor de interese ale marilor imperii vecine. S-a apropiat, în același scop, de alți doi membri marcanți ai societății: poetul Lamartine (președintele Societății studenților români, înființată în 1846) și Hippolyte Deprez, un alt mare prieten al românilor. A introdus, totodată, în cercurile intelectuale pariziene pe prietenii săi români, înlesnindu-le unora publicarea de articole și lucrări în **Revue de l'Orient.** Aici a tipărit și Vasile Alecsandri, cîteva poezii populare, C. Negruzzi — nuvela sa istorică **Alexandru Lăpușneanu,** au scris C. Bolliac, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu.

După înăbușirea revoluției din 1848, criza orientală a devenit un subiect permanent în atenția cabinetelor și a opiniei publice europene.

J.A. Vaillant a publicat în această perioadă alte noi lucrări în sprijinul cauzei românilor, printre care **Naționalitate și patriotism** (1853), **Imperiul este pacea** (1856) etc.

Odată cu intensificarea luptei pentru unirea principatelor, publicistul francez a tipărit broșura **Către români** (1857) și o culegere de documente **Acte diplomatice dovedind autonomia politică a României** (1857), în care susținea legitimitatea dreptului românilor la autonomia statală — recunoscută prin vechile tratate încheiate de secole cu Poarta — și uzurpată prin jocul puterilor vecine. Această lucrare, împreună cu un memoriu, le-a trimis contelui Walewsky, solicitîndu-i sprijinul în susținerea intereselor românilor, argumentînd că: „Dintre toate popoarele creștine legate Imperiului turcesc, moldo-valahii mi-au părut întotdeauna cei care ar merita mai mult simpatiile Franței, pentru mărețul lor trecut și speranța viitorului lor. Ei au luptat mai bine de trei sute de ani pentru independență, [...] și dacă sînt încorporați și tributari, ei nu sînt nici subjugați, nici supuși. Țara lor este tot a lor, și printre toate vicisitudinile lor, ei și-au păstrat dreptul de autonomie [...]. Ei se recunosc toți la duiosul nume de frate, ei vorbesc toți aceeași limbă și această limbă de origine latină este germenul unei naționalități deja puternică".

În 1862, a revenit, pentru cîteva luni, în România și a ținut la București o serie de cursuri gratuite de istorie a antichității.

Recunoscînd meritele lui Vaillant în opera de ridicare culturală a țărilor române, aportul său deosebit în propagarea cauzei românești în conștiința europeană, statul român i-a acordat, în 1864, o pensie viageră de patru mii de franci și scrisori de naturalizare, așa cum primiseră Paul Bataillard și Abdolonyme Honoré Ubicini.

În 1868 a publicat o ultimă lucrare, un poem de 333 strofe intitulat **Lanterna mea magică sau trecutul, prezentul, viitorul României.**

S-a stins din viață în 1886, însingurat, departe de țara căreia îi închinase cei mai frumoși ani ai vieții sale.

La 21 martie 1886, colonia română din Paris afla moartea acestui statornic prieten al poporului român.

Statul român, în semn de omagiu, i-a organizat funeralii naționale. Personalul Legației române din Paris a urmat carul funebru, pe care era depusă o coroană de flori, purtînd inscripția: „J.A.Vaillant — colonia română din Paris". Crucea de Comandor și Coroana României străluceau între florile coroanei așezate după culorile naționale ale statului român. G. Bengescu, secretar al Legației române din Paris, a evocat personalitatea și activitatea celui care a fost unul din „curajoșii și entuziaștii pionieri ai regenerării politice și naționale a poporului român", care și-a împletit viața cu cea a „fraților săi din Principatele Române".

Prof. DANIEL J. BOORSTIN
directorul Bibliotecii Congresului S. U. A.

Născut în anul 1914, în același stat cu actualul președinte al Statelor Unite, în Georgia, prof. Daniel J. Boorstin este una dintre figurile proeminente ale școlii istorice tradiționaliste de peste Ocean. Director al uneia dintre cele mai importante instituții culturale americane, Biblioteca Congresului, Daniel J. Boorstin este, în același timp, directorul Muzeului Național de Istorie și Tehnologie „Smithsonian Institution" din Washington. El a predat, peste un sfert de secol, istoria S.U.A. la Universitatea din Chicago, precum și la celebre instituții de învățămînt superior din Anglia, Italia, Japonia. Dr. Boorstin este, de asemenea, autorul a aproximativ 20 lucrări despre istoria americană, în special despre perioada colonială și războiul revoluționar care a dus la independența Statelor Unite, în 1776. Într-o lungă convorbire avută la redacția noastră, prof. D. J. Boorstin ne-a expus cîteva din punctele sale de vedere față de istorie și istoriografie.

Onoarea și dreptul de a te guverna de sine stătător

— Pentru început, v-am ruga să informați pe cititorii revistei noastre despre felul cum priviți munca și menirea istoricului în vremea noastră.

— Este o mare plăcere pentru mine să vorbesc despre aceasta, mai ales descoperind că există atît de mulți oameni în România interesați de istorie.

Interesul meu pentru istorie ar putea fi definit, dacă aș încerca să subliniez diferența dintre pasiunea mea pentru istorie și concepțiile celorlalți istorici, astfel: în timp ce mulți alți istorici sînt preocupați mai cu seamă de marile evenimente, de personaje celebre, de bătălii, de acțiunile răsunătoare care sînt înregistrate în arhive, eu sînt atras mai mult de experiența oamenilor, a tuturor semenilor noștri, de tot ceea ce înseamnă viață, în diferite perioade din trecut. Mă interesează, de asemenea, în ce constă experiența de viață în coloniile americane, în secolul XVIII în contrast, de pildă, cu cea din Anglia, în aceeași perioadă și, în același timp, ce a determinat ca experiența de viață în America să fie diferită de cea a oamenilor din altă parte.

Vreau să exprim o părere cu totul particulară: cred că singurul lucru previzibil în istorie este „neașteptatul". Singurul lucru de care putem fi siguri în legătură cu istoria, este că nu vom fi în stare să prezicem niciodată **cu exactitate** ce se va întîmpla în viitor. Acest lucru înseamnă că istoria viitoare rămîne un mare depozit de aventuri și explorări. Acolo vom putea descoperi toate posibilitățile pe care nu ni le-am putut vreodată imagina. Și chiar cei mai buni specialiști ai noștri în planificare, cei mai buni oameni de știință nu și le-ar putea imagina.

Cauzele care afectează dezvoltarea civilizațiilor sînt foarte asemănătoare, peste tot, dar experiența de viață a omului și a colectivităților umane este foarte diferită. De aceea, mi-am dedicat o mare parte din viață căutînd acele mici amănunte specifice, care fac să fie deosebit de interesant, de pildă, să fii american sau român; cred că s-ar putea spune, de asemenea, că am încercat să aflu semnificația universală a lucrurilor mărunte, a vieții concrete. Îmi închipui că nu există mulți cercetători care se ocupă de acest fel de istorie și că experiența vieții într-o societate în care îți îngrijești grădina într-un anumit fel, circuli pe un anumit fel de trotuar, mergi pe un anumit fel de bicicletă, oferă aspectele vieții care fac să apară diferențele dintre a trăi într-un loc sau altul. Nu este ușor să găsești aceste amănunte concrete ale vieții de fiecare zi pentru că cea mai mare parte dintre oameni nu sînt istorici. În orice perioadă din trecut, majoritatea oamenilor nu-și puneau pe hîrtie experiențele trăite, uneori cei care au ținut jurnale au fost oameni neobișnuiți. Alteori, cei care își scriau jurnalul nu erau cei mai reprezentativi. Sînt, deci, un istoric în căutarea experienței

acelora care nu și-au pus pe hîrtie experiența trăită.

Una dintre lecțiile pe care le-am învățat de la Marx, una dintre cele mai importante lecții este aceea că oamenii sînt modelați de condițiile și împrejurările în care trăiesc. Totuși, cred că trebuie să încercăm, desigur, fiecare în felul său, să depășim această strictă condiționare de timp și spațiu.

— Anul trecut a fost marcat în țara dv. de împlinirea a două secole de la proclamarea independenței S.U.A.[1] Care este, după opinia dumneavoastră, semnificația evenimentului bicentenar?

— Este o întrebare foarte interesantă la care nu este ușor să răspund pentru că revoluția americană, la fel ca și alte mari evenimente istorice, a avut multe cauze și fiecare dintre milioanele de americani care trăiau acum 200 ani a avut, probabil, idei oarecum diferite în legătură cu aceste cauze.

Nu cred să existe o explicație unică a vreunui eveniment istoric. Mulți factori sînt importanți: cei economici, politici, geografici, cei de tradiție și de limbă, cei religioși. Alte multe forțe sociale și spirituale trebuie, de asemenea, luate în considerare. De pildă, printre influențele care erau importante atunci și care rămîn și în prezent la fel de importante, trebuie să situăm onoarea de a ne fi căpătat dreptul de a ne guverna de sine stătător, dreptul de a decide asupra felului în care să ne trăim viața, dreptul de a nu ni se impune cum să ne organizăm țara, de către nici un om politic, rege sau de oricine altcineva din afară.

Spațiul geografic al Continentului american și Oceanul Atlantic i-au separat pe americani de strămoșii lor, dintre care mulți trăiau pe insulele britanice. Locuind la trei mii de mile peste ocean, coloniștii americani au început să-și dezvolte propriile lor instituții, propriul lor guvern. Fiecare dintre cele treisprezece colonii engleze din America își avea corpul reprezentativ, propriul Parlament, obișnuindu-se să-și poarte singure de grijă. Cei de la Londra nu și-au dat seama de ceea ce se întîmpla. Ei credeau că americanii ascultau, în continuare, de ordinele venite din partea oficialităților coloniale; mai credeau, de asemenea, că autoritatea nu poate fi împărțită și că toate ordinele veneau de la guvernator cînd de fapt acesta era din ce în ce mai puțin ascultat.

Practica autoguvernării a fost, cred, extrem de importantă: insistînd asupra acestui fapt împlinit, coloniștii au intrat în conflict cu guvernul britanic și astfel s-a ajuns la revoluție. Noi avem convingerea că oamenii trebuie să fie lăsați să se conducă singuri, oriunde s-ar afla ei.

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1-7/1976.

— Care sînt coordonatele esențiale ale activității Bibliotecii Congresului S.U.A., al cărei director sînteți?

— Biblioteca Congresului este una dintre marile surse de cultură ale omenirii. Spun aceasta, deoarece biblioteca noastră, deși a fost creată, la început, pentru a folosi doar Congresului, a devenit ulterior și pe cale legală, Biblioteca Națională a Statelor Unite. Dat fiind că americanii se trag din aproape toate popoarele lumii — inclusiv din rîndul românilor veniți și stabiliți în Statele Unite — credem că instituția noastră, pentru a fi o bibliotecă națională a Statelor Unite, trebuie să fie, într-un sens, internațională. Într-un sens care, desigur, nu este valabil pentru multe alte țări. În primul rînd, prin majoritatea colecțiilor noastre, a cărților pe care le avem — dintre care aproximativ trei pătrimi sînt în alte limbi decît în cea engleză. Noi adunăm materiale în sute de limbi și dialecte diferite: un număr apreciabil, pe care nici nu-l bănuiam a fi atît de mare înainte de a fi director. În rîndul personalului nostru de la Washington, la Biblioteca Congresului, avem specialiști care cunosc o sută douăzeci de limbi și dialecte vii. Cititorii pot folosi lucrările în aceste limbi, inclusiv și cele în românește. Avem colecții interesante și sperăm să le îmbunătățim. Pot spune că am lucrat timp de mulți ani pentru a îmbogăți colecția de cărți în limba română, din care avem, cred, patruzeci de mii de lucrări. În fiecare an primim mii de noi volume din România. Sîntem dornici de a mări acest număr și apreciem eforturile Bibliotecii Centrale de Stat din România, care a fost foarte generoasă, ajutîndu-ne în toate felurile să ne punem la punct colecția.

Iată de ce spun că Biblioteca Congresului este o bibliotecă a spiritului uman. Ea colecționează materiale de tot felul, în toate limbile; nu numai cărți, reviste sau periodice, dar și fotografii, filme artistice și documentare, reproduceri ale unora dintre lucrările celor mai de seamă artiști din toată lumea. Deținem, de asemenea, partituri muzicale, inclusiv din lucrările lui George Enescu și ale altor muzicieni români. În colecțiile noastre se află multe din partiturile originale scrise de mîna compozitorilor respectivi. Avem, de asemenea, o mare colecție de hărți, inclusiv cîteva hărți recente ale României.

În altă ordine de idei, biblioteca noastră este una din principalele edituri de materiale pentru orbi. Dorim ca biblioteca noastră să nu fie numai un depozit, ci mai ales o sursă de idei, un instrument pentru înțelegerea culturii popoarelor.

Salutăm călduros colaborarea cu poporul român, nu numai cu istoricii, ci cu orice om interesat de istorie și cultură, dornic să ne ajute să găsim modalități de a ne înțelege și de a coopera din ce în ce mai fructuos.

Cristian POPIȘTEANU

Pe marginea unei biografii

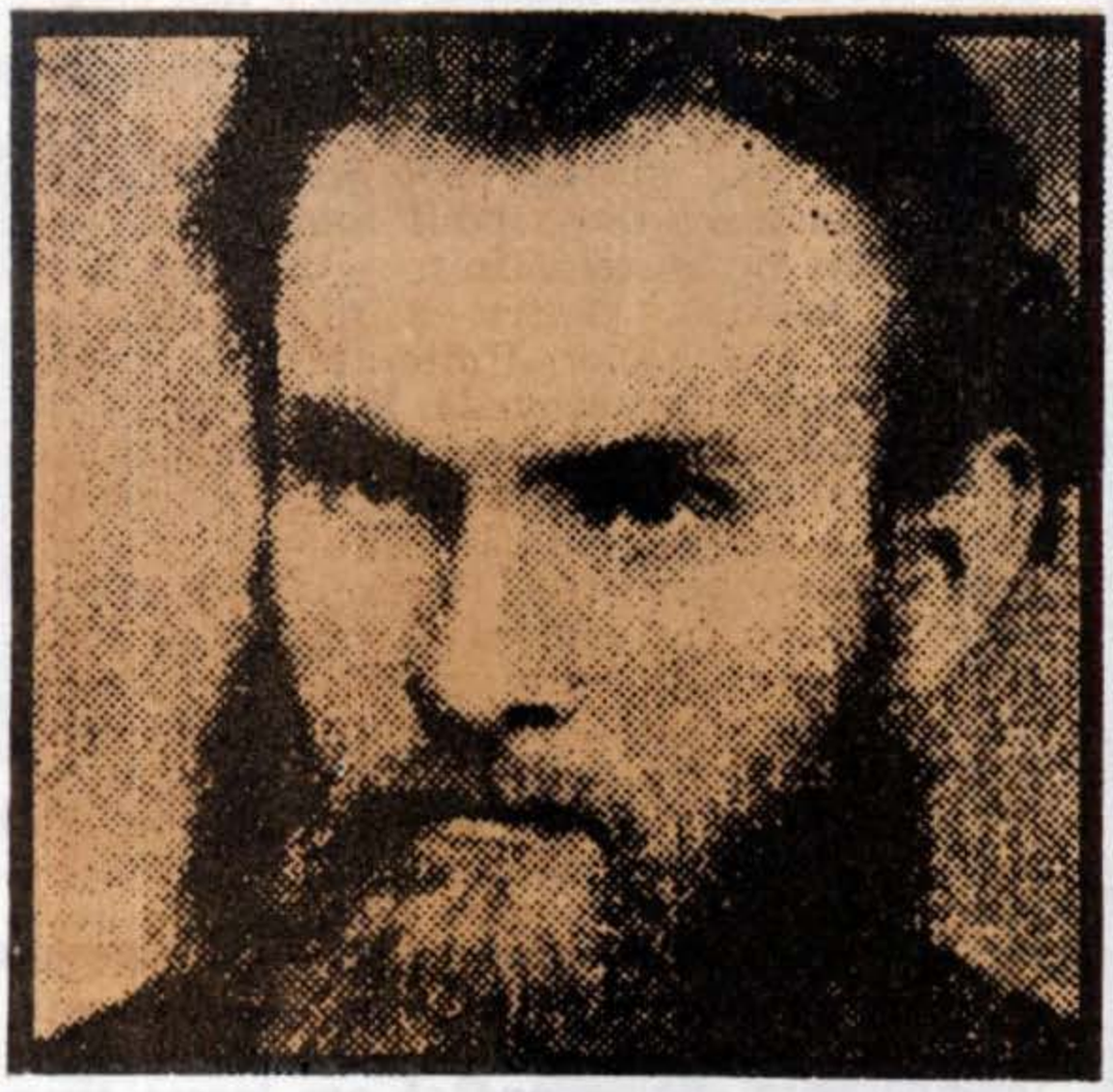

C. DOBROGEANU-GHEREA

I. FELEA

După o scurtă ședere în Elveția, la începutul anului 1876, C. Dobrogeanu-Gherea a venit pentru a doua oară în România. Prin mijlocirea inginerului polonez Kaceanovski, el s-a angajat ca lucrător într-o fierărie de lîngă Hotelul „Binder" din Iași. Aici l-a cunoscut pe M. Parcevski, maistrul bucătar al amintitului hotel.

În broșura intitulată Cîteva amintiri despre C. Dobrogeanu-Gherea, **C. Păcurariu afirmă că Parcevski era un adevărat maestru în arta culinară: „Unii credeau că e un refugiat politic, alții că a fost adus în țară de vreun boier din Moldova, care ținea să dobîndească renume prin bunătățile și mîncărurile alese ce le prezenta la curtea lui boierească". Sofia — „cea mai frumoasă fiică a polonezului" — a devenit soția lui Gherea.**

Amintindu-și împrejurările în care luase această hotărîre, Gherea avea să scrie, mai tîrziu, cu o ușoară undă de duioșie, dar și de amărăciune: „Și era un tur de forță mult mai mare decît cele precedente, cînd la 20 ani, amorezîndu-mă [...], **neavînd un franc în buzunar, absolut singur în țară, mi-am luat întreaga răspundere și greutate a unei familii, însurîndu-mă. De astă dată erau și circumstanțe ușurătoare: eu nu cunoșteam nici un cuvînt din limba românească, iar Sofia nu știa nici un cuvînt într-o altă limbă".**

Parcevski, tatăl Sofiei, era un om blînd și o gazdă ospitalieră, orice refugiat politic găsind la el un pat și o bucată de pîine. A avut, în afară de Sofia, alte două fiice — Maria și Profira.

Tinerii soți Gherea s-au mutat la București unde, spre sfîrșitul anului 1876, li s-a născut primul copil — Ștefania. Curînd s-au stabilit la Ploiești. Începuse războiul din 1877-1878. Pentru a nu fi arestat de poliția țaristă, care însoțea trupele intrate în România, Gherea și-a procurat un pașaport american pe numele Robert Jinks. Tînăra familie continua să ducă o viață plină de privațiuni. „Măcar de aș fi singur, aș putea îndura mizeria — scria Gherea prietenului său, dr. Nicolae Russel. Dar copilul e mic și n-am un ban pentru existență. Pe scurt, lucrurile sînt albastre de tot [...] Sofia și fetița mea vă îmbrățișează, pe d-ta și pe Liubov Feodorovna și vă mulțumesc mult pentru rochia trimisă".

Aceleași lipsuri materiale rezultă și dintr-o altă scrisoare adresată lui Russel: „N-am în buzunar decît 30 centime, la băcănie sîntem datori 6 franci și mai mult nu ne mai dau pe datorie; de o săptămînă ne hrănim cu fasole și fiică-mea este nemulțumită de **cantitatea** prea mică de lapte care i se dă [...]. Fiica mea are o singură cămășuță, așa că atunci cînd i se spală, rămîne așa cum s-a născut pe lume".

Tînără, optimistă, Sofia nu s-a dat înapoi de la munca grea. În 1877, un ofițer rus încartiruit la ei și văzînd sărăcia în care se zbăteau i-a sfătuit să deschidă o spălătorie pentru soldații ruși. Nu s-au sfiit și au acceptat propunerea. Gherea spăla în „întreprinderea" sa rufe pentru Crucea Roșie rusă, pe care le expedia apoi în diferite centre din țară unde se aflau încartiruite trupele. Această muncă implica un mare risc, putînd fi descoperit de organele poliției țariste.

Și de ceea ce se temea mai mult, n-a scăpat. În toamna anului 1877, Gherea a fost răpit. Colonelul Merklin, din poliția armatei țariste, l-a atras într-o capcană.

Sofia și-a așteptat soțul o zi, două, trei. Dispariția lui i-a uimit și alarmat pe toți apropiații. Numai după cîteva săptămîni, ajutată de N. Codreanu și Zamfir Arbore, Sofia a aflat adevărul. A intervenit imediat pe lîngă C.A. Rosetti și Eugen Stătescu, miniștrii de Interne și, respectiv, Justiție, dar aceștia nu i-au putut da nici un fel de relații. S-a adresat baronului Benkerdorf, șeful Crucii Roșii ruse. Bănuind că acesta pusese la cale răpirea, i-a trimis o scrisoare în care îi făcea aspre reproșuri. Spre uimirea ei, a primit un răspuns foarte blînd, în care baronul, tăgăduind orice amestec, făgăduia să facă tot ce depindea de el pentru a clarifica situația celui dispărut.

Gherea a stat o vreme în celebra temniță din fortăreața Petropavlovsk, după care a fost condamnat la deportare în orașul Mezen, din nord-estul Rusiei. În amintirile sale, publicate pe la începutul acestui veac, Gherea își exprima indignarea față de procedeele poliției țariste: „Mă refugiasem din Rusia în țara românească din cauza politicii

și trăiam acolo ca emigrant politic. România însă e o țară constituțională și Constituția română, pactul fundamental al țării, ia sub scutul ei pe toți emigranții politici, nepermițînd nici măcar extrădarea lor. Am trăit dar sub scutul și ocrotirea legilor țării, ca toți cetățenii români. În mod legal, colonelul Merklin, șeful Poliției pe lîngă armata rusă, putea să mă ia din țara românească numai cerînd pe cale legală extrădarea mea. Or, d-lui n-a procedat în modul acesta legal, ci într-un mod absolut incalificabil. D-lui mi-a întins o cursă într-o țară străină și m-a luat cu de la sine putere, conspirînd nu numai împotriva mea, ci și împotriva țării românești".

Împreună cu un alt exilat, Gherea a reușit să evadeze. După multe peripeții (15 zile de călătorie cu un vas pescăresc pe Oceanul Înghețat), a ajuns în Norvegia și de aici la Paris. Întors în România, în septembrie 1879, îi scria lui Russel, pentru prima oară după reîntoarcerea în România; își cerea scuze deoarece era nevoit să abordeze chestiuni financiare. „Dar ce să fac, dacă ele mă privesc atît îndeaproape? ...[Nu-mi] închipui cum aș putea să-mi întrețin familia", care între timp sporise numericește, prin nașterea lui Alexandru.

Nici socrul său nu-l putea ajuta, din moment ce, într-o scrisoare din 1880, Gherea îl ruga pe un prieten să vorbească cu dr. Russel, ca acesta să facă tot posibilul și să-l împrumute pe Parcevski „cel puțin cu 30 sau 40 franci". Într-o altă scrisoare, îl ruga el pe Russel: „La 17, luna curentă, socrul meu trebuie să plătească datoria de 63 franci [...] Socrul meu este acum aici, a cheltuit și cu drumul din cauza mea; pentru Dumnezeu, salvează-mă, găsește, dragul meu, undeva acești bani (știu că dumneata nu ai) și dă-i Marioarei. Nu pot să-ți promit că ți-i înapoiez curînd".

În sfîrșit, după mult zbucium, viața tinerei familii a început să se îmbunătățească. Într-o scrisoare către un prieten, Gherea arăta: „Ei măi, directorul Căilor Ferate Române a ordonat să se deschidă ofertele (propunerile) și să mi se comunice despre mersul lucrurilor. Nu mă așteptam la o asemenea serviabilitate. Un proprietar de hotel din Ploiești îmi oferă deja 4 500 franci, de unde se poate conchide că afacerea de la Ploiești nu este rea". Adevărul este că, în aceste momente, prietenii i-au dat un mare ajutor. I-au procurat banii necesari: „Am numai cei 1000 franci ai mei — scria el — și cu 500 de la socru, iar banii ne trebuie cît de repede. Oare Nădejde nu-mi poate împrumuta cel puțin 400 franci?" Ajutorul cel mai important pentru închirierea restaurantului din Gara Ploiești i l-a dat Zamfir Arbore. Într-o scrisoare pe care acesta o adresa unui prieten, întîlnim acest pasaj: „După multă bătaie de cap am reușit să obțin pentru Costică restaurantul din Gara Ploiești, care merge de minune. Este un nod de cale ferată, multă lume".

În 1882, Gherea a preluat, în sfîrșit, conducerea restaurantului. În casa lui veneau, pentru cîteva zile, uneori pentru săptămîni și chiar perioade mai lungi, oaspeți de toate felurile și din toate părțile. Gherea a găzduit numeroși revoluționari ruși, bulgari, sîrbi sau polonezi, refugiați în România. Îl vizitau prietenii săi de idei, literați și oameni de cultură de pretutindeni.

S-a întîmplat ca tocmai în acea perioadă, I. C. Brătianu, prim-ministru, să țină două conferințe, la Craiova și București, în care a făcut apologia proprietății individuale. Gherea — aflat la începutul prodigioasei sale creații politico-ideologice — s-a hotărît să-i răspundă. Așa s-a născut studiul său **Un răspuns d-lui prim-ministru I.C. Brătianu la discursurile sale de la Craiova și sala Ateneului în privința proprietății,** publicat în 1883 de revista **Emanciparea.** Era prima lucrare în limba română semnată de C. Dobrogeanu-Gherea. El a dedicat-o lui Mircea C. Rosetti.

De ce?

Mircea Rosetti a fost unul dintre pionierii răspîndirii ideilor socialismului în România[1]. Membru activ al cercurilor socialiste studențești din Paris și Roma, fiul fruntașului pașoptist îmbrățișase cu căldură ideile înaintate ale socialismului științific și încercase să le dea curs în publicistica și creația sa literară.

În amintirile sale, Zamfir Arbore, mulți ani colaborator la ziarul **Românul** și omul de legătură între C.A. Rosetti și tinerii conducători ai mișcării noastre socialiste (I. Nădejde, V. G. Morțun, C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille) povestește cum l-a cunoscut, în 1877, pe Mircea Rosetti: „În anii mei de pribegie am făcut cunoștință, la Vevey-la-Tour, în Elveția în casa marelui geograf francez Elisée Reclus, cu Mircea Rosetti. La un moment dat fusese anunțat un domn care stăruia mult să-l vadă. Trebuie să fie un italian — spuse gazda. Ușa se deschide și intră un tînăr cu părul lung, cu niște ochi mari, întunecați de un nor de melancolie și suferință. Se recomandă ca român, doritor de a face cunoștință cu celebrul scriitor și geograf francez. Era Mircea Rosetti unul din primii socialiști români". Și cu un alt prilej, Arbore scria: „O prietenie bună ne-a legat pe amîndoi. Din îndemnul lui Mircea Rosetti am venit la București și m-am stabilit în țară, la 1878".

Prin intermediul lui Arbore, a cunoscut și Gherea familia Rosetti, nutrind o caldă simpatie pentru Mircea, ale cărui idei și activitate publicistică-literară le aprecia foarte mult. Din păcate, Mircea Rosetti s-a stins curînd (iunie 1882), personalitatea sa neputîndu-se manifesta plenar. Gherea era convins că prin dispariția lui, țara a pierdut un mare gînditor și luptător socialist. Ca semn al acestei stări sufletești și în același timp, ca un omagiu pentru prietenul de idei dispărut, el a pus în fruntea studiului său următoarele cuvinte: „Dedicat memoriei socialistului Mircea C. Rosetti".

---

[1] Vezi **Magazin istoric,** nr. 3/1972.

"DOMNILOR PRIMARI! FRAȚI ROMÂNI! SOLDAȚI!

Trăim timpuri grele și vom trăi și mai rău dacă nu ne vom uni [...] Puneți mîna pe coasă, pe topor, sapă și pari și cîntați «veșnica pomenire» dușmanului, care ne batjocorește femeile și fetele noastre, ne ia hrana și laptele de la gura copiilor. Decît prizonieri schingiuiți, mai bine în codru cu arma în mînă, facîndu-ne datoria pentru țară, ca strămoșii noștri, sau să murim ! Iar voi soldați, pe care nenorocul v-a despărțit de frații voștri, căutați pe șefii voștri și înainte la datorie, așa cum ați jurat pe drapelul țării.

Soldați de toate categoriile !

Eu, ofițerul vostru, vă ordon, ca, fără nici o întîrziere, să vă prezentați la statul meu major în pădure, pentru ca, împreună cu ofițerul vostru, să luptați și să vă faceți datoria față de țară. Nu uitați că ați jurat de a fi credincioși țării și drapelului nostru care a fîlfîit peste Carpați și care va mai fîlfîi.

Vă așteptăm, soldați români !

Victor Popescu, sublocotenent și statul său major"

MAI 1917 ÎN CODRII MEHEDINȚULUI

Prof. VASILE CĂRĂBIȘ

Printre ostașii și ofițerii români care au înscris în cronica războiului din 1916-1918 fapte de neuitat, se înscrie și învățătorul Victor Popescu, originar din satul Valea-cu-Apă, județul Gorj[1]. La început a luat parte, în cadrul Regimentului său, 18 Gorj, în calitate de comandant de pluton, la luptele de la Bumbești, Petroșani, Crivadia, Bănița și Merișor, din Valea Jiului.

După spargerea frontului de la Jiu, pentru a nu cădea prizonier, s-a ascuns în pădurea Eforie (Țicleni). S-a îndreptat apoi spre satul natal, unde s-a adăpostit pe la rude și prieteni. Împușcînd doi soldați inamici, care-i ultragiaseră sora și-i prădaseră casa, a trebuit să se ascundă, mai întîi în apa Jiului unde a stat o zi și o noapte doar cu capul deasupra apei; apoi și-a găsit refugiul în pădurile din partea locului.

În decembrie 1916, Victor Popescu și alți doi militari, trecînd din sat în sat, s-au adresat locuitorilor cerîndu-le arme, muniții și alimente, îndemnîndu-i să-i urmeze în codri. Îndemnul a avut ecou. În jurul celor trei s-au strîns zeci de cetățeni, tineri și mai puțin tineri, printre care Ion Prunescu, fost elev al Școlii militare din Craiova, Ionel Popescu, țăranul Nicolae Marcu din Drăgotești, jude-

[1] O relatare mai amplă despre activitatea grupei condusă de Victor Popescu, în lucrarea **Fapte din umbră**, de C. Neagu, D. Marinescu și R. Georgescu, vol. II, Editura Politică, 1977.

ţul Mehedinţi, plutonierul Gheorghe Ioana, fraţii Ilie şi Dumitru Cîrciumaru, cărora li s-au adăugat şi cîţiva prizonieri italieni şi ruşi, evadaţi din lagărul de la Turnu Severin. Efectivul grupului de partizani, consideraţi haiduci de către populaţie, a ajuns la aproape 40 oameni. Ca loc de refugiu au ales satul Negomir (Gorj) cu împrejurimile lui, de unde dezlănţuiau atacuri prin surprindere asupra patrulelor inamice. „Ceata" dispunea de două mitraliere, mai multe puşti şi un stoc de muniţii.

O proclamaţie a lui Victor Popescu, „dată în codrii Mehedinţului, în luna mai 1917", multiplicată la şapirograf şi adresată populaţiei din satele apropiate, avea ecouri ale Proclamaţiei lui Tudor Vladimirescu (fragmente din acest text şi portretul lui Victor Popescu în p. 20)

Ca haiducii de odinioară, luptătorii ascunşi în pădure umblau deghizaţi. Sublocotenentul Victor Popescu, la rîndu-i, îmbrăca straie de preot, se deghiza în cerşetor sau în ţigan căldărar, vorbind foarte bine limba ţigănească. Ei puteau urmări astfel îndeaproape mişcările inamicului, atacîndu-l pe neaşteptate. Loviturile „cetei" lui Popescu erau îndreptate împotriva militarilor izolaţi, a patrulelor, a sediilor comandaturilor şi a convoaielor de alimente şi muniţii. „Haiducii" au atacat sediul Comandamentului austro-ungar de la Raci (Gorj), au împuşcat pe spionul Toma Aftanghel din Bolboşi, aflat în serviciul spionajului german. La Bolboşi, Ploştina, Valea Jiului, în pădurea Colibaşi etc., numeroşi soldaţi şi poliţişti inamici au pierit sub loviturile partizanilor.

Germanii credeau că în pădure se aflau unităţi mari de români. Împotriva „trupelor" lui Victor Popescu au fost trimise batalioane de infanterie, detaşamente de cavalerie şi artilerie. Pădurea a fost înconjurată, dar luptătorii români au reuşit să se ascundă. Temîndu-se de o răscoală a populaţiei, în unire cu „ceata" din pădure, autorităţile militare de ocupaţie au răspîndit la Tîrgu Jiu, la 27 august 1917, afişe prin care ofereau un premiu de 30 000 lei pentru prinderea şi arestarea lui Victor Popescu. Primarul a fost ameninţat cu închisoarea dacă, timp de 20 zile, va dispare unul din aceste afişe.

Luptele desfăşurate de partizani în judeţele Gorj şi Mehedinţi, în primăvara şi vara lui 1917 — lupte care se adăugau uriaşelor eforturi depuse de armata română pe frontul din Moldova — n-ar fi fost posibile fără sprijinul larg al maselor ţărăneşti. Sătenii din comunele Negomir, Roşia-de-Jiu, Peşteana-de-Sus, Bolboşi, Raci, Stejerei, Urdari, Ohaba, Fărcăşeşti, Rovinari, Broşteni, Brădet, Covrigi, locuitori din Turnu Severin au fost tot timpul alături de luptătorii fugiţi în păduri, informîndu-i asupra forţelor inamice şi oferindu-le arme şi hrană. Autorităţile de ocupaţie au arestat zeci de bărbaţi şi femei pe care i-au supus la tratamente şi torturi din cele mai cumplite, pentru a divulga ascunzătorile partizanilor. Tribunalul militar german din Turnu Severin a condamnat la moarte 10 locuitori din Negomir, Bolboşi, Grozeşti, Drăgoteşti, Covrigi şi Horăşti. La 11 iunie 1917, orele 4 dimineaţa, cei condamnaţi au fost duşi în spatele cazărmii roşiorilor şi puşi să-şi sape singuri gropile. La întrebarea procurorului militar german despre ultima lor dorinţă, ei au strigat: „Trăiască România Mare!". Tot ca represalii, casei lui Victor Popescu din Valea-cu-Apă i s-a dat foc.

Grupul de partizani a suferit, la rîndu-i, mari pierderi în oameni. Într-o luptă violentă la Roşia-de-Jiu, cu 15 soldaţi inamici în care căzuseră şi doi dintre tovarăşii săi, sublocotenentul Victor Popescu fusese rănit. O parte din locurile de refugiu au fost descoperite şi mulţi dintre cetăţenii care-i aprovizionau cu hrană, arme şi muniţii, au fost executaţi, arestaţi sau puşi sub urmărire. Pe lîngă acestea, venirea toamnei i-a obligat pe partizani să părăsească pădurea, care le oferea adăpost. În astfel de condiţii, grupul a trebuit să se împrăştie. Puţinii supravieţuitori au urmat un drum lung de sute de kilometri, plin de primejdii, ca să ajungă la unităţile româneşti.

La începutul lunii aprilie 1918, Victor Popescu a ajuns în Moldova şi s-a prezentat avanposturilor româneşti din sectorul Regimentului 33 infanterie Tulcea.

În raportul Marelui Cartier General se consemna că ofiţerul Victor Popescu „a dat dovadă de voinţă şi curaj, timpul cît a fost făcut prizonier, noiembrie 1916 pînă la evadare, l-a trăit în pribegie şi haiducie, formînd bande de franctirori cu care a adus pierderi inamicului". La 30 aprilie a fost trimis la unitatea sa, Regimentul 18 Gorj, care se afla la Mărăşeşti. În decembrie 1918, era director al Orfelinatului „Principele Mircea" din Sascut (Putna). A fost distins cu diferite ordine şi medalii.

În ziua de 13 august 1919, la chemarea întelectualilor gorjeni, locuitorii comunelor din jurul Tîrgu-Jiului au ieşit în întîmpinarea fostului comandant al grupului de partizani, într-un impresionant convoi, format din mii de ţărani şi orăşeni, cu călăreţii în fruntea zecilor de căruţe, „spre a primi pe eroul Gorjului, Victor Popescu, care a băgat spaima în hoardele teutone". Cu cîteva zile mai înainte, cu aceeaşi caldă simpatie şi admiraţie, îl întîmpinase populaţia judeţului Mehedinţi.

dicționar istoric

Pe teritoriul de astăzi al României s-au succedat de-a lungul mileniilor, corespunzător legilor obiective ale dezvoltării istorice, orînduirile sociale cunoscute pe plan universal, acumulîndu-se o bogată civilizație materială și spirituală. O importanță deosebită a avut organizarea statală traco-dacică, ce a atins punctul culminant în perioada regatului lui Burebista și al lui Decebal.

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism

agriani
albocensi
aletoi
ansamensi
appiarensi
apuli
apsinthioi
arsietai
artaci
asti
ausdecensi (usdecensi)
bebrici
beni
berecynti
bessi
bettegeri
biefi
bisalti
bistoni
bitini
bottiai
brianti (priantti?)
brigi
brisi
buri (buridavensi)
caeni
carpi
carpodaci
caucoensi
celagisi
celegerri
ciconi
coilaletae
coralli
corpili
costoboci
cotensi
crestoni
crobizi
crusaei
daci (v. geto-daci)
dantheleti
darsi (darsai)
derroni
digerri
dimensi
diobessi
dioi
dolonsi (dolongi)
drosi
drugeri
edoni
geti (getae, v. geto-daci)
harpi
hypsalti
iai
maedobithyni
moesi (mysi)
mygdoni
napei
nipsaioi (tranipsioi)
obulensi
odomanti
odrisi
oinensi
oltensi
olizoni
orresci
paiopli
paiti
panaioi
piarensi
piefigi
piengeti
pieri
pirogeri
pliasti
potulatensi
pradavensi
ratacensi (racatensi)
rondaioi
saboci
saci
sapei
sargeti
satri
serdi
siensi
sindi
singi
sithoni
suci
terizi
thunati
tilati
tini
trausi
treri
triballi
tynteni
tyrageti
uti
zaieli
zbaleoni
zerani

Napeii

Istoriograful grec Diodor din Sicilia (cca. 90-20 î.e.n.) i-a considerat pe napei un trib scitic, iar mai tîrziu, Ammianus Marcellinus, marele istoric roman (330-cca. 400) un trib tauric, la care se mai întîlnea obiceiul prescitic al sacrificiilor umane aduse „Marii zeițe" pontice. Scriitorul roman Plinius cel Bătrîn (23-79) îi plasează pe napei în părțile asiatice ale Scythiei.

Vasile Pârvan a emis însă două păreri despre originea napeilor: ei sînt fie un străvechi neam de origine tracă[1], care locuia în ținuturile din nordul Mării Negre, fie chiar un trib getic rătăcit spre răsărit, în Scythia, odată cu marea migrație getică din sec. IV î.e.n., sub presiunea germano-celtică.

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 1-12/1976 și 1-4,6/1977.

Nipsaioii

Neam de origine tracă, localizat de Herodot pe coasta de vest a Mării Negre, mai sus de orașele Apollonia și Mesembria. De la același istoric aflăm că „s-au predat lui Darius fără luptă", înainte ca expediția acestuia să primească riposta geților de la sud de Istru. Cu timpul, nipsaioii au fost supuși de odrisi, devenind formațiuni tribale ale acestora.

Piengetii

Enumerînd diferitele neamuri care se aflau mai la sud de Vistula, Ptolemeu, în **Geografia,** spune că mai jos de anartofracți și burgioni urmează „mai departe, arsieții, sabocii, piengetii și biesii", aflați „pe lîngă Muntele Carpatos". Pentru V. Pârvan, piengetii sînt geții din părțile de nord ale Carpaților, care au pătruns deseori în Dacia romană. Prezența piengetilor în aceste părți s-ar datora, după același istoric, unei mișcări mai vechi de populații, care ar fi migrat de la sud-est spre nord-vest, adică din Dacia spre munții Slovaciei și Moraviei.

Sabocii

Neam de origine geto-dacică menționat de Ptolemeu în **Geografia.** După acest autor, ei locuiau, împreună cu piengetii și biesii, în părțile de nord ale Carpaților. Se pare că sabocii, laolaltă cu celelalte neamuri vecine, au luat parte la luptele purtate de romani, în timpul domniei lui Marc Aureliu, cu quazii și marcomanii.

Sargetii

Atît la Ptolemeu cît și la Ammianus Marcellinus îi găsim menționați printre neamurile iraniene scito-sarmate din regiunea Donului. V. Pârvan consideră că sargeții (sargetae) din Dacia sînt sciți, asimilați de populația dacică. Dio Cassius ne povestește că regele Decebal a abătut apele rîului Sargeția, Streiul de astăzi, și, săpînd o groapă, a ascuns o mare comoară cu obiecte de aur și argint. După asigurarea tezaurului, apele au fost readuse în vechea albie. Odată cu înfrîngerea și cucerirea Daciei, romanii au reușit prin prizonierul Bicilis, să afle locul unde fusese ascuns tezaurul lui Decebal și să intre astfel în posesia lui.

Nu știm în ce măsură sargetii, respectiv Sargetia, din Dacia sînt de origine scito-iraniană. Știm, în schimb, că plasarea lor în regiunea Hunedoarei și a Țării Hațegului coincide cu unul dintre cele mai însemnate centre culturale, economice și politice ale dacilor din ultimele două secole premergătoare cuceririi romane.

Satrii

Populație sud-tracică organizată probabil de timpuriu într-o uniune de triburi. Locuia între Munții Pirin (Rodopi) și cursul mijlociu al rîului Nestos (Mesta). Spre nord ei se întindeau pînă la Munții Donax (Rila), iar spre sud pînă la Muntele Pangeu (Kușnița). Herodot ne relatează că satrii „sînt singurii dintre traci care pînă în zilele noastre și-au păstrat libertatea și că au un oracol al lui Dionysos".

Cercetările arheologice de pe valea Strymonului (Struma) au dus la descoperirea unei culturi unitare ce poate fi atribuită satrilor, vechi locuitori ai acestei regiuni. Se apreciază că mai ales ramura lor nordică trăia într-o oarecare izolare. Poziția geografică și importantele bogății ale solului și subsolului au contribuit la dezvoltarea culturii materiale a satrilor, care au dovedit multă îndemînare în prelucrarea metalelor.

Siginii

În contextul relatărilor despre Tracia și despre traci, Herodot ne spune că „singurii oameni despre care a putut afla că trăiesc dincolo de Istru sînt un neam cu numele de sigini. Ei se folosesc de haine ca și ale mezilor. Acest neam este răspîndit pînă în regiunea eneților (populație ilirică). Ligurii dau numele de sigini negustorilor cu amănuntul". O mențiune sumară întîlnim și în **Argonauticele** lui Apollonios din Rhodos, unde siginii sînt amintiți alături de traci. Într-adevăr, ei sînt considerați vecinii dinspre nord-vest ai tribalilor. V. Pârvan îi plasează la vest de Olt și în Banat, prelungindu-i și mai spre vest, pe valea Savei pînă către Adriatică. Același istoric vedea în sigini un neam iranian. Descoperirile arheologice din regiunea unde sînt plasați siginii nu au însă nici o caracteristică iraniană. În consecință, va trebui să-i apropiem mai de grabă de neamurile trace decît de cele scitice.

Constantin PREDA

Limbile dacă și tracă în contextul dialectologiei indo-europene generale

Prof. R. A. CROSSLAND
Universitatea din Sheffield — Marea Britanie

În reconstituirea unei întregi perioade din istoria ținuturilor tracice, un rol important îl are determinarea exactă atît a limbilor și dialectelor vorbite de populațiile cunoscute în antichitate sub numele comun de traci, cît și a relațiilor lor cu celelalte limbi indo-europene. În această cercetare, apar anumite probleme: în primul rînd, trebuie stabilit dacă idiomurile respective pot fi considerate limbi diferite sau dialecte ale unei aceleiași limbi. În general, se consideră că anumite idiomuri vii (vorbite) sînt dialecte atunci cînd se constată că vorbitorii unuia înțeleg fără dificultate pe vorbitorii celorlalte (se face excepție pentru anumite perechi sau serii de idiomuri aflate în relații dialectale și care sînt considerate totuși limbi diferite, fiind vorbite de comunități etnice deosebite, de exemplu: daneza, suedeza și norvegiana).

Clasificarea idiomurilor „moarte", cunoscute numai din texte sau alte dovezi grafice, poate fi încercată în două feluri: fie ca în cazul celor vii (înțelegerea generală și comună a dialectelor), fie presupunînd că orice „etnos" important trebuie să fi avut propria-i limbă.

În compararea idiomurilor „moarte", identificate pe baza mărturiilor onomastice, apare și o problemă specială: numele de persoane nu au decît o valoare îndoielnică, prin faptul că ele pot fi comune mai multor limbi. Atunci, singurele elemente utile comparației rămîn sistemele fonemice, parte din vocabular și eventual unele tonuri și mecanisme ale formării cuvintelor care s-au dovedit identificabile.

În ceea ce privește încadrarea limbii dacilor în dialectologia indo-europeană, pînă de curînd se pornea de la ipoteza diferențierii preistorice a indo-europenilor și a migrării lor printr-un proces unic. Conform acestei ipoteze — devenită tradițională — singura diferențiere dialectală majoră produsă înaintea dispersării triburilor indo-europene ar fi fost cea dintre grupul „centum"[1] și grupul „satem"[2]. În prezent însă se presupune că dispersarea indo-europenilor s-a produs în diferite faze și că în dezvoltarea deosebirii dintre grupurile „centum" și „satem" nu a existat o limită bine definită. În consecință, deși limba tracă și cea dacă au fost dialecte inteligibile reciproc, e posibil ca cea dintîi să fi avut (probabil prin păstrare) caracteristicile grupului „centum", iar cea de-a doua — ale grupului „satem".

[1] Grup de limbi indo-europene, cuprinzînd hitita, toharica, greaca, limbile italice, celtice și germanice.

[2] Grup de limbi indo-europene cuprinzînd limbile indo-iraniene, armeană, balto-slava și albaneza.

CALENDARUL DE LA SARMIZEGETUSA (II)

E. POENARU, C. SAMOILĂ,
Ş. BOBANCU
Universitatea din Braşov

Rezultatele prezentate pînă acum[1], confirmate în întregime după opinia noastră de sanctuarele teraselor „sacre" de la Sarmizegetusa, par a încheia, din punctul nostru de vedere, subiectul, putînd satisface deci orice pretenţie de precizie, raportată la nivelul cunoştinţelor ştiinţifice ale acelor timpuri.

A existat o reformă calendaristică?

Şi totuşi, întorcîndu-ne la ceea ce am numit „sistemul secular", facem precizarea că, de fapt, el admite mai multe soluţii, pe care le-am studiat pînă la valoarea N = 208. Dintre acestea, vom prezenta soluţia N = 91, care este prima soluţie a sistemului, deoarece celelalte soluţii, de la N mai mare ca 104, nu satisfac din punct de vedere al preciziei şi nici nu sînt atestate prin elemente de arhitectură ale sanctuarului.

Pentru valoarea N = 91 ani, corespunde un număr Q = 7 cicluri de cîte 13 ani, iar diferenţa faţă de timpul exact este 1,040018 zile.

Dacă după 91 ani se face o corecţie de 1 zi, distanţa în timp (întîrzierea) între noua origine a calendarului („civil" sau „religios") dacic şi timpul astronomic exact ajunge la valoarea de 57 minute şi 37,5519 secunde. Voind să aflăm după cîte „secole" de 91 ani întîrzierea cumulată ajungea să fie foarte aproape (dar mai mare) de obişnuita unitate de corecţie de 1 zi, am procedat la fel ca în cazul „secolului" de 104 ani şi am ajuns la valoarea lui Z = 24,988755 cicluri seculare. Soluţia întreagă faţă de cea mai apropiată zecimală Z obişnuită este 25; continuîndu-ne calculele pe baza ei, ajungem la concluzia că la 2275 ani (25 × 91 ani = 2 275 ani) după corecţia multiseculară cu o zi calendarul dacic rămînea în urma timpului astronomic exact cu 38,87999784 secunde.

Putem considera că după 2 275 ani, în urma a 25 corecţii „seculare" şi a unei corecţii „multiseculare" (sau „milenare"), originea de măsurare a timpului pentru calendarul dacic, la începutul anului 2 276, coincidea aproape perfect cu timpul astronomic exact.

Exactitatea calendarului era atît de mare încît, teoretic vorbind, ar mai fi fost nevoie de încă o zi de corectură abia la 5 055 555,55505 ani.

La fel ca şi în cazurile precedente, să vedem dacă există confirmarea ipotezei noastre în realitatea de piatră a sanctuarelor.

Să ne amintim de sanctuarul de 4 × 13 aliniamente de tamburi de andezit de pe terasa XI, despre care am vorbit atunci cînd am explicat modul evidenţei ciclurilor de 13 ani şi a ciclului de 52 ani. Am omis atunci (intenţionat) abordarea semnificaţiei celor 7 tamburi, aflaţi la mijlocul rîndurilor sanctuarului şi amplasaţi la un nivel superior faţă de ceilalţi. Din analiza topometriei acestui sanctuar, rezultă că cei 7 tamburi sînt amplasaţi pe axa longitudinală a sanctuarului şi simetrică în raport cu centrul acestuia, supraînălţarea lor făcîndu-se cu ajutorul unor postamente tronconice, din piatră zidită. Această supraînălţare (scoaterea voită) a tamburilor din planul semnificaţiilor celorlalţi ne conduce la ipoteza firească, după care

[1] Ipoteza de lucru prezentată în acest articol de cei trei cercetători de la Universitatea din Braşov a format şi obiectul unei comunicări expuse la Congresul de tracologie din septembrie 1976, de la Bucureşti. Pentru prima parte a studiului, vezi **Magazin istoric**, nr.6/1977 – n.r.

destinația lor era diferită în evidența calendaristică. Considerăm, de asemenea, că cei 7 tamburi nu se utilizau independent, ci corelat cu aliniamentele de cîte 13 tamburi, în sensul că fiecare din cei 7 tamburi serveau la evidențierea unei unități mai mari decît anul, adică memorarea exprimării a cîte unui ciclu de 13 ani, marcînd, în total, trecerea a $7 \times 13 = 91$ ani. Admițînd, deci, echivalența 1 tambur (din cei 7) = 1 ciclu de 13 ani, epuizarea marcării lor însemna împlinirea **unui „secol" de 91 ani, cînd, după adăugarea zilei de corectură, întîrzierea calendarului dacic față de timpul astronomic exact era de 57 min. 37,5519 sec. (0,040018 zile).**

Întreaga operație a marcării secolului de 91 ani se caracterizează prin aceea că semnificația și utilizarea tamburilor sanctuarului propriu-zis de 4×13 rămîne identică cu cea explicată anterior la secolul de 104 ani.

O primă constatare care se desprinde din cele de mai sus este aceea că „sistemul secular" nu este doar un exercițiu matematic, ci are un conținut mult mai profund, anume că, prin cele două prime soluții ale sale (91 și 104), confirmate de construcțiile „sacre", servește la descifrarea unui sistem de măsurare a timpului înscris în monumente.

A doua constatare, motivînd titlul prezentului capitol, se referă la o aparentă contradicție a demonstrațiilor de pînă acum:
— exista un „secol" de 104 ani, dovadă stînd cercul exterior al marelui sanctuar circular și sanctuarul dreptunghiular de 4×13 (fără cei 7 tamburi centrali);
— exista un „secol" de 91 ani, dovadă fiind sanctuarul dreptunghiular de 4×13, coroborat cu cei 7 tamburi.

Din moment ce asupra veridicității existenței celor două tipuri de „secole" nu sînt semne de îndoială, datorită puternicului lor suport material, înseamnă că, în calendarul dacilor, a intervenit, pe o anumită treaptă a evoluției civilizației lor, o „reformă" în sensul creșterii preciziei de măsurare a timpului prin modificarea doar a duratei „secolului" dacic, fără ca să se afecteze „celula temporală" a sistemului lor — ciclul de 13 ani fluctuanți. Acest mod de reformare a calendarului, prin modificarea numai a duratei „secolului" este deosebit de original, simplu și elegant, el nemaifiind întîlnit în nici un alt sistem calendaristic.

În sensul existenței unei „reforme" a calendarului dacic pledează și dovada materială pe care o fac monumentele. Toate sanctuarele dreptunghiulare de la Sarmizegetusa (cele cunoscute), sînt aliniamente de tamburi cu o structură într-o rețea regulată, tamburii fiind amplasați în nodurile rețelei, cu excepția sanctuarului de 4×13 de pe terasa XI, singurul care are rețeaua modificată. Dacă facem abstracție de cei 7 tamburi care modifică rețeaua, sanctuarul de 4×13 respectă și el sistemul rețelelor regulate și este un instrument de sine stătător în marcarea „secolelor" de 104 ani. Dar prin implantarea celor 7 tamburi, sanctuarul devine un instrument de marcare a „secolelor" de 91 ani, instrument în cadrul căruia însă semnificația tamburilor din rețeaua regulată rămîne neschimbată, aceeași ca și în cazul „secolului" de 104 ani, adică în echivalența 1 tambur = 1 an.

Ingenioasa arhitectură a sanctuarului analizat, cu un plan de tamburi așezați în rețea regulată de 4×13, și cu un aliniament de 7 tamburi aflați într-un plan superior primilor și amplasați proiectiv simetric, ne arată că „secolul" de 91 ani, cel care asigură o precizie în măsurarea timpului nemaiîntîlnită în calendarele antichității, este ulterior „secolului" de 104 ani. Rezultă, de asemenea, că autorii „reformei" calendaristice au considerat trecerea de la „secolul" de 104 ani la „secolul" de 91 ani ca o metodă de ridicare a preciziei în măsurarea timpului, fără ca să fie însă necesară modificarea fundamentelor de structură ale sistemului (ciclul de 13 ani); astfel se justifică logic implantarea celor 7 tamburi (purtătorii simbolici ai „secolului" de 91 ani), între purtătorii simbolici ai „secolului" de 104 ani.

Cu corecția de o zi aplicată la marele ciclu de 2 275 ani, calendarul dacic devenea atît de suprapus peste valoarea exactă a timpului (pe care o stabilim noi, astăzi, cu metodele moderne de care dispunem), încît diferența era cu adevărat insesizabilă.

Pentru a ilustra performanțele calendarului dacic (atît cel cu secolul „vechi" de 104 ani, cît și cel cu secolul „nou" de 91 ani), comparativ cu alte calendare considerate deosebit de precise, prezentăm valorile anilor medii în ordinea apropierii de valoarea anului tropic:

— calendarul iulian	365,250000 zile
— calendarul gregorian	365,242500 zile
— calendarul dacic cu secol de 104 ani	365,242307 zile
— calendarul maya	365,242129 zile
— calendarul dacic cu secol de 91 ani	365,242197 zile
— valoarea anului tropic	365,242198 zile

Simboluri și semnificații

Sanctuarele Sarmizegetusei sînt compuse, constructiv, din lespezi de piatră, din stîlpi de piatră și lemn, și din tamburi de piatră (tamburii servind, după opinia arheologilor, ca temelii pentru coloane).

Lespezile le găsim utilizate ca „semn" foarte adînc în preistorie. Medicul român Galenus, în lucrarea **De simplis,** vorbește despre caracterul misterios și incantatoriu al „pietrelor trace" de hotare, care simbolizează mai mult decît simple însemne de hotărnicire. În arhitectura sanctuarului, lespezile reprezintă piesele cu menirea de a separa grupările de zile, de săptămîni sau de ani, menținînd amintirea funcției „pietrelor trace" de element separatoriu. Chiar și atunci cînd lespezile așezate în cerc sînt 104, simbolizînd anii „secolului" dacic, ele sînt așezate în centura care hotărnicește incinta marelui sanctuar circular, deci implică și un sens separatoriu.

Cele patru lespezi din absida centrală a marelui sanctuar circular, marcînd zilele de corectură la cîte un ciclu de 13 ani, separă, totodată, aceste cicluri. Printr-o suprapunere de funcții, aceste lespezi (luate cîte două praguri) separau și „trimestrele" anului.

Stîlpii, ca elemente ale arhitecturii calendarului, atunci cînd sînt din piatră simbolizează zilele, iar cînd sînt din lemn, mai înalți, zilele de corectură, sau formează registrul de evidență a săptămînilor.

Coloanele sau, extrapolînd, tamburii, care în arhitectura calendarului simbolizează (și marchează), în general, unitățile mari de timp (anii, ciclurile de 13 ani etc.) sînt, de asemenea, străvechi „semne" purtătoare de semnificații.

Lespezile, stîlpii și tamburii, ca piese din care au fost alcătuite sanctuarele Sarmizegetusei, au fost rînduite în forme geometrice, astfel ca prin formele ce le compun, dincolo de simbolurile lor expuse mai sus, să ne vorbească și despre știința formelor (căci haosul devine cosmos abia după ce omul asimilează formele), despre ritmuri, despre măsurarea și înțelegerea curgerii timpului. Semnificațiilor inițiale cu care au fost învestite aceste piese, li se vor suprapune alte noi și noi semnificații datorate modului rînduirii lor în alcătuirea monumentelor, menite a exprima o concepție unitară despre spațiu și timp, despre condiția noastră umană și aspirațiile ei, suprapunerea noilor înțelesuri asemănîndu-se cu circumscrierea a noi cercuri de sens în jurul sîmburelui de simbol inițial.

Dacă lespezile separă grupuri de zile sau cicluri de ani, stîlpii și tamburii dobîndesc semnificații de „unități" în tipologia de cuantificare a timpului, specifică acestor monumente. Stîlpii de piatră implantați în circumferința micului sanctuar circular, cît și cei (asemănători) din cercul B al marelui sanctuar circular realizează echivalența: 1 stîlp = 1 zi. Ei semnifică, deci (și „marchează"), în sistemul calendarului, „ziua", unitatea primară și cea mai firească de cuantificare a timpului.

Stîlpii zilelor sînt implantați în cele două cercuri amintite. Alegerea acestei forme geometrice pentru evidența curgerii zilelor este deosebit de semnificativă. Nici o altă geometrizare nu putea sugera mai deplin ideea că scurgerea zilelor se petrece neîntrerupt (într-un cerc fără punct de început sau sfîrșit), uniform, etern. Sugestia oferită de forma geometrică a cercului este întărită și de identitatea pieselor implantate, adică uniformitatea stîlpilor echivalează cu egalitatea zilelor. Dar, această identitate a stîlpilor trebuie legată și de o altă calitate a mecanismului calendarului dacic și anume de faptul că pentru evidența în sine a zilelor anilor este indiferent punctul de plecare de pe circumferința cercului. Modelul sanctuarului ar vrea, parcă, să ne spună că noi, oamenii, care intrăm în viață, fiecare într-o zi oarecare, ne trăim timpul nostru (dintre naștere și moarte), putînd începe numărătoarea zilelor de oriunde (așa cum și facem), înscriindu-ne, pentru o vreme, cît durează viața noastră, în scurgerea timpului ce se urmează indiferentă, egală, uniformă, continuă.

În forma geometrică a cercului, în care preaînțelepții constructori ai sanctuarelor au hotărît să implanteze stîlpii zilelor, au vrut poate să „închidă" și un alt înțeles. Anume acela că timpul, prin esența sa, rămîne o curgere neîntreruptă, continuă, și, sub acest aspect, indiferentă față de „jalonările" noastre umane, față de modul nostru de a-l măsura, de a-l cuantifica, prin semnele ce le facem pe circumferința lui. Forma cercului devine, astfel, imaginea timpului cosmic, a timpului fizic, peste curgerea căruia venim noi, oamenii, cu semnele noastre și practicăm măsurători, implantîndu-le în circumferința lui. Astfel, prin aceste măsurători în bună măsură convenționale, conturăm noțiunea timpului biologic, a timpului social, adică a acelui timp măsurat în raport cu condițiile noastre de viață.

Stîlpii cercului C și ai absidei marelui sanctuar circular sînt cu totul deosebiți de stîlpii zilelor, adică înalți, din lemn, cu patru fețe și prevăzuți cu piroane (între 9 și 13 fiecare, cum spun arheologii), terminate la capete cu cîrlige, astfel că de aceste cîrlige se puteau atîrna piesele, „semnele", care ajutau la multiplele evidențe pe care erau meniți să le țină: a zilelor de corectură, a numărului „săptămînilor" unui an etc.

Performanțe

În sistemul de semnificații al pieselor sanctuarului, tamburii primeau valoarea unor unități mai mari de timp. Un tambur echivala cu un an sau cu un ciclu de 13 ani. Echivalența cu unitățile mari diferite de timp era și ea sugerată prin dimensiuni diferite. Astfel, tamburii sanctuarului de 4 × 13 (care echivalează fiecare cu un an) sînt de dimensiuni mai mici în raport cu cei ai sanctuarului de 4 × 10 (care simbolizează fiecare un ciclu de 13 ani).

Aceste piese, purtătoare de echivalențe în raport cu unitățile de măsură a timpului, erau antrenate în mecanismul de funcționare a calendarului prin simplă adiție, principiu respectat și în operațiile de corectură, întrucît, calendarele dacice (atît cel „civil" cît și cel „religios") au fost astfel concepute încît să rămînă în general în urma timpului astronomic exact, corectura pentru mărirea preciziei prin adaos. Indiferent de mărimea unității de timp corectată, unitatea de corectură adăugată era totdeauna aceeași, adică o zi. Principiul rămînerii în urmă a timpului „măsurat" în raport cu timpul astronomic exact este un principiu care respectă o realitate fundamentală, și anume aceea că se măsoară timpul ce se scurge, timpul care „trece" și nu timpul care aparține viitorului, adică timpul netrăit, fiindcă atunci măsurătoarea care precede scurgerea timpului devine teoretică, dobîndește un caracter artificial. Pornindu-se, deci, de la ipoteza originii comune a timpului astronomic cu timpul reflectat în măsurătoarea realizată prin calendar, rămînerea în urmă a celei de-a doua permitea apropierea noilor origini prin adaosul unei unități celulare (o zi), adică respectîndu-se și principiul singularității matematice a acestei adiții și evitîndu-se situația nefirească a devansării timpului real printr-o măsurătoare ce nu ar mai fi fost oglinda timpului „trăit",

ci doar o operație ipotetică. Am zice că preaînțelepții „arhitecți" ai sanctuarelor au ținut foarte mult la respectarea acestui principiu și au procedat la „reformarea" sistemului cu „secole" de 104 ani nu numai din motive de a spori exactitatea calendarului (care, oricum, era superioară oricărui alt calendar din antichitate), ci și pentru un alt motiv: anume, în sistemul cu „secole" de 104 ani, prin corectura cu o zi ce se aplica la „mileniul" de 520 ani, timpul calendaristic devansa timpul astronomic cu aproximativ 1,5 ore, de aici rezultînd că, vreme de aproximativ un an, timpul calendaristic mediu „mergea" înaintea timpului astronomic exact. Această „defecțiune", a devansării timpului astronomic exact în momentul corecturii cu o zi, o are și calendarul nostru actual, dar, dacă noi, oamenii civilizației secolului XX, nu am găsit încă o modalitate de reformă a calendarului pentru a o remedia, e cu atît mai de admirat faptul că îndepărtații noștri strămoși au introdus în mecanismul calendarului lor o reformă — aceea a secolelor de 91 ani — **care nu numai că făcea ca în momentul corecturii cu o zi timpul astronomic exact să nu fie depășit, dar realiza și o asemenea precizie, încît putem spune că momentul corecturii la 2 275 ani ducea originea timpului calendaristic aproape suprapusă peste timpul astronomic exact.** În fața acestei situații, trebuie să spunem că NICIUNUL DINTRE CALENDARELE CREATE DE OM NU A DOVEDIT O ASEMENEA CALITATE ÎN CONCEPȚIA REFORMEI, ÎNCÎT, FĂRĂ SĂ AFECTEZE MECANISMUL PROPRIU-ZIS AL CALENDARULUI, SĂ AISGURE, DOAR PRIN MODIFICAREA NUMĂRULUI DE ANI AI SECOLULUI, O PRECIZIE EXTREMĂ.

Poate că, dintre toate performanțele calendarelor de la Sarmizegetusa, cea mai uimitoare este aceea a sistemului anilor fluctuanți din interiorul ciclului de 13 ani. Toate calendarele lumii s-au aflat în fața problemei de a măsura cu mărimi întregi, adică zilele, o mărime fracționară, adică anul, care nu are un număr exact de zile (ci, după cum știm astăzi, 365,242198 zile). Una dintre cele mai interesante soluții a fost aceea anticipată de un vechi calendar brahman, preluată apoi de romani în vremea lui Cezar, prin astronomul Sosigenes din Alexandria, și care folosește un ciclu de patru ani, în interiorul căruia 3 ani au valoare de 365 zile, iar unul de 366 zile, obținîndu-se astfel valoarea anului mediu de 365,25 zile. Cu corecturile ce i s-au adus ulterior, acest ciclu îl avem și astăzi.

Ciclul calendarului dacic cuprindea un registru mult mai mare de ani, și anume 13, mai largă fiind și fluctuația valorilor acestora, între ani cu 364 și 367 zile. Valorile fluctuante în zile ale anilor cuprinși în ciclul de 13 ani se exprimă (sau, altfel spus, se reflectă) în construcția micului sanctuar circular, împărțit în 13 grupări de zile prin 13 lespezi, cu o simetrie ruptă, în sensul că două dintre grupările de zile nu mai sînt de 8 zile ca celelalte 11, ci de cîte 7 și, respectiv, 6 zile. Prin eleganța, funcționalitatea și simplitatea soluțiilor matematice pe care le încorporează (și exprimă geometrizat), micul sanctuar circular este cea mai frumoasă „operă de artă" pe care a creat-o gîndul uman în strădania sa de a cuantifica timpul.

Momentul construcției sanctuarelor de pe terasele Sarmizegetusei este acela al triumfului unei foarte îndelungi distilări și selecții de valori în cultura geto-dacă, este momentul cînd concepțiile despre existența umană și condițiile ei se cristalizaseră și dobîndiseră o asemenea trăinicie, încît li se cuveneau monumente de piatră care să poată traversa timpurile. Cu alte cuvinte, monumentele oglindesc această cultură ajunsă la apogeul strălucirii ei.

Hrisoave ale vechimii și continuității noastre

Cine au fost creatorii acestui minunat model de cuantificare a timpului?

Desigur, putem să ne referim la cîteva nume de înțelepți, de „reformatori". Poate că Zamolxis a întruchipat cerul senin, lumina, armonia, aspirația spre desăvîrșire. Sau, poate lucrurile s-au petrecut așa cum le descrie Lucian Blaga în piesa **Zamolxe,** adică, printr-un joc al destinului, cel care a distrus vechi mituri și credințe animiste și fetișizante, pledînd pentru credința în lumină, în înțelepciune și în permanența umană, a fost, la rîndul lui, proiectat în mit.

Cu totul deosebit ca personalitate trebuie să fi fost și acel rege Dromihete, despre care scriitorii antici Pausanias, Strabo și Diodor din Sicilia ne informează că la anul 300 î.e.n., după ce l-a înfrînt pe puternicul rege macedonean Lisimah cu armata sa pătrunsă pentru cucerire și jaf pe teritoriul Daciei, în loc să-l trateze așa cum se tratau toți prizonierii în antichitate, l-a ospătat ca pe un invitat de seamă și l-a eliberat. Fapta lui, considerată „ciudată" de către contemporani, a fost o lecție dată atît năvălitorilor, cît și propriilor luptători, în sensul că înțelepciunea, tăria și stăpînirea de sine depășesc sensurile unei victorii militare. Regele Oroles, despre care Pompeius Trogus scrie că pe la anul 200 î.e.n. a fost învins de bastarni, nu și-a decimat trupele, așa cum procedau romanii cu legiunile lor înfrînte, nu a recurs la sancțiuni specifice puterii regale, ci la o măsură care simboliza „oprobriul moral", obligîndu-și ostașii să îndeplinească treburi femeiești, pînă își vor spăla rușinea în luptă (ceea ce aceștia au și făcut). Uimitor este și modul în care Strabo descrie ridicarea neamului dac și creșterea puterii acestuia sub Burebista, prin „...exerciții, abținere de la vin și ascultare față de porunci", deci, printr-o operă de educare.

Iordanes (sec. VI), pornind de la textele lui Dio Chrysostomul, care a trăit mai mulți ani în Dacia, descrie astfel activitatea lui Deceneu, marele preot și sfetnic al lui Burebista: „...i-a instruit în aproape toate ramurile filozofiei, căci era în aceasta un maestru priceput, i-a învățat morala, dezbărîndu-i de moravurile lor cele barbare; i-a instruit în științele fizicii, făcîndu-i să trăiască potrivit legilor naturii; i-a învățat logica, făcîndu-i

cu mintea superiori celorlalte popoare; arătîndu-le practica, i-a îndemnat să petreacă în fapte bune...". Deceneu a continuat, deci, ridicînd pe o nouă treaptă, un proces reformator, de înălțare a neamului, început înaintea lui, fapt ce se deduce și din fraza primă a textului lui Iordanes: „Observînd dispoziția dacilor de a-l asculta în toate și că ei sînt din fire inteligenți...".

Deosebit de semnificativ pentru subiectul nostru este însă acest pasaj despre activitatea lui Deceneu: „Demonstrîndu-le teoria celor 12 semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor și toate secretele astronomice, și cum crește și scade orbita Lunii și cum globul de foc al Soarelui întrece măsura globului pămîntesc și le-a expus sub ce nume și sub ce semne cele trei sute patruzeci și șase de stele trec în drumul lor cel repede de la răsărit și pînă la apus, spre a se apropia sau îndepărta de polul ceresc". Poate că, în adevăr, Deceneu este numele de care se leagă dezvoltarea deosebită a cunoștințelor astronomice ale dacilor.

Afirmațiile lui Iordanes în legătură cu cunoștințele astronomice ale dacilor sînt probate, credem, de sanctuarele Sarmizegetusei, după cum alte știri, ale aceluiași autor, despre cunoștințele medicale ale dacilor sînt confirmate atît de alți autori, cît și de o serie de descoperiri arheologice. Cei ce au creat, după cum se pare, cel mai exact și mai valoros model de cuantificare a timpului aveau, desigur cunoștințe la cel mai înalt nivel atins în antichitate și în alte ramuri ale științelor de atunci.

Desigur, calendarele Sarmizegetusei nu sînt numai o „măsură" a timpului trăit, ci și un model de calcul al timpului trecut și al timpului viitor, prin „marile perioade" ale sale, proiectîndu-ne și în timpul cosmic. Dar, întocmirea unor asemenea calendare a presupus cu siguranță mii de ani în care s-au acumulat observațiile, s-au elaborat modele, ori — cînd vechile modele nu au corespuns au fost înlocuite cu altele noi — s-au elaborat reforme, ca aceea ce poate fi identificată în construcțiile de la Sarmizegetusa.

Astfel, aceste monumente sînt o dovadă a vechimii civilizației noastre, **atestînd, aici la noi, existența uneia dintre rădăcinile culturii omenirii.**

Totodată, monumentele Sarmizegetusei sînt și o dovadă a continuității noastre pe această vatră strămoșească. Înclinația îndepărtaților noștri strămoși spre memorarea și transmiterea orală a perceptelor de înțelepciune și a regulilor de conduită morală, îndelunga întipărire în cugete a acestora, a făcut ca unele dintre ele să se păstreze în „amintirea" poporului, străbătînd mileniile, și astfel putem să regăsim astăzi înțelepciunea sanctuarului, simbolurile și chiar cifrele sale, învăluite în haina producțiilor folclorice.

Fără a adînci aici ipoteza noastră, considerăm că, de pildă, dansul călușarilor, despre care toți autorii susțin că mai păstrează pînă și astăzi elemente care provin dintr-un străvechi ritual, cum sînt: legămîntul cetei pentru perioada jocului, condiția de puritate a membrilor cetei, autoritatea vătafului, condiția secretului, viețuirea în comun a membrilor cetei în aceeași perioadă, bățul, care amintește de toiagul ca semn distinctiv al puterii învățaților preoți, caracterul cu totul aparte al coregrafiei acestui dans, derularea lui sub semnul unei unități organice totale, caracterul salturilor care vor să sugereze desprinderea de pămînt a interpreților, sau unele ritmuri care ating paroxismul reprezintă o reflectare populară a practicilor ritualice legate de sistemul calendaristic dacic.

Pornind de la cea mai veche descriere amănunțită a jocului călușarilor, pe care o datorăm scriitorului maghiar Dosza Daniil, care relatează evoluția acestora cu prilejul serbărilor de la încoronarea principelui Transilvaniei Sigismund Báthory (19 oct. 1599) aflăm că cei 13 interpreți principali, avîndu-l în centrul lor pe vătaful jocului, sînt așezați **în cerc,** fiecare pe cîte un **stîlp.** De patru ori vătaful este aruncat de jucători cît mai sus posibil, apoi fiecare dintre ceilalți 12 îi va lua locul, pentru a se repeta aceleași aruncări, această „schimbare de roluri" amintindu-ne faptul că pe cercul micului sanctuar circular, într-un ciclu de 13 ani, fiecare dintre cele 13 lespezi ajungea să marcheze un sfîrșit-început de an, iar repetarea a cîte 4 salturi ($4 \times 13 = 52$) ne amintește de **perioada de 52 ani** a cărei evidență (și marcare) se făcea în absida marelui sanctuar circular, precum și în sanctuarul dreptunghiular de 4×13 tamburi (coloane).

Despre rolul stîlpilor de a fi „semne ale timpului" ne amintesc și astăzi unele creații folclorice ca:

„Stîlpurile pe cărare
Stau cu fața către soare..."

deși nu mai întîlnim la răspîntii de drumuri vechii stîlpi care indicau direcția sud, cum nu mai întîlnim nici construcțiile cu caracter de calendar primitiv, despre care ne „spun" versurile:

„După troița-n picioare
Cunoști luna cînd răsare
Și noaptea cît e de mare...".

În textele descîntecelor și vrăjilor, unde, pe drept cuvînt ne atrage atenția I.A. Candrea, conservarea autenticismului e mai sesizabilă datorită caracterului tăinuit al practicării (și conservării lor), găsim de asemenea elemente sugestive cum ar fi urarea „Să trăiești **104 ani**", care nu poate să nu ne ducă la amintirea ciclului dacic cu același număr de ani, sau chiar o amintire, o imagine a marelui sanctuar dreptunghiular de „40 tamburi" (coloane), ca în descîntecul cules de Romulus Vulcănescu, unde întîlnim versurile:

„Soare, soare
Frățioare,
Cu **patruzeci** de răzișoare,
Zvîrle raze pe pămînt...
Stîlpi de aur să se facă...".

Acestea, ca și alte elemente similare păstrate în folclorul nostru, ne permit să afirmăm că **monumentele Sarmizegetusei nu sînt doar o „pecete" a vechimii și altitudinii culturii noastre ci și un „hrisov" al continuității noastre pe acest pămînt și sub această parte de cer[1].**

[1] Autorii țin la dispoziția specialiștilor și a cititorilor interesați, demonstrația în extenso a articolului — n. r.

„La locul ce să chiamă Direptatea"

„Acest domn, Ştefan vodă, după doi ani a domnii lui Pătru vodă Aron, rădicatu-s-au de la Ţara Muntenească cu multă mulţime de oaste muntenească şi din ţară adunaţi şi au intrat în ţară. Şi silind spre scaunul Sucevii, i-au ieşitu înainte Pătru vodă Aron pe Siretiu, la Doljăşti, la tină, şi s-au lovitu în zioa de joi mari, aprilie 12, şi înfrînse Ştefan vodă pe Aron. Ci Aron vodă nu să lăsă cu atîta, ci de iznoavă s-au bulucitu şi al doilea rîndu să lovi la Orbic şi iară birui Ştefan vodă. Şi-l prinse pe Pătru vodă Aron...".

În aceste cuvinte descria cronicarul Grigore Ureche evenimentele imediat premergătoare proclamării lui Ştefan cel Mare ca domn al Moldovei, „la locul ce să chiamă Direptatea", în urma luptelor de la Doljeşti şi Orbic. În identificarea pe teren a acestor trei toponime, istoricii au emis ipoteze diferite. Astfel, pentru identificarea Doljeştilor s-au propus satele **Dolheşti,** jud. Suceava, **Joldeşti,** jud. Botoşani şi chiar **Doljoc,** lîngă Cernăuţi! Cît priveşte lupta de la Orbic, s-a propus plasarea ei în alt an, sau i s-a negat, pur şi simplu, existenţa! Şi aceasta din cauză că nu era cunoscut decît un singur sat Orbic, pe valea Bistriţei, care nu putea fi pe traseul lui Ştefan: prin urmare, acesta nu avea cum să dea o luptă acolo, decît îndepărtîndu-se considerabil de drumul ce-l ducea la Suceava. Pentru explicarea „nepotrivirilor" din cronica lui Ureche, s-au invocat presupuse greşeli ale copiştilor care au transcris-o, confuzii de localităţi şi de date, deoarece faptele fuseseră consemnate în scris la mult timp după consumarea lor etc.

Ştefan cel Mare, sculptură de Simion Tatu

În funcţie de identificarea Doljeştilor şi a Orbicului, urmează să se localizeze şi Direptatea. Se socoteşte îndeobşte, că ar fi vorba de cîmpia de lîngă cetatea Sucevii. Într-un studiu mai vechi, prof. C. Cihodaru a emis ipoteza ariei actuale a satelor Mircești și Cozmeşti, stăpînite pe atunci de o familie boierească numită Direptate.

Cercetarea unui mare număr de documente medievale, din sec. XV-XVIII, ca şi observarea atentă a terenului, ne-au permis reconstituirea traseului urmat de Ştefan cel Mare în acele zile din aprilie 1457. Pe acest itinerar, se află şi cele trei puncte menţionate mai sus: Doljeşti, Orbic şi Direptatea.

Dificultăţile de localizare porneau de la considerentul că „drumul mare", urmat de Ştefan vodă pe valea Siretului, trebuia să treacă **numai** pe dreapta rîului (unde se găseşte Orbicul de pe Bistriţa), în timp ce un sat Doljeşti se află pe partea lui stîngă! În realitate, pe o porţiune de aproximativ 15-20 km, „drumul mare" se afla pe **malul stîng** al Siretului deoarece, în zona respectivă, malul drept era inundabil. Trecerea pe cel stîng se făcea în dreptul satului Doljeşti (azi în jud. Neamţ), prin actualul vad de la Rotunda, numit, în actele vechi **Poiana Vadului** sau **Poiana Rătunda.** Apoi, traversînd moşiile Doljeşti şi Lăţcani, „drumul mare" se bifurca: o ramură ducea la Suceava, alta la Iaşi.

În acest punct, la trecerea Siretului, a ieşit Petru vodă Aron înaintea lui Ştefan şi a fost înfrînt; locul mlăştinos din apropiere justifică şi menţiunea cronicii: „La tină", căci tină înseamnă şi mlaştină, mocirlă.

Dar, în imediata vecinătate, lîngă Lăţcani, fusese şi un sat Orbic: în 1623, logofătul Ionaşco Ghenghea cumpăra seliştile Orbic şi Lăţcani[1] de la strănepoţii lui Luca Dereptate. Apropierea toponimelor Doljeşti şi Orbic de patronimul Dereptate nu poate fi întîmplătoare: aici, la **acest** Orbic, şi nu la acela de pe valea Bistriţei, trebuie să se fi desfăşurat cea de-a doua luptă a lui Ştefan cu Petru Aron. Putem conchide că tot aici, în această zonă, s-a aflat şi locul numit Direptate, după vechii săi stăpîni.

Prof. Costin MERIŞCA

[1] În aceeaşi zonă, satul Dănceni era de mult proprietatea familiei Ureche; aceasta ar putea explica precizia cunoştinţelor „topografice" ale cronicarului Grigore Ureche — **n.a.**

„SĂ PĂZEASCĂ PLAIUL DOMNIEI MELE"

Două instituții medievale românești destinate apărării țării

Dr. ȘTEFAN OLTEANU

Devenite independente la mijlocul veacului XIV, în urma bătăliilor purtate pentru înlăturarea dominației străine, țările române au fost confruntate permanent cu probleme deosebit de dificile în vederea menținerii și consolidării libertății obținute pe cîmpul de luptă. Pe de o parte, Coroana maghiară se împăca greu cu noua situație, nutrind mereu speranța revenirii Moldovei și Țării Românești la vechea stare de suzeranitate. Pe de altă parte, spre sfîrșitul aceluiași veac, la Dunăre a apărut un nou inamic, extrem de agresiv, aflat în plină expansiune teritorială spre Europa Centrală: Imperiul otoman.

Munca la cetate

În acest context politic s-a înscris, vreme îndelungată, întregul efort pe care țările române l-au desfășurat pentru a-și dezvolta capacitatea de apărare. Aproape întreaga politică internă și externă a voievozilor români din secolele XIV-XVI a vizat îndeplinirea unui adevărat program în vederea acelui țel fundamental care îl constituia păstrarea independenței. Pentru realizarea lui, au fost luate cele mai potrivite măsuri de întărire și perfectare a capacității sistemului defensiv, adaptat mereu noilor mijloace tehnice militare.

Sistemul defensiv se compunea, în primul rînd dintr-o serie de construcții cu caracter militar,* ridicate de către domnie; din această categorie, făceau parte: fortificațiile permanente (cetățile de piatră), fortificațiile de campanie sau ocazionale (cetăți de lemn și pămînt, combinate, uneori, cu piatră), barajele la punctele obligatorii de trecere, terestre sau fluviale și fortificațiile reședințelor voievodale din țară. Acestui sistem i se adăugau construcțiile defensive realizate prin efortul diferitelor comunități sociale; astfel, erau apărate cu ziduri puternice mănăstirile, unele biserici

* În imaginea de mai sus: **Asediul cetății Suceava. Miniatură din Evanghelia, de la Sucevița (1601).**

și curțile boierești, iar orașele și satele aveau, și ele, anumite lucrări de fortificare. Rostul acestei adevărate rețele de puncte întărite era de a organiza rezistența zonală, care să întîrzie înaintarea invadatorului, să-i micșoreze capacitatea de luptă prin uzura materială și morală și, în același timp, să îngăduie oștilor proprii efectuarea mișcărilor și manevrelor tactico-strategice.

E lesne de înțeles că o asemenea operă constructivă nu se putea realiza decît cu participarea întregului popor. Contribuția directă a maselor la ridicarea și întreținerea acestui sistem defensiv era reflectată de două instituții medievale românești, desemnate în documente sub numele de **munca la cetate** și **posada.** Cea dintîi era obligația țărănimii de a participa cu mijloace proprii, cu brațele și priceperea ei, la marile construcții militare; fiind o obligație generală, o **regulă,** ea nu se găsește menționată în acte decît pentru a se consemna **excepția:** atunci cînd, la cererea stăpînului feudal, care dorea să se folosească exclusiv de capacitatea de muncă a supușilor săi, domnitorul scutea de această sarcină pe locuitorii unui sat. În actele de care dispunem pînă acum, sînt menționate 12 scutiri acordate în Moldova între 1444 și 1479 și cinci scutiri acordate în Țara Românească între 1495 și 1505. Oricît de relative sînt aceste cifre — căci trebuie să ținem seama de numărul foarte mare de documente pierdute și dintre care unele au putut conține, și ele, această clauză — rămîne semnificativ faptul că, în Moldova, cele mai multe scutiri de muncă la cetate au fost acordate în vremea urmașilor lui Alexandru cel Bun, răstimp de creștere a tendințelor centrifuge ale marilor feudali; în schimb, în timpul lui Ștefan cel Mare sînt numai trei asemenea scutiri, și acestea datînd doar din prima jumătate a domniei sale (cuprinsă între anii 1458-1479). Această sensibilă scădere a concesiei pe care o reprezenta scutirea de muncă la cetate, și apoi dispariția ei totală, este una din explicațiile majore ale realizărilor considerabile în domeniul întăririi sistemului defensiv al Moldovei lui Ștefan cel Mare. Refacerea cetăților și întreținerea lor, consolidarea tuturor fortificațiilor militare devenise de o stringentă necesitate atunci cînd Moldova era amenințată de tendințele cotropitoare ale Imperiului otoman și ale feudalilor poloni.

În sec. XVI, accentuarea dominației otomane a redus rolul sistemului defensiv permanent; Alexandru vodă Lăpușneanu a fost chiar silit să incendieze cetatea Sucevei (a și făcut-o, avînd însă grijă să nu-i provoace stricăciuni ireparabile!). Ca urmare, munca la cetate și-a schimbat conținutul, nemaifiind legată în general de rosturile militare de pînă atunci; sub numele de **lucru domnesc,** se ascunde, în documentele, mai cu seamă din sec. XVII, participarea unor meșteri — mai ales sătești — la construcția sau repararea unor clădiri laice ori religioase, ale domnului sau de folosință obștească; „lucrul la cetate" se mai menționa doar în cîteva cazuri, ca formulă.

Posada

O altă instituție medievală românească, avînd, în sec. XIV-XV, un însemnat rol în apărarea țării și a libertății ei, a fost **posada.** Cu acest termen s-au desemnat, inițial, punctele fortificate care păzeau trecătorile; mai apoi, a căpătat și alte sensuri, derivînd din aceeași funcțiune militară pe care o îndeplinea.

Instituția posadei este pusă în evidență, pentru Țara Românească, de un număr de 21 documente, cuprinse între 1407 și 1505, iar pentru Moldova — de 15 documente, din 1439-1475; în cazul din urmă însă vechimea ei urcă dincolo de 1439, întrucît încă din 1421 este atestat un neam boieresc la care numele dregătoriei era deja transformat în patronim: Posadnic. Ca și în cazul muncii la cetate, posada este menționată, în cele mai multe cazuri, în legătură cu privilegiul acordat de domnitor unor sate (stăpînite de boieri sau mănăstiri) pentru a fi scutite de ea. În marea majoritate a actelor care atestă existența posadei, atît în Moldova, cît și în Țara Românească, ea apare cu sensul de **obligație bănească,** plătită domniei de către locuitorii satelor și orașelor. Astfel, într-un document din 22 august 1447, se arată că domnitorul convenise ca 18 sate ale Mănăstirii Neamț „să nu ne plătească dare, nici posadă, nici iliș...". Un alt grup de documente acordă posadei sensul de **prestație în muncă,** este cazul unui act din Moldova din 17 aprilie 1475, prin care două sate ale Mănăstirii Horodnic (în ținutul Sucevei, azi dispărută) erau scutite de dări și slujbe în acest chip: „nici la cetate să nu lucreze, nici la posadă, nici la slujbă să nu meargă, nici la mori să nu lucreze, nici la oaste să nu meargă". Același caracter de prestație datorată domniei îl atestă și un document muntean, de la Radu cel Frumos, care, la 28 octombrie 1464, a scutit mai multe sate ale Mănăstirii Snagov de unele dări și slujbe, cu trei excepții: „birul să-l plătească, și posadă și oaste să facă".

În Țara Românească, se pare că posada implica și obligația de a face de pază la granițe. Acest sens rezultă din unele documente, precum este o scrisoare prin care Neagoe Basarab (1512-1521) anunța pe brașoveni: „sînt nevoit, pe aceste vremuri de iarnă, să țin pe săraci la posadă", fiind vorba, evident, de paza hotarelor cu Transilvania.

Toate aceste sensuri ale posadei sînt, cum se vede, strîns legate de funcția militară a

statului feudal; ea înseamnă obligaţia de a participa — cu bani, cu muncă sau cu oameni de strajă — la organizarea apărării punctelor de trecere de la hotare. Asemenea locuri se fortificau prin construcţii militare — ziduri de piatră sau valuri de pămînt întărite cu lemn (palisade); pentru construirea fortificaţiilor, ca şi pentru întreţinerea lor, autoritatea centrală a statului — domnia — a instituit obligaţia locuitorilor din zonele respective de a participa la aceste acţiuni cu muncă fizică şi mijloace de transport; pentru locuitorii satelor îndepărtate de graniţă şi ai oraşelor această obligaţie a fost convertită (ca multe altele) în bani.

Fiind locuri obligatorii de trecere, la aceste puncte se percepea o taxă asupra mărfurilor care intrau în ţară pentru comerţul de tranzit, aşa că, în vreme de pace, posada constituia şi o apreciabilă sursă de venituri pentru domnie. De multe ori, în asemenea locuri se amenajau pive, mori, ateliere pentru reparat căruţele şi potcovit caii şi chiar cîrciumi, care, firește, aduceau şi ele venituri. Un astfel de caz e menţionat la 12 martie 1439, cînd Ilie şi Ştefan voievozi, fiii lui Alexandru cel Bun, au dăruit Mănăstirii Moldoviţa „posada care este pe Moldova, cu tot venitul"; mai tîrziu, în 1453, se preciza că posada respectivă era „pe Moldova, mai în sus de Baia" — aşadar, un vad de trecere în zona Munţilor Stînişoarei.

De pe la mijlocul veacului XVI, documentele nu mai menţionează posada în sensul iniţial în rîndul dărilor şi slujbelor. Ea însă nu a dispărut, ci şi-a adaptat funcţiile la noile împrejurări politico-militare datorită cărora vechiul sistem defensiv îşi pierduse mult din însemnătatea sa, paza frontierelor prin fortificarea trecătorilor rămînînd mai mult o atribuţie administrativă. Din funcţiile avute anterior, posada a păstrat una singură: aceea de pază a graniţelor, care revenea locuitorilor unor sate din apropiere. Cazul satului Topeşti al Mănăstirii Tismana este grăitor pentru înţelegerea procesului de adaptare a posadei la noile condiţii din a doua jumătate a sec. XVI. În 1505, acest sat fusese scutit, de către Radu cel Mare, de unele dări şi slujbe datorate domniei: „nici la cetate, nici la morile domniei mele să nu lucreze, nici posadă, nici poteci să nu facă". Peste opt decenii, locuitorii din Topeşti au fost însărcinaţi „să păzească la plai [graniţa pe munţi], cum au păzit şi mai înainte vreme"; în acelaşi act, obligaţia era repetată: „să păzească plaiul domniei mele". Pentru ca, în 1619, să fie scutiţi şi de paza plaiului, cu condiţia „să păzească sfînta Mănăstire Tismana". În fine, o poruncă domnească din 1680 arată că, la acea vreme, atribuţiile păzitorilor posadei şi plaiurilor erau unificate: „să puneţi posădarii să păzească şi plaiul". Situaţia era aceeaşi şi în Moldova, chiar şi în veacul XIX; un document din 1832 menţionează „posădarii posăzii ce păzesc potecu".

Instituite pentru a răspunde unor nevoi militare, aceste două instituţii medievale — munca la cetate şi posada — şi-au îndeplinit menirea, contribuind la consolidarea şi apărarea libertăţii şi independenţei ţărilor române. Cu funcţiile adaptate unor noi condiţii, ele au continuat să existe pînă la sfîrşitul evului mediu pe pămîntul românesc.

N.R. *Cuvîntul* posadă *evocă, în chip firesc, locul unde s-a purtat lupta dintre Basarab I şi regele Carol Robert al Ungariei, în noiembrie 1330. Reamintim însă că izvoarele istorice ale vremii nu dau acestui loc* nici un nume. *Pornind de la constatarea că, vreo şase decenii mai tîrziu, regele Sigismund al Ungariei, retrăgîndu-se din Ţara Românească, a trecut Munţii Carpaţi printr-un loc numit* Pazzata, *Nicolae Iorga a considerat că şi Carol Robert a trebuit să treacă prin acelaşi loc, al cărui nume l-a tradus* Posada *(vezi* Magazin istoric, *nr. 1 şi 10/1971). Se ştie cît este de controversată localizarea acestui toponim pe harta românească. E de la sine înţeles, că, în toate aceste încercări de localizare, nu se poate porni prin căutarea unui toponim Posada.*

PLANŞELE NOASTRE

① În incinta sacră din fosta capitală a dacilor: fragment din „Soarele de andezit" (dreapta sus); de sus în jos: stîlpi din marele sanctuar circular (detaliu); marele sanctuar circular; micul sanctuar circular (în prim-plan). Imagini policrome realizate de **Magazin istoric (Calendarul de la Sarmizegetusa,** p. 24)

② ③ Oraşe româneşti la începutul sec. XX

④ M. Kogălniceanu. Pictură de Nicolae Constantin **(Kogălnicenii**, p. 6)

Album istoric românesc

Buzeu.
Strada Târgului.

Craiova
LICEUL CAROL I

T. Măgurele
Banca Națională

Ploești.
Strada Unirei.

MEMORIA INDEPENDENȚEI

Răspunsurile la întrebări

Iată-ne, așadar, în faza penultimă a concursului Magazin istoric, MEMORIA INDEPENDENȚEI. **Acum în redacție se lucrează intens la trierea, în funcție de exactitatea răspunsurilor, a miilor de scrisori, după care va urma tragerea la sorți a celor 200 cîștigători, ale căror nume vor fi publicate în nr. 8/1977 al revistei.**

Desigur, la un concurs atît de complex, care a avut o tematică majoră, inspirată de centenarul independenței de stat a României, iar ca bibliografie revistele apărute în cei peste 10 ani de existență ai Magazinului istoric, **unele răspunsuri vor diferi ca redactare de cele publicate în aceste pagini. De aceea, în evaluarea lor vom ține seama de conținutul ideii.**

Și acum iată cele 100 răspunsuri.

SERIA I-A: 1) Bătălia de la Vaslui (Podul Înalt), 10 ianuarie 1475 (nr. 1/1975, p. 11); **2)** Mircea cel Bătrîn, 1393 (3/1975, p. 35); **3)** 124 episoade (2/1967, p. 3) sau 125 reliefuri (9/1968, p. 43); **4)** Mihai Eminescu (2/1975, p. 18); **5) Dorințele partidei naționale din Moldova** (6/1970, p. 3); **6)** Deputatul clăcaș Tănase Constantin (6/1975, p. 15); **7) Daily Telegraph** și **Il dovere** (9/1967, p. 55); **8)** Giuseppe Garibaldi (1/1967, p. 5); **9)** Vasile Alecsandri (10/1971, p. 65); **10)** George Barit (5/1968, p. 18); **11)** Veacul XVI, anul 1590 (8/1971, p. 86); **12)** În primăvara anului 1596 (5/1975, p. 15); **13)** Familia Zăgănescu (10/1972, p. 69); **14)** Herodot (7/1972, p. 14); **15)** Carei (5/1967 coperta 1); **16)** Posada, 9-12 noiembrie 1330 (9/1970, pl. 2); **17)** Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia (2/1968, coperta 1 și 11/1968, pl. 2-3); **18)** Burebista (6/1976, p. 48); **19)** 28 octombrie 1907; Turnu Măgurele (6/1976, p. 25); **20)** Scrisoarea lui Neacșu (5/1971, p. 83).

SERIA A II-a 1) Radu de la Afumați (6/1975, p.3); **2)** „Voi sînteți cei ce scrieți istoria țării" (4/1975, p. 31); **3)** Iulie 1845 (5/1969, pp. 59-60); **4)** Decebal (6/1974, p. 3); **5)** Gheorghe Magheru (4/1972, p. 47); **6)** Escadronul Bacău (9/1976, p. 37); **7)** Osman pașa (1/1970, p. 21); **8)** Tomis (12/1970, p. 7); **9)** Horea (11/1970, p. 63); **10) Biterolf** (10/1976, p. 37); **11)** Alexandru Cociu (3/1976, p. 33); **12) Socialistul** (5/1972, p. 12); **13)** Constantin Brâncuși (3/1976, p. 4); **14)** Atacul de la Smîrdan (10/1969, coperta 3); **15)** Pavel Chinezul (2/1975, p. 33, planșa 4); **16)** Unirea (1/1972, p. 63); **17)** Ștefăniță vodă (2/1974, p. 8); **18)** Căpitanul Mărăcineanu, maiorul Șonțu, soldatul Melinte (5/1972, p. 11); **19)** Mormîntul eroului necunoscut (3/1969, pp. 65-66); **20)** Mihai Viteazul (8/1976, p. 16).

SERIA A III-a: 1) Titus Dunka (9/1968, p. 83) și (10/1968, p. 86); **2)** Mircea cel Bătrîn (3/1967, p. 2); **3)** Eroilor gorjeni (2/1976, p. 15); **4)** 27 august 1877, 7 octombrie 1877 (12/1976, p. 33); **5)** Barbu Iscovescu (6/1968, p. 11 și planșa 3); **6)** Rahova (10/1976, p. 44); **7)** „Grupul celor 14" (6/1975, p. 36); **8) Les cahiers de l'Histoire** (7-8/1968, p. 25); **9)** Nicolae Bălcescu (3/1967, p. 55); **10)** Adamclisi (Tropaeum Traiani); anul 109 (12/1973, pp. 6-7); **11)** Unirea Principatelor (1/1974, coperta 1); **12)** 5 000 membri ai gărzii civice (9/1970, p. 81); **13)** Ianuarie 1943 (7-8/1969, p. 17); **14)** Iancu Jianu (6/1967, pp. 61-65); **15)** „Victoria de la Mărășești" (4/1967, pp. 13-14); **16)** Mai puțin de 15 minute (5/1972, p. 5); **17)** Cucerirea redutei Griviția (1/1967, planșa 4); **18)** Avram Iancu (5/1968, coperta 3); **19)** Andrei Mureșanu (4/1968, p. 4); **20)** W.W. Thomas-junior (1/1968, p. 21).

SERIA A IV-a: 1) „Dreptate, Frăție, Unitate" (6/1973, p. 6); **2)** Baiazid II (7-8/1968, coperta 2); **3)** 5 noiembrie 1912 (11/1972, p. 53); **4)** Platforma-program (6/1974, p. 12); **5)** Bătălia de la Jilițte (7/1974, coperta 4); **6)** România triumfală (5/1968, planșa 1); **7)** Al. Papiu-Ilarian (3/1974, p. 59); **8)** Victor Hugo (2/1971, p. 80); **9)** Ioan Kemény (2/1977, p. 37); **10)** Statornicirea capitalei la București (1/1977, p. 15); **11)** 5/16 aprilie 1821 (3/1971, p. 5); **12)** Miron Costin (4/1972, p. 84); **13)** Charles-Angélique Talleyrand-Périgord (1/1977, p. 25); **14)** Teodor și Ion Văcărescu (5/1975, p. 74); **15)** Stephan Ludwig Roth (3/1972, p. 77); **16)** Nicolae Golescu (8/1975, p. 25); **17)** „Comitetul de la Giurgiu" (12/1976, p. 34); **18)** Frontul Național Român (8/1972, p. 78); **19)** Deschiderea cursului de istorie națională de la Academia Mihăileană (4/1974, p. 59); **20)** „Completa noastră emancipare" (2/1977, p. 11).

SERIA A V-a: 1) Alexandru Ioan Cuza (8/1967, p. 36); **2)** România independentă (4/1977, p. 5), **3)** C.I. Istrati (5/1972, pp. 12 și 25); **4) Mémorial diplomatique** (9/1967, p. 55); **5)** 2/14 mai 1877 (4/1977, p. 14); **6)** Trecerea Dunării (1/1967, coperta 1); **7)** 35 000 arme (5/1977, p. 38); **8)** 14 noiembrie 1878 (11/1976, p. 28); **9)** Arnold J. Toynbee (7/1973, p. 27); **10)** Convenția româno-rusă din 4/16 aprilie (4/1977, p. 11); **11)** Poarta Eroilor (3/1977, p. 15); **12) Resbelulu Orientale Illustratu** (3/1977, planșa 4); **13)** Moîse Grozea (11/1976, p. 30); **14)** „Steaua României" (5/1977, p. 39); **15)** Bukova (5/1977, p. 14); **16) Dacia viitoare** (7/1974, p. 33); **17)** 12 februarie 1864 (5/1976, p. 14); **18) Reminiscențe din resbelul româno-ruso-turc** (5/1977, p. 51); **19)** Valter Mărăcineanu (4/1977, p. 16); **20)** Mauriciu Brociner (5/1977, p. 52).

HAIDUCII LUI HOREA

MIHAI CERGHEDEAN

Ridicarea la luptă a țăranilor din anul 1784[1] a fost înfrîntă prin forța armelor, fără ca liniștea să poată fi restabilită. Din contră, exploatarea și persecuțiile agravîndu-se, frămîntările celor aserviți au continuat, îmbrăcînd cele mai diferite forme, de la întîrzierea muncilor agricole sau refuzul de a le mai presta, pînă la părăsirea pămîntului și lupta cu armele. Codrul, dintotdeauna prieten al poporului nostru[2], a adăpostit pe toți cei revoltați, pe cei care doreau să scape de pedepse, pe cei care își căutau, în acest scop, dreptatea: haiducii sau lotrii[3].

Refugiați în pădure, o parte din locuitorii satelor din Munții Apuseni au continuat să reziste — în unele cazuri, toată iarna 1784-1785 — avînd în frunte pe „corifeii" din răscoală, după cum spune un document al vremii. De aici, ei au lovit în nobilime ori de cîte ori au avut prilejul, ținînd trează flacăra revoltei și speranța iobagilor că, în primăvara lui 1785, „la înverzire", vor porni cu și mai multă hotărîre, să desăvîrșească ceea ce începuseră în toamnă. Documentele semnalează cete de „latroni" în comitatele Arad, Bihor, Caraș, Alba, Hunedoara și în districtul Timiș; acțiunile acestora au luat asemenea amploare, încît guvernul a propus, pentru stîrpirea lor, atît colaborarea între autoritățile comitatelor și armată, cît și antrenarea regimentelor de graniță și a plăieșilor.

Din semnalările făcute de diferite autorități, rezultă că cetele haiducilor acționau mai ales la hotarele dintre comitate și la graniță. Cu toate măsurile luate, cetele treceau cu mare ușurință dintr-o țară în alta, dintr-un comitat în altul, atacînd curți nobiliare, localități sau chiar orașe. La 25 mai 1787, o asemenea ceată formată din 150 oameni, a trecut prin satul Arănieș în apropiere de Hunedoara și a atacat orașul Beiuș, pe care l-au stăpînit cîteva ore, dispărînd fără urmă la apropierea armatei. În același an, la 14 iunie, comitele din Oradea scria celui de la Deva că o ceată de 2 000 „predoni" — unul din numele lotrilor — amenința comitatul său dinspre Hunedoara și că, pentru a face față unui eventual atac, a pus în stare de alarmă efectivele a două regimente. Cifra de 2 000 e poate exagerată, dar ea atestă în orice caz numărul mare al haiducilor, pe de o parte, iar, pe de altă parte, spaima autorităților. Alte cete acționau la limita dintre comitatul Hunedoara și Banat, făcînd drumurile nesigure.

Întrucît măsurile luate pînă atunci pentru preîntîmpinarea atacurilor haiducești și pentru prinderea cetelor se dovediseră insuficiente, în anul 1787 s-a pornit o adevărată campanie militară pentru „curățirea" pădurilor. Concomitent, s-au pus premii importante pe capul haiducilor: trei galbeni pentru denunțarea ascunzișurilor „hoților de munte", 50 galbeni pentru capul unui asemenea „hoț de munte" și 100 pentru un haiduc viu și întreg.

Dar nici campania militară organizată în Munții Apuseni nu a dat rezultatele așteptate, după cum scria comandantul unităților participante la această operație. Insuccesul s-a datorat faptului că populația sprijinea și nu denunța pe cei refugiați în păduri. Din declarațiile unora din cei căzuți în mîna autorităților și ale celor care au participat la prinderea lor, aflăm unele aspecte din viața haiducilor transilvăneni.

Cetele erau formate din foștii participanți la răscoala lui Horea, dezertori din armata imperială sau alți nemulțumiți. Conducătorul cetei hotăra, de acord cu ceilalți, locul și data atacurilor. Acest conducător avea o îmbrăcăminte mai deosebită și purta un buzdugan. Șoldea Avram, șeful cetei din Munții Vulcan, era îmbrăcat într-o mantie roșie și avea o căciulă neagră cu partea superioară albă. În afară de buzdugan, Șoldea mai avea o pușcă, o sabie și două pistoale în tocuri legate de gît. Ion Debelea, din aceeași ceată, care se pare că era ajutorul lui Șoldea, purta de asemenea o mantie roșie și era înarmat cu un baltag, o pușcă și două pistoale.

Iarna, haiducii se împrăștiau prin sate unde erau adăpostiți pe la cunoscuți sau pe la familiile lor. Cînd codrul înverzea, ei porneau din nou luînd cu ei și alți oameni. Hrana și-o procurau de obicei de pe la stîne. Uneori, sa-

[1]–[3] Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1974 și 9/1975; nr. 3/1975; nr. 3/1973.

crificau animale pentru a obține carnea de care aveau nevoie și pielea pentru confecționarea încălțămintei.

Cetele acționau, de obicei, în apropierea locurilor de baștină și aveau legături între ele. Astfel, Simion Tioc cu ceata lui a rămas pe meleagurile sale la Tomnatec (sat din zona orașului Brad) de dragul celor de acasă, deși Rus Petru i-a chemat în Munții Bihorului. Avram Vîlsu cu ai săi acționau de o parte și de alta a Munților Vulcan, fără să se îndepărteze prea mult de comuna lor. Părăseau locurile natale numai în caz de mare primejdie. Rus Petru și ai săi, pentru a scăpa de urmărirea armatei, au plecat la Arad cu ajutorul topitorilor de pe Crișul Negru.

După cum se arată în documente, atacurile cetelor erau îndreptate împotriva nobililor și oamenilor mari, juraţi și gornici.

În lupta cu autoritățile, mulți haiduci au plătit cu viața. Dar alți nemulțumiți au continuat să întrețină flacăra luptei împotriva nedreptății.

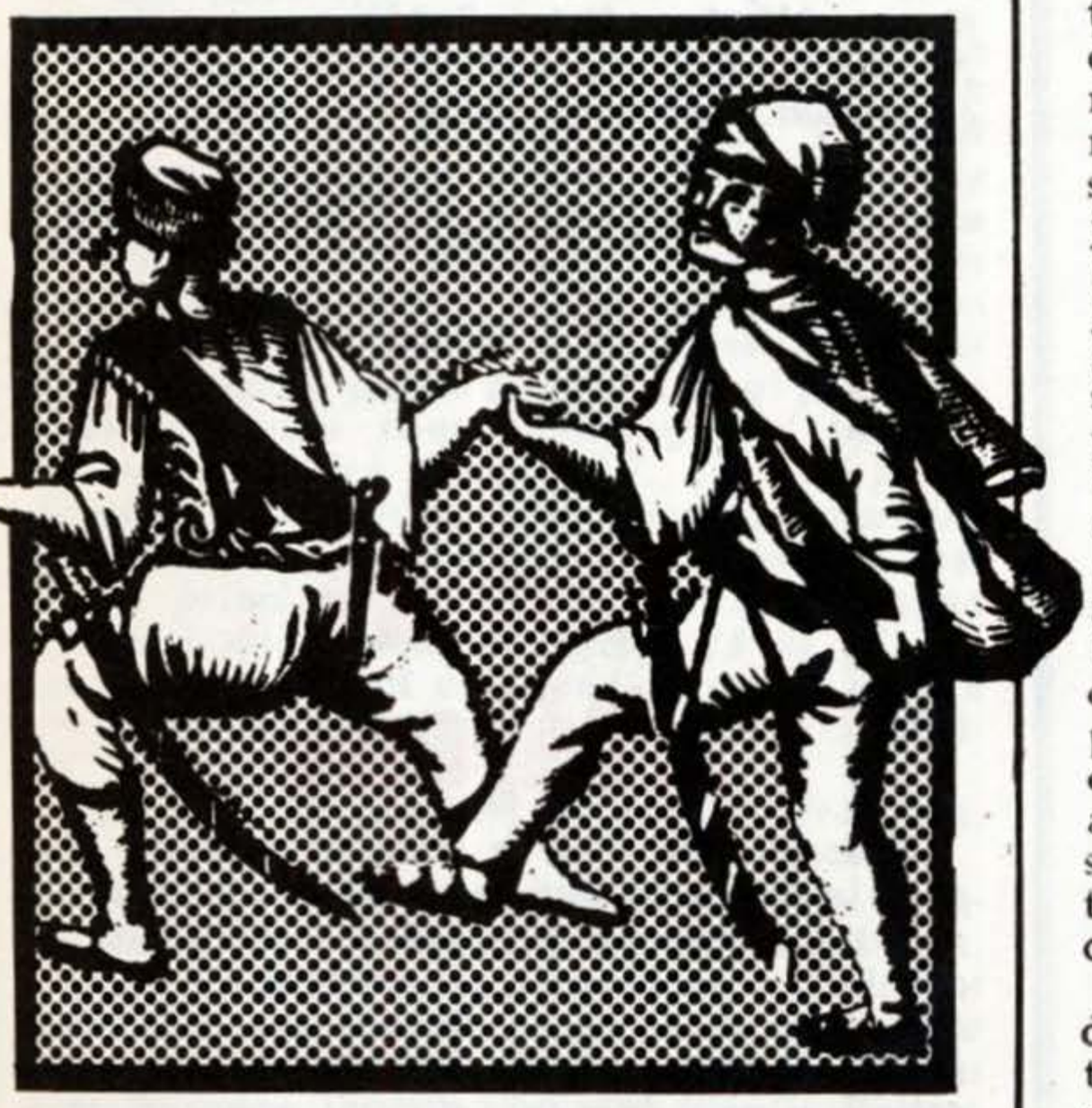

VOINICUL IOAN MIHULIN CERCEL

VIOREL FAUR

După revoluția de la 1848-1849, modul în care s-au aplicat în părțile Bihorului și Aradului prevederile referitoare la comasarea pămîntului a înrăutățit și mai mult condițiile de viață ale țărănimii. Suprafețele cele mai fertile au fost rezervate marilor proprietari, sătenilor rămînîndu-le parcelele aride. În presa vremii, găsim nu puține mărturii despre această stare de lucruri. **Telegraful român,** din 6 octombrie 1879, menționa de pildă, faptul că „în Valea Crișului, unde pînă de curînd erau în floare multe comune, astăzi domnește lipsa și mizeria [...]. Poporațiunea trăiește numai cu pîine și apă...". Peste numai șapte zile, aceeași publicație scria că în aceeași zonă, Bihor, pe valea Crișului Repede, „sărăcia s-a încuibat în cele mai multe comune, cari sunt în starea cea mai deplorabilă, iar oamenii umblă zdrențăroși ca vai de ei. În multe locuri casele stau pustii, căci locuitorii și-au luat lumea în cap".

Era firesc ca din rîndurile acestora să se formeze cete de haiduci, care s-au înmulțit rapid. Un renumit conducător al acestora a fost Ioan Mihulin Cercel, originar dintr-un sat din apropierea Beiușului. În fruntea unei cete de 12 oameni înarmați, a acționat în județele Bihor și Arad, devenind, în anii 1876-1877, un temut răzbunător al țărănimii. Într-un raport al prefectului județului Bihor către ministrul de Interne, se menționează că haiducul a „periclitat în așa măsură siguranța publică", încît a fost necesară adoptarea unei dispoziții care permitea judecarea de urgență. Au fost luate măsuri pentru prinderea lui, sporindu-se numărul jandarmilor și aducîndu-se spre completare, grupuri de militari. Ceata lui Cercel a reușit să scape de urmăritori, fiind sprijinită de populație. În luna martie 1877, ea era prezentă în Beiuș și Salonta. În acțiunile sale, ceata lua de la cei bogați, dar nu omora pe nimeni. Acest lucru a reținut și atenția **Gazetei Transilvaniei,** care, în numărul din 15 februarie 1877, afirma că Ioan Cercel îți evocă „în minte, pe Radu-Viteazul de pre Cîmpie, pe Jianul, pe Cîrjaliul și alți «căpitani» de odinioară". Așezarea lui Cercel alături de acești haiduci, care prin isprăvile lor intraseră în conștiința populară, constituie o mărturie elocventă despre popularitatea sa și a cetei sale.

Cercel a fost comparat și cu haiducii italieni, deoarece folosea metoda acestora de a pretinde bani celor avuți prin intermediul unor scrisori. S-a păstrat un bilet al haiducului către arendașul din Somoșcheș: „Te invit ca să-mi trimiți prin acest om o sută florini, dacă nu vrei să merg eu la tine. Cercel Iuon".

Cercel a murit în dimineața zilei de 24 martie 1877 în luptă cu jandarmii. Un comisar însoțit de cinci ajutoare și de prim-pretorul plasei Beiuș l-au așteptat pe o potecă pe unde haiducul urma să treacă cu doi dintre tovarășii săi, Anton Sărac și Ioan Reze (fost soldat). Somați să se predea, ei au răspuns cu „sunetul puștilor în șueratul gloanțelor". În acest schimb de focuri, haiducii au fost împușcați. Pentru distrugerea cetei, jandarmii au primit premii în bani și le-au fost suplimentate salariile pe timpul iernii deja trecute, iar primpretorului i s-a conferit „Crucea de aur". Poporul însă a continuat să elogieze în cîntecele sale, faptele acestui haiduc al epocii moderne: „Voinicul cel frumușel/ Pe care-l chema Cercel...".

Muncitorii teleormăneni în sprijinul țăranilor răsculați

Documentele epocii, păstrate în arhivele teleormănene, consemnează numeroase acțiuni ale muncitorilor de pe aceste meleaguri în sprijinul sătenilor care s-au ridicat la luptă în primăvara anului 1907.

În județ, răscoala s-a declanșat în ziua de 9 martie 1907. Concomitent, la Zimnicea a început o grevă a chirigiilor pentru sporirea plății de transport. Au avut loc adunări ale greviștilor, care au fost împrăștiate de autorități. Unul din conducătorii grevei, D. Ghiolu, a plecat în comuna Smărdioasa, unde le-a citit țăranilor știrile apărute în presă referitoare la acțiunile răsculaților din satele Moldovei.

Tipograful C. Gheorghe, din Alexandria, le-a făcut cunoscut țăranilor atît articolul lui Nicolae Iorga Dumnezeu să-i ierte, *publicat în ziarul* Neamul românesc, *cît și poezia lui Coșbuc* Noi vrem pămînt.

În comuna Traianu, de lîngă Roșiorii de Vede, răscoala a izbucnit la 11 martie. Au fost arestați 60 săteni care au fost urcați în vagoane închise spre a fi duși la Turnu Măgurele. În gară, fără nici o explicație, doi țărani Dobre Scăunașu și Alexandru Jumugă au fost împușcați. Văzînd aceasta, mecanicul de locomotivă, Ilarie Petreanu, din Roșiorii de Vede, vechi militant socialist a pornit fără ordin trenul, salvînd astfel viețile celorlalți arestați.

Printre cei acuzați de instigație la răscoală, s-a aflat și mecanicul agricol Ilie Stănescu, urmărit de autorități pentru colaborarea sa cu țăranii. Judecătorul de instrucție de la Tribunalul Teleorman solicita prefectului de Ilfov „arestarea lui Ilie Stănescu, mecanic cu brevet de la corporația Turnu Măgurele, de fel din București și stabilit în timpul din urmă în comuna Furculești, unde a făcut instigații de revoltă și devastări printre locuitorii din Furculești, Voivoda, Moșteni, acum dispărut" Ziarul Universul, *din 6 aprilie 1907, i-a publicat fotografia sub titlul „Urmărirea unui instigator". A fost arestat în județul Argeș. Procesul-verbal întocmit de un ofițer de poliție, consemnează că Stănescu „profitînd de șederea lui prin satele acestui județ a umplut capetele țăranilor cu fel de fel de teorii aițătoare la răscoală".*

La Zimnicea, doi muncitori, Dumitru Panaitescu și Ilie Soare, au fost acuzați că au împărțit „broșuri instigatoare" în rîndul țăranilor, în special printre rezerviștii chemați la concentrare. Și alți muncitori sau mici meseriași au fost arestați în acest oraș pentru participarea la răscoală, printre aceștia aflîndu-se Petru Radu Ioan și Ivan Suhăianu — hamali; Fote Ceauș — croitor; Stan Vasile Iancu — fierar; Nicolae Petcu Grădinaru — cizmar; Nicolae Ivan Bratu — cojocar; Nicolae Iacob — cărămidar; Dumitru Corgan — rotar.

Prof. Ion MORARU,
com. Poroschia, jud Teleorman

Ecouri sălăjene

Răscoala din 1907 a avut un puternic ecou și pe meleagurile județului Sălaj, aflat atunci sub stăpînirea austro-ungară. În Gazeta de duminică, *publicație care apărea la Șimleul Silvaniei, și al cărei redactor era folcloristul Ion Pop-Reteganul, au fost tipărite mai multe articole și note, prin care cititorii erau informați atît asupra cauzelor ridicării la luptă a țăranilor români, cît și asupra mersului răscoalei.*

Atașamentul față de cauza dreaptă a țăranilor răsculați s-a manifestat și prin acțiuni de solidaritate și ajutorare a văduvelor și orfanilor rămași după înăbușirea răscoalei. Semnificativ este apelul intitulat Către frații mei români, *publicat la 5 mai 1907 în* Gazeta de duminică, *sub semnătura luptătorului pentru emanciparea națională, Gheorghe Pop de Băsești: „Pentru [văduvele și orfanii care au rămas fără sprijin] îmi ridic eu acum glasul și adresîndu-mă către frații mei români de pretutindeni, îi rog, îi conjur să venim cu toții în ajutorul lor cu obolul nostru de caritate".*

Prof. Ion IVĂNESCU,
Jibou, jud. Sălaj

Ajutor frățesc

Din cauza secetei, recoltele anilor 1865-1866 fuseseră foarte slabe. Spre a veni în ajutorul țăranilor, s-a organizat strîngerea unor sume bănești, care urmau a fi distribuite în satele afectate de secetă. Printre cei care au contribuit la alcătuirea acestui fond de ajutor s-au numărat și mulți români din Transilvania, aflată atunci sub stăpînirea habsburgică. Cele două documente pe care le prezentăm mai jos ilustrează faptul că și în acele momente grele, ca de altfel în tot cursul zbuciumatei lor istorii, românii de dincolo de Carpați au fost alături de frații lor din România.

„Cruda știre despre ivirea unei lipse mari, ce a devenit pe o parte însemnată din țară a confraților noștri de peste Carpați, a mișcat și în inimile noastre simțul cel mai adînc de compătimire; și aceasta cu atît mai mult, cu cît vedem că trista soartă persecutează pe fiii acelei mame de care și noi ne ținem și ai cărei următori sîntem mîndri a ne numi. Ca fii ai acelora care au purtat economia de oi și care ca atari totdeauna și-au aflat refugiul în acea binecuvîntată țară ne grăbim [...] a veni și noi cu micul nostru tribut pentru aceia cărora încă prezentul le e amenințător [...]. Binevoiți așadar a primi în numele oierilor din comuna Rășinari mica sumă aci alăturată de 26 galbeni și 46 lei, dată din mînă frățească acelora consîngeni pe care astăzi fortuna tare i-a părăsit".

Semnează 37 locuitori ai comunei Rășinari.

Celălalt document consemnează ajutorul acordat de un grup de negustori români din Brașov.

„Calamitatea căzută asupra mai multor clase de locuitori ai României în urmarea plagelor elementare ce au bîntuit țara succesiv în trei ani, impuse și locuitorilor români din Brașov datorința de oameni, confrați și creștini de a concurge [contribui] și din partea lor cu obolul [...] la alinarea lipsei conaționalilor lor.

Subînsemnatul fui însărcinat a subadministra spre sus atinsul scop în primirea Comitetului [...] suma de galbeni 125 și florini valută 120. [...] Situațiunea topografică a Brașovului ca piață comercială ce stă în comunicațiune cu trei țări arată de sineși că datorește României existența sa; tocmai însă ca piață comercială așezată între aceste țări, fu supusă și ea la toate loviturile urmate după atîtea recolte rele [...] Aceste împrejurări ne aduseră la neputință de a concurge cu ajutorul nostru după dorința inimii noastre". Diamandi I Manole (negustător).

S. LUCIAN,
București

IOSIF MAN un ctitor maramureșean

Unul din luptătorii de seamă pentru drepturile românilor din Transilvania, în secolul trecut, a fost și Iosif Man, descendentul unei străvechi familii maramureșene.

A urmat liceul la Sighet, Lőcs, Cluj și Eger, iar apoi Dreptul la Pozsony și Kasá. În 1836 era membru al Baroului din Sighet, fiind, la vîrsta de 19 ani, primul avocat român din Maramureș.

După cîțiva ani, părăsind avocatura, a fost ales pretor la Vișeul de Sus, iar în 1845 primpretor în Sighet. După doi ani, datorită popularității de care se bucura, a fost desemnat deputat în Parlamentul de la Budapesta, obținînd majoritatea voturilor în circumscripția Ocna Șugatag, mandatul fiindu-i reînnoit în 1848. În același an, izbucnind revoluția, Iosif Man a părăsit Budapesta, revenind în Maramureș, unde a fost numit președinte al Comitetului revoluționar.

După înăbușirea revoluției, a fost declarat dușman al Imperiului austro-ungar și, în urma unui proces îndelungat, a fost condamnat la patru ani închisoare și confiscarea întregii averi. După opt luni de detenție, la Buda și Munkács, în 1856 a fost eliberat, prin amnistia acordată participanților la evenimentele din anii 1848-1849. În 1860 și-a recăpătat o parte din bunuri. În același an, a fost ales comite suprem al Maramureșului, funcție pe care a deținut-o pînă la moartea sa.

În 1860, cu un an înaintea înființării „Astrei"[1], din inițiativa lui Iosif Man s-a întemeiat Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș. Sub auspiciile acesteia, în 1862, s-a organizat în Sighet, Preparandia română, care a pregătit 120 învățători în limba națională. Clădirea Preparandiei și a internatului acesteia au fost construite prin contribuția benevolă a locuitorilor.

Tot din îndemnul lui Iosif Man, în 1867, s-au pus bazele Societății de lectură „Drăgușiana", care a contribuit la răspîndirea scrisului în limba română în rîndurile maramureșenilor. Prin intermediul acesteia, sătenii puteau obține împrumuturi pe termene lungi, cu dobînzi minime.

Iosif Man s-a stins din viață în 1876. Gazeta Transilvaniei, *din 19 decembrie 1876, evocînd figura acestui patriot, scria: „Mii de oameni de toate naționalitățile l-au condus la cripta din Sarasău. A fost unul din cei mai iluștri bărbați ieșiți din sînul națiunii noastre în a doua jumătate a secolului prezent".*

Ion BERINDE,
Sighetu Marmației

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1968.

ISTORIA MARELUI OCTOMBRIE (II)

Acad. I.I. MINȚ

Continuăm publicarea unor fragmente condensate din ampla lucrare a acad. I.I. Mințu, Istoria Marelui Octombrie. Ele se referă la perioada de mare tensiune dintre 10 octombrie 1917 — dată la care Comitetul Central al partidului bolșevic a adoptat rezoluția propusă de V.I. Lenin cu privire la organizarea insurecției armate[1] — și 20 octombrie, zi pînă la care acțiunea trebuia să aibă loc. Pentru 20 octombrie era convocat Congresul II al Sovietelor, iar Lenin insista pentru începerea insurecției înainte de deschiderea lucrărilor.

În acest interval au fost intensificate pregătirile concrete în vederea insurecției, în centrul atenției conducerii partidului bolșevic, al activiștilor Organizației militare a partidului și Comitetului militar-revoluționar al Sovietului din Petrograd stînd asigurarea insurgenților cu armament și lupta politică pentru scoaterea deplină a unităților garnizoanei din Petrograd de sub influența Guvernului provizoriu. Complexitatea situației, imposibilitatea firească de a cunoaște cu certitudine cum vor evolua lucrurile, au făcut însă ca, în rîndurile militanților bolșevici, atît din organizația de partid din Petrograd, cît și din conducerea Organizației militare, să se ivească opinii diferite; unii dintre ei considerau termenii fixați prea scurți pentru pregătirea tehnico-organizatorică a acțiunii, manifestîndu-și îndoieli în privința raportului de forțe din acel moment dintre cele două tabere. V. I. Lenin, conducerea partidului și organizațiile sale au depășit această situație și s-au îndreptat cu hotărîre spre insurecție: s-au ivit însă divergențe și în cadrul Comitetului Central, pe care Zinoviev și Kamenev le-au transformat într-o luptă internă de partid. Tensiunea a sporit, situația devenind de-a dreptul dramatică în momentul în care opiniile opuse din sînul conducerii bolșevice cu privire la insurecție au devenit publice. Considerînd că atît situația internă cît și cea internațională nu sînt favorabile insurecției în acel moment, că avangarda proletară va fi izolată și înfrîntă, cei doi lideri bolșevici opuși majorității Comitetului Central au adresat unor organe și organizații de partid o scrisoare în acest sens, despre al cărei conținut au început să circule zvonuri preluate de unele organe de presă. O declarație publicată în ziarul Novaia Jizn de Kamenev în care afirma că se pronunță împotriva unei acțiuni „în zilele imediat următoare" a fost apreciată de Lenin drept o deconspirare a termenului insurecției.

Cuvintele de mai tîrziu ale lui Lenin (1920) despre faptul că în acea perioadă „o serie de comuniști excelenți din Rusia au făcut o greșeală", că în ajunul revoluției Zinoviev și Kamenev „au dat dovadă de șovăieli în sensul că se temeau că bolșevicii se izolează prea mult, că riscă prea mult pornind la insurecție", explică faptul subliniat de conducătorul bolșevicilor că în asemenea momente „poate fi chiar folositoare și înlăturarea din toate posturile de răspundere a unor comuniști excelenți, care sînt în stare să șovăie"[2].

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 6/1977.

[2] V. I. Lenin, **Opere complete**, vol. 41, București, 1966, p. 417.

Ostași ai Gărzii roșii de pază la Smolnîi

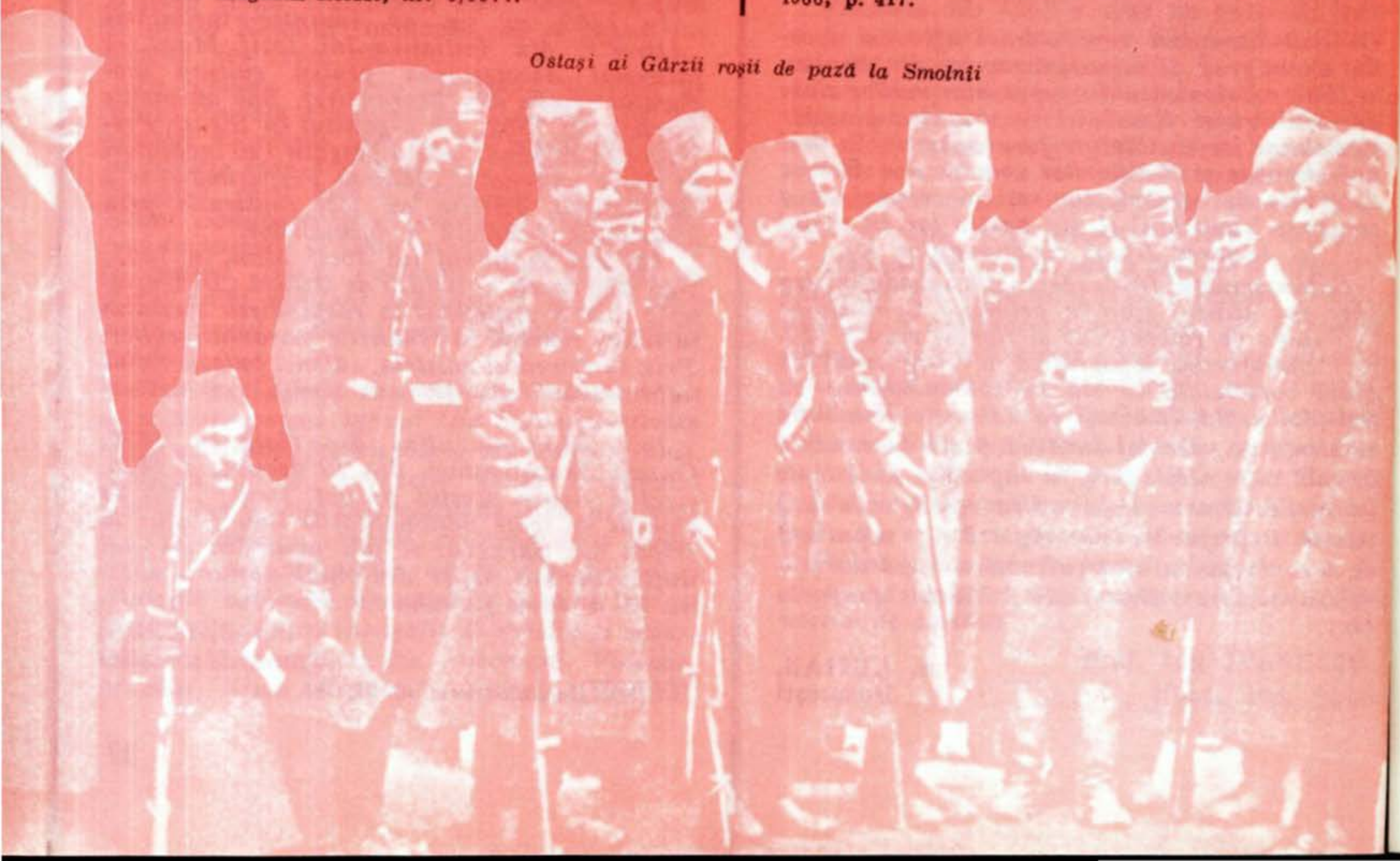

Zilele dinaintea furtunii

Organizarea insurecției se desfășura într-un ritm rapid. Pe strada Furștadskaia, într-o locuință conspirativă cu denumirea convențională „Sub cruci" (casa era așezată în apropierea unei biserici), se afla o permanență a Comitetului Central. Acolo erau convocați pentru instructaje activiști ai comitetelor de partid din Petersburg și Moscova, ai organizațiilor de partid din alte gubernii, precum și conducători ai Gărzilor roșii. În plus, I.M. Sverdlov crease încă în septembrie un oficiu al Secretariatului Comitetului Central la Smolnîi. Pe măsura apropierii evenimentelor hotărîtoare, activitatea C.C. se concentra tot mai mult în acel loc.

Cît timp a durat formarea Comitetului militar-revoluționar, de pregătirea practică a insurecției s-a ocupat Organizația militară a C.C., în competența ei directă fiind activitatea în rîndul soldaților din Garnizoana Petrogradului. Membri marcanți ai Organizației militare luau activ parte la viața unităților: organizau mitinguri și dezbateri, verificau în ce măsură soldații sînt gata să treacă la acțiune, îi ajutau să depășească șovăielile. La sediul Organizației militare, situat pe prospectul Liteinîi, telefonul suna ziua și noaptea; oamenii veneau să ceară lămuriri, literatură, conferențiari. Organizația militară lua parte și la formarea Gărzilor roșii, le trimitea instructori, elabora regulamente.

Efectivele creșteau văzînd cu ochii. Conducătorul Organizației militare, N.I. Podvoiski, considera că Garda roșie din Petrograd își putea spori la momentul oportun numărul luptătorilor pînă la 50 000. Dezvoltarea în continuare a forțelor era însă frînată de lipsa cantității necesare de armament. Obținerea lui forma obiectul unei preocupări deosebite a organizatorilor insurecției. Armamentul era procurat de la soldați, iar o parte însemnată a lui direct de la uzinele de armament. Șeful Direcției generale a artileriei raporta comandantului șef al regiunii militare Petrograd, colonelul I.P. Polkovnikov, că în ziua de 17 octombrie s-a prezentat la depozitul uzinei din Sestroreţk reprezentantul unui comitet de fabrică și a cerut 400 puști. Cu toată opunerea șefului depozitului, puștile au fost luate cu forța de un grup de oameni înarmați, veniți de la Petrograd cu două camioane.

La 15 octombrie a avut loc o ședință închisă extraordinară a Comitetului de partid din Petrograd, consacrată discutării problemelor legate de pregătirea insurecției. De fapt, ședința s-a transformat într-o trecere în revistă și verificare a forțelor în ajunul evenimentului hotărîtor. Din însărcinarea Comitetului Central, raportul cu privire la situația politică a fost prezentat de A.S. Bubnov, care a informat despre hotărîrea C.C. din 10 octombrie și s-a oprit asupra măsurilor necesare pentru realizarea acestei decizii.

Apoi, au prezentat informări reprezentanții raioanelor, care au arătat că masele populare sînt gata de acțiune. Din partea Organizației militare a făcut o comunicare V.I. Nevski, arătînd că la Petrograd revoluția este pregătită și va fi, neîndoielnic, încununată de succes. Dar Nevski a relatat și că în Organizația militară există divergențe și îndoieli, în special în jurul problemei dacă armata și provincia sînt gata pentru insurecție și o vor sprijini. El a propus Comitetului din Petrograd să atragă Comitetului Central atenția asupra problemei pregătirii insurecției pe cuprinsul întregii țări. În încheiere, au fost adoptate în unanimitate teze conținînd toate propunerile concrete din raportul lui Bubnov.

În fiecare raion al Capitalei s-au creat conduceri insurecționale formate din cîte trei oameni, care trebuiau să ia în evidență toate forțele armate și toate instituțiile guvernamentale, să fixeze momentul și ordinea ocupării acestora din urmă. Comandamentele raionale studiau amănunțit dislocarea trupelor garnizoanei și starea lor de spirit, urmărind să izoleze pe cele ce oscilau și să încercuiască unitățile cu atitudine dușmănoasă.

Pentru discutarea problemei insurecției și informarea unor cercuri mai largi ale activului conducător de partid asupra măsurilor luate s-a hotărît convocarea la 16 octombrie a unei ședințe lărgite a C.C., cu reprezentanți ai comitetelor de partid din Petrograd, Moscova și regiunile respective, ai Organizației militare de pe lîngă C.C. al P.S.D.M.R. (b), ai fracțiunii bolșevice a Sovietului din Petrograd, sindicatelor, comitetelor de fabrică și altor organizații.

Rezoluțiile nu mai satisfac

La ședință a luat cuvîntul V.I. Lenin, care a dat citire rezoluției C.C. din 10 octombrie, precizînd că în favoarea ei s-au pronunțat toți participanții, cu excepția a doi dintre ei, și a expus motivele pentru care a fost adoptat acel document.

După raportul lui Lenin reprezentanții diferitelor organizații prezenți la ședință au prezentat informări. Din partea Secretariatului C.C., I.M. Sverdlov a raportat despre evoluția situației în regiuni, relevînd că „creșterea partidului a atins proporții gigantice; putem considera că, acum, el reunește nu mai puțin de 400 000 [membri]". Raportorul a subliniat, de asemenea, că s-a mărit simțitor influența partidului în Soviete, armată și flotă.

Secretarul Comitetului din Petrograd, V.I. Bokii, a arătat că raioanele Petrogradului sînt gata de insurecție, menționînd creșterea enormă a influenței bolșevicilor.

Din partea Organizației militare, N.V. Krîlenko a comunicat că „starea de spirit în regimente este pretutindeni favorabilă nouă", dar a adăugat că în conducerea Organizației militare sînt divergențe: „Majoritatea biroului consideră că nu trebuie să acționăm pentru ascuțirea situației însă mi-

noritatea apreciază că putem lua inițiativa".

Reprezentantul sindicatelor, V.V. Smidt, a subliniat că numărul muncitorilor din Capitală organizați în uniuni profesionale depășește 500 000, că influența partidului bolșevic este precumpănitoare, cu excepția unor uniuni (a funcționarilor și a tipografilor), dar și acolo este în creștere. „Toți recunosc — a spus Smidt — că nu există altă ieșire din situație decît lupta pentru putere. Se cere ca toată puterea să aparțină Sovietelor". Vorbind din partea comitetelor de întreprindere, N.A. Skrîpnik a remarcat că „peste tot se observă dorința unor rezultate practice, rezoluțiile nu mai satisfac". Din partea Sovietului din Petrograd a vorbit V. Volodarski. În ajun, la ședința Comitetului de partid din Petrograd, el apreciase că insurecția nu este încă pregătită. Acum însă a recunoscut că, deși „nimeni nu arde de dorința de a ieși în stradă, la chemarea Sovietului vor veni cu toții".

S-a trecut apoi la discutarea rezoluției C.C. cu privire la insurecție, adoptată la 10 octombrie. Marea majoritate a celor ce au luat cuvîntul au sprijinit această hotărîre. Ca și la ședința precedentă, numai Zinoviev și Kamenev s-au pronunțat împotrivă. În cursul dezbaterilor, membrii C.C. și alți participanți la ședință au luat atitudine hotărîtă împotriva celor doi; doar unii vorbitori izolați au manifestat șovăieli.

Dezbaterile au durat pînă la ora 7 dimineața. Apoi, Lenin a propus următoarea rezoluție: „Adunarea aprobă și sprijină întru totul rezoluția C.C., cheamă toate organizațiile și pe toți muncitorii și soldații să pregătească cît mai intens insurecția armată sub toate aspectele, să acorde sprijin centrului creat de Comitetul Central în acest scop, și-și exprimă deplina convingere că C.C. și Sovietul vor indica la timp momentul favorabil și mijloacele cele mai potrivite pentru desfășurarea ofensivei". În favoarea rezoluției au votat 19 participanți, contra — 2, iar 4 s-au abținut.

Zinoviev a propus o altă rezoluție în care se arăta: „Fără a amîna pașii pregătitori, cu caracter de acțiuni de recunoaștere, să se considere că nu este permisă nici o trecere la acțiune înainte de o consfătuire cu partea bolșevică a congresului Sovietelor". Propunerea a fost respinsă cu 15 voturi, 6 favorabile și 3 abțineri.

După consfătuire a avut loc o ședință închisă a C.C., care a hotărît să organizeze un Centru militar-revoluționar alcătuit din A.S. Bubnov, F.E. Dzerjinski, I.M. Sverdlov, I.V. Stalin, M.S. Uriţki. S-a stabilit că Centrul militar-revoluționar să intre „în componența Comitetului revoluționar al Sovietului", adică în cea a Comitetului militar-revoluționar (C.M.R.) înființat mai demult.

Îndeplinind indicațiile lui Lenin, conducătorii Organizației militare se străduiau să încheie organizarea Comitetului militar-revoluționar. Prima ședință plenară a acestuia a avut loc la 20 octombrie; la 24 octombrie au fost publicate primele buletine ale C.M.R., Pînă la 20 octombrie funcționase Biroul organizatoric al C.M.R., a cărui conducere fusese asigurată, după cum îl informa Podvoiski, pe Lenin, de biroul Organizației militare[1].

Comitetul militar-revoluționar și-a trimis la Helsingfors și Kronstadt reprezentanți care să stabilească în mod concret ce nave și unități militare ale Flotei baltice vor lua parte la insurecție. Reprezentanții Comitetului militar-revoluționar s-au înțeles cu Centrobalt-ul în privința telegramelor codificate prin care marinarii vor fi chemați în Capitală. „Am căzut de acord cu Pavel, — scria Antonov-Ovseenko, referindu-se la P.E. Dîbenko — ca la primirea unei telegrame convenite să trimită la Piter[2] un crucișător, patru torpiloare cu plutoane de luptă și un desant de 5 000 marinari și soldați".

[1] În legătură cu această informare, I.I. Mint relatează, pe baza amintirilor lui Podvoiski, că, aflînd de intenția de a forma C.M.R. ca un fel de birou lărgit al Organizației militare de pe lîngă C.C. al partidului bolșevic, Lenin a obiectat cu hotărîre: „În nici un caz biroul, ci un asemenea organ care să fie legat de cele mai largi pături ale muncitorilor și soldaților".

[2] Denumire populară a Petrogradului.

În vederea rezolvării sarcinilor practice legate de trimiterea de unități în ajutorul insurgenților, pe Frontul de Nord a fost trimis Antonov-Ovseenko. S-a hotărît ca, în caz de necesitate, de pe acest front să fie trimise la Petrograd două regimente letone.

Garnizoana este de partea bolșevicilor

Așa cum ceruse Lenin, C.M.R. a acordat o atenție deosebită problemei înarmării maselor. În acest scop, s-a hotărît întărirea comitetelor arsenalelor și depozitelor de muniții prin includerea în componența lor a unor soldați special aleși. Aceștia au primit misiunea de a deschide depozitele imediat ce muncitorii răsculați vor veni după arme. Măsuri asemănătoare s-au luat și în ce privesc comitetele de întreprindere ale uzinelor producătoare de armament. „Dar atenția era în primul rînd concentrată — scria Podvoiski — asupra arsenalului fortăreței Petru și Pavel, unde se aflau peste 100 000 pușți. Organizația militară muncea zi și noapte în direcția asigurării condițiilor ca acest arsenal să fie primul care să-și deschidă porțile în vederea înarmării muncitorilor din raioanele Vîborg, Petrogradski și Vasileostrovski".

Una din primele măsuri ale C.M.R. a fost aceea de a-și trimite reprezentanți în calitate de comisari la regimente și la depozitele de muniții.

Din dispoziția C.M.R. s-a intensificat instruirea militară a Gărzii roșii; în detașamentele ei au fost trimiși soldați și subofițeri selecționați din cadrul unor regimente. De instruirea șefilor detașamentelor se ocupau ofițeri, membri ai Organizației militare.

Un rol eminent au jucat în pregătirea insurecției consfătuirile pe garnizoană. La 18 octombrie, Secția militară a Sovietului din Petrograd a convocat o adunare extraordinară a reprezentanților comitetelor de regimente și de companii. În ședință închisă a fost prezentată o informare cu privire la crearea Comitetului militar-revoluționar și sar-

cinile sale. Majoritatea covîrşitoare a vorbitorilor au declarat că unităţile lor nu se mai supun Guvernului provizoriu, au încredere în Soviet şi sînt gata să treacă la acţiune. În sensul acesta au vorbit reprezentanţii Regimentelor de gardă Izmailovsk şi Eghersk, ai Regimentului de grenadieri Moscova, Regimentului Volîni şi ai altor regimente. Delegatul Regimentului Pavlovsk a declarat că soldaţii vor îndeplini numai dispoziţiile Sovietului din Petrograd nerecunoscînd nici Guvernul provizoriu, nici Comitetul Central Executiv (C.C.E.) al Sovietelor. Reprezentanţii Regimentului Keksholm, ai Echipajului de gardă şi ai altor unităţi ale marinei s-au exprimat, de asemenea, în acelaşi sens. Numai reprezentantul Regimentului 9 cavalerie a comunicat hotărîrea cavaleriştilor de a refuza în general să participe la vreo acţiune de o parte sau alta. Delegaţii Şcolii de sublocotenenţi din Peterhof s-au pronunţat, de asemenea, împotriva trecerii la acţiune. Reprezentantul Şcolii nr. 2 de sublocotenenţi din Oranienbaum a comunicat că elevii au sosit la Petrograd la chemarea C.C.E. al Sovietelor şi sînt dispuşi să execute numai dispoziţiile acestuia. Aşadar, nici iunkerii nu îndrăzneau să se pronunţe deschis în sprijinul Guvernului provizoriu şi făceau referiri la C.C.E. esero-menşevic. Membri ai acestuia din urmă au fost prezenţi la adunare, dar nu au fost lăsaţi să vorbească. Ei au declarat adunarea ca fiind „nelegitimă" şi au părăsit-o în semn de protest.

Consfătuirea garnizoanei a aprobat propunerea cu privire la stabilirea unei legături neîntrerupte a tuturor unităţilor cu Sovietul din Petrograd; s-a hotărît, totodată, ca nici o unitate a garnizoanei să nu poată fi trimisă în afara Capitalei sau scoasă din cazărmi fără aprobarea Comitetului militar-revoluţionar.

Liderii C.C.E. conciliatorist au încercat să blameze hotărîrea consfătuirii. Secţia militară a acestuia a transmis în aceeaşi zi, 18 octombrie, o notă telefonică prin care propunea tuturor unităţilor garnizoanei din Capitală şi împrejurimi să-şi trimită reprezentanţii la o nouă consfătuire, la Smolnîi. Secţia militară a C.C.E. motiva această hotărîre arătînd că precedenta întrunire nu fusese, chipurile, reprezentativă (deşi, în realitate, participaseră circa 120 unităţi), că ea avusese un caracter „partizan", deoarece participanţii nu au permis reprezentanţilor C.C.E. să-şi expună poziţia. O serie de unităţi au refuzat să dea curs acestei propuneri.

Consfătuirea convocată de C.C.E. esero-menşevic cu scopul de a o contracara pe cea precedentă a avut loc la 19 octombrie. Raportul a fost prezentat de F. Dan, care a chemat să se renunţe la acţiunea „pentru cucerirea puterii de către Soviete", ameninţînd că ea poate duce la o repetare a evenimentelor din iulie. Dan a declarat că consideră prematură chiar şi convocarea congresului Sovietelor.

Raportul şi declaraţia lui Dan cu privire la inoportunitatea convocării congresului Sovietelor au provocat revolta auditoriului. Împotriva trecerii la acţiune s-au pronunţat din nou numai reprezentanţii Regimentului 9 cavalerie. Menşevicii şi eserii au suferit un eşec total. Garnizoana era mobilizată în jurul Comitetului militar-revoluţionar.

Pregătirile sînt deconspirate

Înfrînţi în cadrul Comitetului Central, Kamenev şi Zinoviev, au trimis încă la 11 octombrie Comitetelor regionale de partid Petrograd, Moscova şi Finlanda, precum şi fracţiunilor bolşevice din C.C.E. al Sovietelor şi Congresului Sovietelor Regiunii de Nord o scrisoare în care se pronunţau împotriva insurecţiei armate. Repetînd cele spuse la şedinţa C.C. din 10 octombrie, cei doi scriau că partidul nu dispune de o majoritate în ţară, că proletariatul internaţional nu va sprijini acţiunea. Ei afirmau că partidul îşi va submina influenţa dacă „în împrejurările actuale va lua asupra sa iniţiativa unei acţiuni şi va pune în felul acesta proletariatul sub loviturile întregii contrarevoluţii unite, sprijinită şi de democraţia micburgheză".

Scrisoarea lui Kamenev şi Zinoviev, trimisă la multe adrese, nu a rămas necunoscută adversarilor. La 17 octombrie, ziarul **Novaia Jizn** a informat că „în oraş circulă în manuscris o foaie volantă în care doi bolşevici de vază se pronunţă împotriva unei acţiuni". La 18 octombrie, Kamenev, în numele său şi al lui Zinoviev, au publicat în acelaşi ziar o scrisoare împotriva insurecţiei imediate.

Această luare de atitudine a lui Kamenev şi Zinoviev în presă nu mai reprezenta doar o expresie a dezacordului lor cu organizarea insurecţiei, ci un atac împotriva unei hotărîri nepublicate a C.C. cu privire la trecerea imediată la insurecţie şi la termenul acesteia.

Pînă atunci, dezbaterea problemei insurecţiei a avut loc fie în secret, fie în forme camuflate. Acum, cei doi vorbeau în auzul tuturor nu numai despre pregătirea insurecţiei de către bolşevici, dar şi despre trecerea la acţiune „în zilele imediat următoare". Declaraţia lor echivala, de fapt, cu divulgarea secretului în faţa duşmanului, acţiune cu atît mai dăunătoare, cu cît se producea chiar înainte de acţiunea maselor populare, în ajunul insurecţiei armate. Cuprins de indignare şi mînie, Lenin a adresat imediat o scrisoare către membrii partidului bolşevic, în care scria: „Într-o foarte importantă chestiune de luptă, în ajunul zilei critice de 20 octombrie, doi «bolşevici marcanţi» atacă o hotărîre nepublicată a centrului conducător al partidului! O atacă într-un ziar care nu e al partidului, şi anume într-unul care în această chestiune merge **mînă în mînă cu burghezia împotriva partidului muncitoresc**".

A doua zi, la 19 octombrie, Lenin a adresat Comitetului Central o scrisoare prin care propunea să se ia următoarea hotărîre: „considerînd luarea de atitudine a lui Zinoviev şi

Kamenev în presa care nu e a partidului un act de spărgători de grevă în toată puterea cuvîntului, C.C. îi exclude pe amîndoi din partid".

Scrisorile lui Lenin au fost discutate în şedinţa C.C. din 20 octombrie. C.C. a condamnat comportarea antipartinică a lui Kamenev şi Zinoviev, dar nu a aprobat propunerea de a-i exclude din partid. A fost acceptată declaraţia înaintată de Kamenev la 16 octombrie, prin care demisiona din C.C. În felul acesta, C.C. şi-a confirmat pe deplin acordul cu linia lui Lenin de organizare a insurecţiei şi „a interzis streikbrecherilor[1] să ducă lupta împotriva acestei linii"[2].

Guvernul provizoriu pregăteşte contralovitura

Informaţiile cu privire la pregătirea insurecţiei au ajuns la cunoştinţa Guvernului provizoriu. La 13 octombrie a şi avut loc o consfătuire neoficială a acestuia. Guvernul a dispus să se ia toate măsurile posibile pentru prevenirea insurecţiei, iar dacă aceasta va avea totuşi loc, să fie înăbuşită cu forţa armată. S-a luat hotărîrea ca, „în funcţie de informaţiile ce vor mai veni cu privire la intenţiile bolşevicilor", să se adreseze populaţiei apelul de a nu „lua parte la acţiunea bolşevică nici în calitate de parte simpatizantă, nici de parte care se opune, deoarece guvernul îşi asumă în întregime sarcina lichidării acţiunii".

A doua zi, comandantul şef al regiunii militare Petrograd, colonelul Polkovnikov, a transmis tuturor unităţilor garnizoanei un ordin prin care le comunica că o insurecţie este în pregătire. El ordona soldaţilor şi ofiţerilor să nu se lase antrenaţi la o asemenea acţiune, deoarece se va provoca doar pierderi inutile de vieţi omeneşti.

Vicepreşedintele Guvernului provizoriu, A. I. Konovalov (în acele zile Kerenski plecase pe front) se afla permanent în legătură cu toate persoanele angrenate în lupta cu „acţiunea bolşevică". La 16 octombrie, Konovalov l-a informat prin fir direct pe Kerenski despre măsurile luate. Acesta a răspuns că se va întoarce pe 17 sau 18 octombrie şi va conduce personal toate acţiunile de reprimare a „rebeliunii bolşevice".

În ziua de 16 octombrie, Guvernul provizoriu s-a aflat în şedinţă permanentă. Miniştrii îşi exprimau părerea că bolşevicii vor trece la acţiune nu pe data de 20 octombrie, cum presupunea toată lumea, ci pe 19. Se pare că guvernul ştia că Lenin insista asupra desfăşurării insurecţiei înainte de Congresul II al Sovietelor, deci înainte de 20 octombrie. Din partea sa, comandantul şef al regiunii militare Petrograd, Polkovnikov îl încredinţa în termeni categorici pe Konovalov că toate zvonurile precum că nu se poate pune bază pe garnizoana Petrogradului sînt inexacte şi că insurecţia va fi înăbuşită în chiar ziua în care s-ar declanşa.

Statul major al regiunii militare a ordonat trimiterea de automobile blindate în punctele strategice ale oraşului. Toate maşinile au primit dispoziţia să ia cîte 12 benzi de mitralieră. Au fost luate măsuri pentru întărirea pazei tuturor închisorilor, în primul rînd a Penitenciarului Krestî („Cruci").

La reprimarea insurecţiei aşteptate a fost atrasă şi miliţia. Direcţia generală a artileriei a primit dispoziţia de a pune la dispoziţia şefului miliţiei din Petrograd 5 000 revolvere de tipul Nagan. Patrulele trebuiau să circule în întregul oraş; persoanele care veneau la cazărmi şi făceau agitaţie în favoarea unei acţiuni armate urmau să fie arestate pe loc. Erau interzise toate manifestaţiile de stradă, mitingurile şi procesiunile.

În pofida tonului sigur folosit atunci cînd vorbea de zdrobirea bolşevicilor, Guvernul provizoriu era, în realitate, în derută. Neliniştea era determinată în special de necunoaşterea momentului acţiunii bolşevicilor. Cît de mare era alarma, putem judeca după şedinţa din 17 octombrie a guvernului. Informînd despre stadiul în care se află pregătirile în vederea luptei împotriva insurecţiei, Kişkin a declarat că există destule forţe pentru reprimarea „dezordinilor", dar ele nu sînt suficiente pentru a se trece la ofensivă. Terescenko şi Maliantovici recomandau ca bolşevicii să fie provocaţi la o acţiune prematură, care să fie reprimată. Ministrul de Război, Verbovski, a informat că nu este în măsură să pună la dispoziţia guvernului numărul necesar de forţe şi şi-a prezentat demisia.

Temerile cu privire la pregătirea unei insurecţii s-au transformat în convingere atunci cînd Guvernul provizoriu a aflat de scrisoarea lui Kamenev şi Zinoviev publicată la 18 octombrie în **Novaia Jizn**: devenise clar că o insurecţie a bolşevicilor este de aşteptat „în zilele imediat următoare".

Garda Palatului de Iarnă a fost întărită. La 18 octombrie se aflau acolo Şcolile nr. 1 şi nr. 2 de sublocotenenţi din Oranienbaum cu un efectiv de 300 şi respectiv de 350 iunkeri, un pluton cu 6 mitraliere, Şcoala de artilerie din Mihailovskoe cu 6 tunuri şi 7 automobile blindate din Divizionul de blindate. S-a hotărît aducerea de noi forţe pentru apărarea Palatului.

Introducere, note şi traducere de
Vladimir ZAHARESCU

---

[1] Spărgători de grevă.

[2] Judecînd după procesul-verbal, la şedinţa C.C. din 20 octombrie au luat parte 8 membri, iar spre sfîrşitul şedinţei — 9. Poate că aceasta a determinat pe Stalin, Miliutin, Uriţki să propună amînarea discutării problemei respective pînă la o plenară a C.C., dar majoritatea au hotărît să rezolve chestiunea în aceeaşi şedinţă. În ziua şedinţei C.C., la 20 octombrie, ziarul **Rabocii Puti** („Drumul muncitorilor", organ central de presă al partidului bolşevic) a publicat o scrisoare a lui Zinoviev, în care acesta încerca să respingă acuzaţiile lui Lenin şi reducea divergenţele asupra unei probleme dintre cele mai importante a revoluţiei — cu privire la insurecţie — la o discuţie neesenţială. Scrisoarea lui Zinoviev era însoţită de o declaraţie din partea redacţiei, cum că „problema poate fi considerată ca fiind epuizată". La şedinţa C.C. s-a constatat că această declaraţie din partea redacţiei a fost scrisă de Stalin şi publicată fără ştirea altor membri ai redacţiei. C.C. a propus redacţiei să discute această situaţie.

L-AM CUNOSCUT PE GRAMSCI LA UNIVERSITATEA DIN TORINO

PALMIRO TOGLIATTI

Torino, la începutul celui de-al doilea deceniu al veacului nostru. În incinta interioară a Universității, în permanentul du-te-vino al tinerilor învățăcei, doi studenți fac cunoștință și leagă prietenie. Vin amîndoi de pe sumbrul ostrov vulcanic, stîncos și nevoiaș din partea apuseană a Mediteranei. Sînt amîndoi săraci și au trecut amîndoi un dificil examen, pentru a dobîndi bursa care să le permită frecventarea unei școli superioare. Vor amîndoi să învețe, dar nu pentru a face rentabile cariere personale și a trece repede în rîndul celor înstăriți. Doresc amîndoi să-și pună știința și ființa în slujba celor mulți și asupriți, pentru cauza dreptății, libertății și demnității umane...

În 1911, cînd se întîlnesc, unul a depășit de curînd capul vîrstei de douăzeci de ani, celălalt are cu doi ani mai puțin. Prietenia care se naște între ei va dăinui mult, foarte mult, mai mult chiar decît viețile lor. Cel dintîi — magistrul — se va stinge în 1937, cu plămînii minați de lungile răstimpuri petrecute în temnițele mussoliniene, dar nu înainte de a fi lăsat posterității un tezaur spiritual de o incomensurabilă valoare și cu un registru tematic a cărui întindere amintește de preocupările uriașilor Renașterii. Cel de-al doilea — discipolul — îi va supraviețui pînă în 1964, făcîndu-și o datorie din a traduce în practică învățăturile celuilalt și din a le continua și dezvolta în noile condiții istorice.

Antonio Gramsci[1] și Palmiro Togliatti... Două nume luminoase, două existențe arzînd la flacăra crezului revoluționar, doi conducători de frunte ai mișcării comuniste și muncitorești din Italia și din întreaga lume, doi prieteni care au făcut, pînă și din prietenia lor, o armă în mîna proletariatului.

Iată ce are de povestit Togliatti[2] despre debutul acestei prietenii.

---

[1] **În imagine:** Antonio Gramsci fotografiat de poliția fascistă în seara arestării sale (8 noiembrie 1926), la închisoarea Regina Coeli din Roma.

[2] Fragmentul este reprodus din lucrarea, **Comunisti nella storia d'Italia,** de Cesare Pillon.

ANTONIO GRAMSCI

Filozof marxist și fondator al Partidului Comunist Italian, Antonio Gramsci s-a născut la 22 ianuarie 1891. Încă din 1913, la doi ani după absolvirea Universității din Torino, unde studiase istoria, filozofia și filologia, el a intrat în Partidul Socialist Italian, fiind ales, în 1916, secretar al secției din Torino. Devenind repede unul dintre cei mai populari conducători ai aripii de stînga a partidului, el a condus mișcarea revoluționară din Torino și a organizat, în aprilie 1920, puternica grevă politică a proletariatului torinez, care s-a unit cu cea a muncitorilor agricoli din provinciile limitrofe.

În anul 1919, împreună cu P. Togliatti și U. Terracini, Gramsci a creat săptămînalul L'Ordine nuovo, *în jurul căruia s-a format gruparea socialiștilor de stînga din Torino, care a pregătit constituirea partidului comunist. În luna mai a anului următor, Gramsci a întocmit platforma politică a secției din Torino a partidului socialist. Alături de Palmiro Togliatti, a participat activ la întemeierea partidului comunist (1921), numărîndu-se printre conducătorii acestuia.*

În 1924-1926, ca șef al grupului parlamentar comunist, Gramsci a condamnat cu vehemență de la tribuna Camerei deputaților, politica guvernului fascist. La 8 noiembrie 1926, cu o zi înainte ca partidul comunist să fie scos în afara legii, a fost arestat, din ordinul personal al lui Mussolini, și exilat în Insula Ustica. În 1928, un tribunal fascist l-a condamnat la 20 ani, patru luni și cinci zile închisoare, termen redus ulterior la 10 ani.

Cea mai mare parte a pedepsei a executat-o la Turi di Bari, una dintre cele mai sinistre temnițe fasciste. În urma regimului extrem de drastic la care a fost supus aici, s-a îmbolnăvit grav de tuberculoză pulmonară. Sub presiunea protestului mișcării muncitorești și progresiste italiene, al opiniei publice democratice internaționale, fasciștii l-au transferat la o clinică cu regim penitenciar din Roma. Gramsci a murit la 27 aprilie 1937, la cîteva zile după expirarea termenului de detenție.

Operele sale — toate publicate postum — relevă o gîndire enciclopedică, fiind consacrate problemelor fundamentale de doctrină și politică marxistă (Lettere del carcere, *7 volume — 1947),* *filozofiei Renașterii* (Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo Stato moderno — *1949),* *criticii filozofiei contemporane* (Il Materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce — *1948),* *marilor momente ale istoriei moderne* (Il Risorgimento — *1949),* *vieții culturale* (Gli Intellettuali e l'organizzazione della cultura — *1949;* Letteratura e vita nazionale — *1950). Ele i-au adus postmortem (1947) cel mai mare premiu literar italian, „Viareggio".*

Nu m-am întîlnit cu Gramsci în Sardinia, deși amîndoi am urmat acolo cîteva clase de liceu, între 1908 și 1911. El învăța însă la Cagliari[1], unde îl ținea cu mari sacrificii familia sa strîmtorată, care locuia la Ghilarza; eu făceam școala la Sassari[2], unde tatăl meu, funcționar de stat, avea să moară în 1911.

M-am întîlnit cu Antonio la Torino, sub frumosul portic din curtea interioară a Universității. Pentru a putea studia la Universitate, participam amîndoi la un concurs de burse, organizat de așa-numitul „Colegiu al provinciilor", creat de Carol Albert[3] pentru studenții născuți în vechiul regat al Sardiniei[4]. Amîndoi am reușit să dobîndim bursa rîvnită.

Aceasta consta dintr-o remunerație de 70 lire pe lună timp de zece luni pe an. În schimb, eram obligați să ne prezentăm cu regularitate la toate cursurile și să nu dăm examen fără frecvență la nici o materie. În afara modestului stipendiu, nici el nici eu nu dispuneam de nici o resursă materială, dimpotrivă, trebuia să ne ajutăm și familiile. Poate că tocmai vitregia soartei noastre comune, cumplita sărăcie — rar întîlnită la studenții de atunci din Torino — și care se vedea, de la o poștă, după straiele noastre ponosite, poate că tocmai aceste condiții au născut între noi, din prima clipă cînd ne-am apropiat unul de celălalt, sentimente frățești de încredere reciprocă și prietenie.

Pe lista celor reușiți la concurs, eu ocupam locul 2. Nu mai țin minte dacă Gramsci era pe locul 5 sau 7[5]. De fapt, el era mult mai bine pregătit decît mine în ceea ce privește cultura generală, bagajul intelectual și experiența politică. Încă din anii liceului, luase contact cu Camera de muncă[6] și cu secția locală a partidului socialist, pe ai cărui conducători îi cunoștea îndeaproape.

Pe vremea aceea, Sardinia era o regiune tipic „meridională". Acolo domneau noțiuni destul de vagi despre libertățile care existau deja parțial în Italia de Nord. În cadrul reprimării mișcării muncitorești și socialiste, arbitrarul poliției nu cunoștea limite. Această situație îl impresionase profund pe Gramsci, care fusese martor atît la luptele economice ale proletariatului cît și la confruntările electorale: în cursul lor, tocmai reprezentanții legii erau cei ce călcau în picioare legea și violau toate drepturile și libertățile cetățenilor.

Așa cum dovedesc unele lucrări ale sale din anii liceului, pe care am izbutit să le recuperăm, Gramsci asimilase, de la bun început, elementele progresiste ale ideologiei democratice, acel dram de revoluționarism care e-

---

[1] Oraș în sudul Sardiniei.

[2] Oraș în nordul Sardiniei.

[3] Carol Albert (1798-1849) a devenit, în 1814, principe moștenitor al regatului Sardiniei. Urcat pe tron în 1831, a reprimat violent mișcarea revoluționară pentru unitatea și independența Italiei. După două înfrîngeri suferite din partea Austriei, a abdicat în 1849, în favoarea fiului său, Victor-Emmanuel II, viitorul rege al întregii Italii.

[4] Regatul Sardiniei a luat naștere în 1720, sub domnia familiei de Savoia, care cedase austriacilor Sicilia. Alcătuit din Insula Sardinia și din provinciile continentale Piemont și Liguria, regatul a dăinuit pînă la unificarea Italiei, în 1861.

[5] Gramsci s-a clasificat al nouălea printre cei 39 candidați cărora li s-au acordat burse.

[6] Camera de muncă era o organizație proletară, înființată inițial pentru a ajuta pe șomeri să găsească de lucru și căpătînd treptat o coloratură politică. Regimul fascist a interzis camerele de muncă, care s-au refăcut după căderea lui Mussolini.

xista în tradiția națională tipică pentru Risorgimento. Gramsci a făcut o analiză critică, profundă și radicală, raporturilor sociale și politice pe care le vedea în jurul său. Atunci cînd l-am cunoscut, această critică ieșise din stadiul răzvrătirii sentimentale și căpătase acea concreteță caracteristică, care avea să se manifesteze ulterior într-un mod atît de original.

Orice convorbire cu el reprezenta, fără îndoială, procesul de elaborare a unei gîndiri socialiste, dar în centrul acestei gîndiri se aflau nu atît relațiile ce se stabilesc în general între muncă și capital și legile care le dirijează, cît o cercetare concretă: ea pornea tocmai de la Sardinia, pentru a se transforma apoi într-o analiză a economiei italiene și a statului italian, a raporturilor exacte de dominație, de asuprire sau de colaborare care existau, în acest cadru național, între diverse grupări economice, sociale sau regionale.

Investigația lui Gramsci conținea, în germene, o nouă evaluare a întregii societăți italiene și, în consecință, o nouă concepție politică, departe de banalizările marxismului și de neputincioasele diatribe ale „meridionaliștilor". De obîrșie sardă, Gramsci identificase pe vrăjmașii Sardiniei și învăța — la școala muncitorimii organizate din Torino — cum putea și trebuia să lupte împotriva acestor dușmani.

La Torino, el căuta să stabilească legături cu un număr cît mai mare dintre sarzii care locuiau acolo. În încheierea tuturor dezbaterilor despre condițiile și destinul Sardiniei, Gramsci își invita ascultătorii să se alăture mișcării muncitorești, singura capabilă să se răfuiască cu capitaliștii care tratau insula ca pe o colonie. Odată, la o întrunire convocată în scopul de a se pune bazele unei asociații regionale cu caracter reacționar, intervenția lui a fost atît de eficientă încît participanții, în mare majoritate, s-au pronunțat împotriva proiectului.

Într-un rînd, guvernul a adus la Torino o unitate militară, celebra brigadă Sassari, socotită o veritabilă „forță de asalt" împotriva muncitorilor; pe motiv că aceștia „o duceau bine" pe cînd în Sardinia domnea mizeria, soldații erau asmuțiți împotriva greviștilor. În cursul a zeci de ședințe și întruniri, sute și sute de muncitori au căpătat de la Gramsci indicații asupra modului cum trebuia purtată lupta. Apoi, ei s-au adresat soldaților din brigadă, le-au arătat că trebuie să se alieze împotriva unui dușman comun și i-au cîștigat de partea lor. Refuzînd să lovească în proletarii din Torino, brigada Sassari a fost scoasă imediat din oraș[1].

Cine cunoaște gîndirea și activitatea politică a lui Gramsci va fi de acord că rădăcinile acestei gîndiri și ale acestei activități nu trebuie căutate numai în fabricile din Torino, ci și în Sardinia, insula aflată sub exploatarea capitalismului italian.

Introducere, traducere și note de
Nicolae MINEI

---

[1] Episodul se referă la greva din 20-21 iunie 1919, declanșată de partidul socialist și Confederația Generală a Muncii, în semn de solidaritate cu revoluțiile din Rusia și Ungaria. În aplauzele muncitorilor din Torino, brigada Sassari a fost dislocată din oraș la 18 iulie, ora 2 noaptea.

PALMIRO TOGLIATTI

Fruntaș politic italian, militant de seamă al mișcării muncitorești internaționale, secretar general al P.C.I. între anii 1926 și 1964, Palmiro Togliatti s-a născut la 26 martie 1893, la Genova. În 1912 a aderat la mișcarea socialistă de tineret, iar peste doi ani a intrat în partidul socialist. În 1919, la patru ani după ce a absolvit Facultatea de științe juridice a Universității din Torino, a devenit redactor responsabil pentru ediția din același oraș a ziarului partidului socialist, Avanti! și a participat la fondarea săptămînalului marxist L'Ordine nuovo. Sub conducerea lui Gramsci și a sa, grupul omonim a constituit nucleul în jurul căruia s-a înființat, în 1921, Partidul Comunist Italian.

Togliatti a demascat în paginile cotidianului Il comunista, redactat de el la Roma, caracterul antiuman al fascismului.

După arestarea lui Gramsci (1926), Togliatti a preluat conducerea partidului, devenind secretar general. Fruntaș al mișcării muncitorești și democratice internaționale, el a intrat ulterior în prezidiul Comitetului executiv al Internaționalei III, al cărei secretar a devenit în 1935. Începînd din anul următor, Palmiro Togliatti a adus o importantă contribuție la organizarea „Brigăzilor internaționale" care au luptat în Spania împotriva intervenției italo-germane (1936-1939). În aprilie 1945, el a fost unul dintre conducătorii insurecției armate antifasciste din Italia de Nord, care s-a încheiat cu eliberarea deplină a țării. Între anii 1944 și 1946 a fost ministru fără protofoliu în guvernul de coaliție dirijat de Pietro Badoglio, vicepreședinte în guvernul Ivanoe Bonomi și ministru de justiție în guvernele Ferruccio Parri și Alcide de Gasperi. Începînd din 1946 Togliatti a fost mereu ales deputat în Parlamentul italian.

După alegerile parlamentare din 18 aprilie 1948, în care partidul comunist a obținut succese remarcabile, cercurile de dreapta au declanșat o campanie de provocări și de terorizare a comuniștilor. La 14 iulie 1948, asupra lui Togliatti a fost comis un atentat[1], care a provocat un val puternic de indignare în întreaga lume. În semn de protest, între 14 și 16 iulie, în Italia a avut loc o grevă generală la care au participat șapte milioane de oameni.

Togliatti a desfășurat, în continuare, o amplă activitate pe tărîmul vieții politice și al creației teoretice marxiste pînă la moartea sa, survenită la 21 august 1964.

---

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1977.

Un marinar român pe cuirasatul american „Maine"

GEORGE FILLMAN

George Fillman se numea odinioară George Filimonescu, fiind vlăstarul unui român stabilit în S.U.A. Povestea pe care ne-o istorisește este cea a altui emigrant din România. E povestea unui om căruia „țara tuturor posibilităților" nu i-a oferit decît o singură posibilitate — și ea l-a costat viața.

Arlington. Un nume care, pentru americani, are o rezonanță deosebită. În acest orășel, despărțit de Washington prin apa Potomacului, se află din 1864 Cimitirul național al S.U.A. Pietre de mormînt, cu inscripții adeseori extrem de laconice, evocă mai bine de un secol de istorie americană, de la cei căzuți în războiul civil și pînă la președinții Roosevelt și Kennedy.

În urmă cu cîțiva ani, am locuit pentru o vreme la Arlington. Împreună cu soția, am petrecut multe ceasuri descifrînd inscripțiile de pe aceste pietre funerare. Nu mică mi-a fost emoția cînd, într-o după-amiază, am deslușit pe monumentul comemorativ ridicat în memoria marinarilor dispăruți odată cu cuirasatul „Maine"[1] un nume cu rezonanțe românești: Constantin Todoresco. **Cine a fost el? Cum a ajuns pe „Maine"? Ce se mai știe despre acest marinar după atîta timp?**

Trei zile după scufundarea navei, Ministerul Marinei din Washington a stabilit lista celor dispăruți, printre care figura și numele lui Constantin Todoresco. În aceeași zi, la Havana, s-a oficiat o slujbă religioasă în memoria victimelor. Corpurile celor decedați, care au putut fi culese din apă — multe dintre ele mutilate îngrozitor, fără posibilitate de identificare — au fost înmormîntate în cimitirul din Havana, cu mențiunea „necunoscuți de pe «Maine»". După cîtva timp, au fost reîngropate în Cimitirul Arlington.

Primele încercări de a scoate epava cuirasatului de pe fundul oceanului s-au făcut în aprilie 1898; ele au fost întrerupte din cauza unor serioase dificultăți tehnice.

Abia la începutul anului 1912 s-a reușit readucerea navei la suprafață. După ce au fost făcute cercetările de rigoare, spre a se stabili cauza probabilă a exploziei, „Maine" a fost remorcat în afara limitei de trei mile a apelor teritoriale și scufundat din nou, la 16 martie 1912. Un convoi de nave militare americane i-au dat ultimul onor.

Rămășițele celor găsiți pe navă — neidentificați și ei — au fost trimise la Washington spre a fi îngropate la Arlington, alături de ceilalți camarazi de bord. Deși scufundarea cuirasatului „Maine" a avut loc cu puțin timp înainte de declararea războiului hispano-american, cei care au pierit la bordul navei au fost trecuți în evidențele militare ca veterani de război, în amintirea lor ridicîndu-se monumentul comemorativ amintit.

O ancoră veche de pe „Maine" susține o placă cu inscripția „U.S.S. «Maine» explodat la 15 februarie 1898".

Numele lui Todoresco fusese trecut pe lista celor dispăruți, publicată de Ministerul Marinei; corpul său nu a mai putut fi însă identificat. Știm doar că a fost îngropat sub una dintre pietrele de la Arlington, alături de ceilalți marinari pieriți în catastrofa din portul Havana.

Pe baza documentelor cuprinse în dosarul său militar — din păcate, nu prea bogat în informații — am putut afla cîteva date referitoare la biografia lui Constantin Todoresco.

S-a născut la 15 februarie 1863 la Brăila. Pe la mijlocul anului 1880, după unele indicații, se găsea în Statele Unite. Presupunem că, spre deosebire de George Pomuț[2], care venise în 1849 ca refugiat politic, Todoresco a ajuns în S.U.A. din motive economice. La fel ca el, alte mii de români au imigrat în Statele Unite la sfîrșitul secolului trecut și primii ani ai secolului nostru, venind din toate ținuturile românești, îndeosebi din Transilvania, Banat și Bucovina.

Documentele consemnează că, în ianuarie 1892, Todoresco s-a prezentat la un notar public din Philadelphia (statul Pennsylvania) spre a obține un certificat pentru anii serviți în Marina americană. Din acest act de notariat rezultă că el s-a înrolat în Marina S.U.A. în februarie 1886 la Leagul Island (Philadelphia). În martie 1889 a fost eliberat — după cum sună formularea oficială — în mod „onorabil" din serviciu de pe bordul navei militare

[1] Împrejurările în care a fost distrus, în portul Havana, la 15 februarie 1898, cuirasatul „Maine" au fost prezentate în **Magazin istoric**, nr. 12/1976. Din cei 353 marinari, s-au salvat doar 87, dintre care 39 răniți.

[2] George Pomuț, român transilvănean, participant în cadrul trupelor federale la războiul civil american din anii 1861-1865, ulterior avansat general de brigadă; vezi **Magazin istoric**, nr. 7/1976.

Sidewalk scavengers work over rubbish baskets for articles that might bring a few cents from some co-operative dealer in second-hand goods.

The disgraceful spectacle of exploited children

THE long, dishonorable history of child labor in America has shown few uglier faces than it did to the offspring of turn-of-the-century immigrants. For 100 years or more, boys and girls had worked in mills, mines and factories. Children were numerous, available and cheap, ... of mischief." The ... the ... children ... sordid ranks of child labor. The younger ones toiled at home on piecework for the "sweated" trades. Driven by need, parents set even babies of three years to work on the simpler tasks, such as straightening tobacco leaves. Four-year-olds helped with the making of artificial flowers. There is a con... (a girl of seven who had ... basting threads ... -legg...

Imagini grăitoare ale vieții de imigrant pe pămîntul american, la sfîrșitul secolului trecut: jocurile copilăriei schimbate pe o disperată căutare a pîinii în lăzile de gunoi; seninul cerului strivit de cenușiul zidurilor mizere (reproduceri din lucrarea The Life History of the United States, *vol. 8, New York, 1964)*

„Essex", care se găsea la acea dată într-o vizită în Insula Malta. Din Malta, Todoresco a revenit în România unde, după cum declara el, și-a pierdut certificatul de eliberare. Din dosar nu reiese cînd a ajuns în România și cînd s-a întors din nou în Statele Unite.

În 1892, s-a reînrolat, ca tunar clasa a 2-a, servind pe mai multe nave, între care și cuirasatul „Vermont". La 14 ianuarie 1895, a fost din nou eliberat „onorabil" din serviciu. Avea peste șase ani petrecuți în Marina militară americană.

A locuit în această perioadă la Philadelphia, pe strada Guilfor nr. 722, împreună cu familia Nicolas Mitchell (Nicolae Mihai?) pe care o cunoștea, se pare, de vreo opt ani.

La 15 iunie 1895, Todoresco s-a înrolat pentru a treia oară, tot ca tunar clasa a 2-a, cu o soldă de 30 dolari pe lună. A servit la început pe nava „Richmond", ulterior fiind transferat pe cuirasatul „Maine" unde a fost înaintat tunar clasa 1.

După datele înscrise în actul de înrolare din 1895 ne putem face și o imagine a portretului său fizic: Todoresco avea înălțimea de 5 picioare 5 inci (1,65 m); un alt act indică 5 picioare 8 inci (adică 1,73 m). Ochii îi erau albaștri, părul castaniu și cîntărea 134 livre (61 kg). În același document se arată că, la acea dată, încă nu-i fuseseră rezolvate problemele privind acordarea cetățeniei americane. Aflăm totodată că ruda sa mai apropiată era Maria A. Borche (probabil Borș sau Borcea) din Brăila.

În tabelul oficial al echipajului de pe „Maine" se menționează existența aceleiași rude apropiate, fără însă a se specifica legătura de rudenie. Dintr-un document descoperit ulterior rezultă că Maria Borche era mama lui Constantin Todoresco.

Din documentele aflate la Administrația veteranilor am constatat că nici Maria Borche, nici vreo altă persoană, fie în S.U.A., fie în România, nu au primit pensie din partea guvernului american ca urmare a morții lui Todoresco.

Uitarea, poate, s-ar fi așternut definitiv peste numele său înscris alături de alte și alte nume ale celor pieriți pe „Maine". Am socotit de datoria mea să încerc a strînge toate datele care se mai cunosc acum despre Constantin Todoresco, în semn de omagiu și prețuire pentru România, țara de origine a părinților mei, Vichentie și Elena, strămutați la începutul acestui secol de pe meleaguri bănățene pe pămînt american.

DIPLOMATUL NAZIST ȘI PONOASELE SPIONAJULUI „NECONVENABIL"

NICOLAE MINEI

Magazin istoric **a scris pe larg atît despre** Abwehr — **Serviciul militar nazist de informații, dirijat de amiralul Wilhelm Canaris — cît și despre rivalii săi din** S.D. — **oficină a giganticului aparat represiv centralizat sub titulatura** R.S.H.A.[1] **și patronat de Reichsführerul Heinrich Himmler. În ochiurile celor două rețele au fost prinse, fără nici o excepție, toate statele continentului nostru, indiferent dacă ele aparțineau coaliției antihitleriste, dacă își proclamaseră în mod solemn neutralitatea sau dacă secondau cu docilitate Reichul în succesivele sale agresiuni.**

Dar Europa nu reprezenta o limită nici pentru amiralul cel scund și palid — pe care aveau să-l piardă pasiunea pentru intrigi prea savant urzite și tentația jocului pe mai multe tablouri la ruleta politică — nici pentru omologul său de la cîrma S.D.**-ului, Walter Schellenberg — care, deși mai primitiv, avea să se dovedească mai dibaci, nu numai înainte de prăbușirea Reichului, cînd și-a răpus concurentul, ci și după aceea, cînd a reușit, în ciuda crimelor comise, să-și salveze pielea. Ani de-a rîndul, nu a existat colț în lume unde să nu mișune „onorabilii corespondenți" ai lui Canaris sau ai lui Schellenberg sau ai ambilor. Culegînd date confidențiale sau răspîndind calomnii și zvonuri false, stîrnind panică în rîndul populației sau executînd acte de diversiune și sabotaj, făgăduind, amenințînd, șantajînd sau asasinînd, trupele lui Hitler de pe frontul invizibil au repurtat cîteva succese de proporții mediocre și au suferit numeroase eșecuri usturătoare.**

Paradoxal însă de pe urma lor, cel mai mult au avut de pătimit... diplomații naziști, îndeosebi cei acreditați pe lîngă guvernele neutre. Reprezentanții oficiali ai lui Hitler aveau misiunea să evite orice sursă de fricțiune cu aceste state, pentru a nu le împinge în tabăra adversă. Pînă la 7 decembrie 1941, acest imperativ era mai valabil ca oriunde în Statele Unite.

Bineînțeles, aceasta nu însemna cîtuși de puțin că Ambasada germană la Washington renunța la intensul spionaj practicat pretutindeni de diplomații Reichului: numai că, spre deosebire de brutalitatea cu care operau în Europa, ei aveau grijă în S.U.A. să procedeze „cu tact și în mod civilizat", după expresia ministrului de Externe, Ribbentrop. Spre profunda lor nemulțumire însă în primăvara lui 1940, ambasada a constatat că agenții Abwehr**-ului și** S.D.**-ului „lucrau" atît de stîngaci și de grosolan, încît demascarea lor devenea inevitabilă și Germania risca să piardă avantajele aduse de neutralitatea Statelor Unite.**

Documentele descoperite în epoca postbelică la sediul central din Berlin al M.A.E. nazist, pe Wilhelmstrasse, aruncă o vie lumină asupra situațiilor penibile (uneori chiar grotești) pe care le creau în Statele Unite zeloșii ciraci ai lui Canaris și Schellenberg. Pe această temă, Hans Thomsen, însărcinatul cu Afaceri al Germaniei la Washington[2] — care stăpînea bine cîteva limbi străine și avea o cultură remarcabilă, dar lipsit de orice scrupul, îi servea pe hitleriști din oportunism — a purtat o lungă corespondență cu superiorii săi de la Berlin, cerînd să se sisteze trimiterea de spioni sau diversioniști și să se lase „munca" subversivă pe seama diplomaților. Schimbul de misive între ambasadă și Wilhelmstrasse dezvăluie cîteva trăsături definitorii pentru cei de-al treilea Reich: perfidia și înșelăciunea ridicate la rang de principii în politică, care se aplicau pînă și în relațiile dintre complici, crasa incompetență a cîrmuitorilor naziști, meschinele conflicte care îi împărțeau în diverse clici, neverosimila confuzie care domnea în birocrația nazistă, involuntara amprentă de comic al absurdului pe care-l prezintă unele episoade...

Concludente în toate aceste privințe, textele de mai jos au fost selecționate (pentru o perioadă de numai un trimestru) din culegerea Les Archives secrètes de Wilhelmstrasse **(vol. IX, cărțile 1 și 2, Paris, 1960).**

---

[1] **R.S.H.A.** (Reichsicherheitshauptamt = Oficiul central al siguranței Reichului) avea printre secțiile sale alături de Gestapo, și celelalte formații de poliție secretă, cărora le revenea misiunea de a impune, prin teroare, regimul hitlerist în Germania și în statele cotropite. Secția **S.D.** (Sicherheitsdienst = Serviciul de siguranță) care cumula atribuții de spionaj și contraspionaj în țară și în străinătate, a absorbit, în 1944, resturile **Abwehr**-ului, desființat curînd după atentatul împotriva lui Hitler.

[2] În 1938, după ce Roosevelt și-a rechemat ambasadorul de la Berlin, Hitler, conform uzanțelor, a trebuit să ia aceeași măsură la Washington. De atunci, conducerea celor două ambasade a revenit unor însărcinați cu afaceri.

Începem cu semnalul de alarmă telegrafic, lansat de Thomsen lui Ribbentrop.

Nr. 443, 27 martie

Washington, 27 martie 1940, ora 14.25
Primit: 28 martie, ora 1

Hertslet[1] mă roagă să-i transmit lui Goetz, de la **R.S.H.A.,** următoarea comunicare al cărei conținut l-am aprobat:

„În interesul menținerii S.U.A. în afara conflictului armat, e absolut necesar să ne abținem aici de la orice activitate [secretă]. Altfel, dată fiind mentalitatea poporului american, s-ar putea aduce un prejudiciu iremediabil luptei purtate de Germania. Se sugerează rechemarea agenților confidențiali care au și alte misiuni decît culegerea de informații. **O.K.W.**[2] a primit o comunicare similară. Rog a mi se transmite prin cablu dacă e necesar un raport telegrafic complet".

În ciuda evidentei îngrijorări manifestate de însărcinatul cu Afaceri, Wilhelmstrasse nu găsește de cuviință să-i răspundă nimic. În schimb, la 2 mai 1940, Ribbentrop îi reproșa lui Thomsen că nu difuzează Cartea albă nr. 3, **conținînd așa-zise „documente" incriminatoare pentru Polonia. Replica lui Thomsen este un frenetic efort de a demonstra obtuzului său șef că socoteala de acasă nu se potrivește deloc cu cea din S.U.A., unde propaganda hitleristă nu are exact aceleași condiții ca în Germania. Iată cîteva extrase:**

Nr. 837, 4 mai

Washington, 4 mai 1940, ora 15.51
Primit: 5 mai, ora 15.05

I. [...] Reprezentantul oficial al lui **Deutsche Verlag** s-a înțeles cu editorii americani Hawel și Soskin pentru tipărirea și publicarea imediată a documentelor de la Varșovia. [...] Grație unor onorarii excepțional de ridicate, ne-a fost posibil să obținem colaborarea a doi dintre cei mai eminenți umaniști [sic!] americani, care vor scrie o introducere și vor prezenta analitic documentele [...].

II. Editorii americani se tem să difuzeze broșura în tirajul dorit de dv., care depășește pînă și cifrele curente de mare succes ale lucrărilor politice. [...] Organizațiile[3] vor trebui îndemnate să achiziționeze de la editori un mare număr de volume, pe care să le pună în circulație pe riscul lor. În clipa de față, agenți calificați negociază cu organizațiile respective. Conducătorii acestora și agenții secreți se expun astfel unor riscuri foarte mari, de aceea cred că trebuie să le oferim unele garanții de protecție. De pildă, trebuie să fim gata să-i despăgubim pentru orice pierdere provocată de contraspionajul american, plătindu-le cheltuielile de deplasare și șederea în Germania pe durata războiului[4] [...] Deși am purtat toate negocierile cu maximum de prudență, persista totuși riscul ca ambasada să fie compromisă [...].

În aceeași zi însă după numai două ore, diplomatul revine la preocuparea sa de căpetenie și telegrafiază ministrului noi precizări despre spionajul nazist și ponoasele lui pentru Germania nazistă.

Nr. 835, 4 mai

Washington, 4 mai 1940, ora 18.06
Primit: 5 mai, ora 9.45

[...] În ultimele zile, situația [ambasadei] a devenit critică, din prostia agenților germani care se află aici [...]. Activitatea lor ar trebui organizată cu totul altfel [...].

Cînd Berlinul tăgăduiește cu dezinvoltură existența agenților semnalați de el, Thomsen insistă cu tenacitate:

Nr. 979, 21 mai

Washington, 21 mai 1940, ora 20.48
Primit: 22 mai, ora 18.20
(Pol. I M 7430 g)

Informația furnizată de **O.K.W.** [...], cu privire la inexistența agentului Hausberger, nu corespunde realității. **O.K.W.** i-a ordonat să-și continue activitatea și să evite Washingtonul și ambasada. În urmă cu două luni a sosit și un radiotelegrafist, care nu a reușit încă să stabilească legătura cu **O.K.W.** [...].

Agentul Hausberger, care a fost instruit în Germania cum să utilizeze toate categoriile de explozive, primește din nou, prin Portugalia, ordine de la maiorul Osten, care îi cere să ia contact cu americanii de origine germană ale căror nume le-a căpătat și să-i pregătească pentru acte eficiente de sabotaj. Începînd să acționeze în acest sens, și-a dat seama că cei contactați nu sînt cîtuși de puțin indicați pentru atingerea scopurilor urmărite. Nu e exclus ca printre ei să se afle și agenți provocatori. [...] Dacă guvernul american ar afla de o treabă ca asta, ar trage cu ușurință avantaje considerabile [...].

Hausberger este perfect conștient de primejdiile pe care le comportă activitatea sa, dar execută ordinele superiorilor. Probabil că el e de pe acum urmărit de autoritățile americane [...].

Dacă nu primesc instrucțiuni în sens contrar, voi da lui Hausberger următoarele indicații:

1) să înceteze imediat orice activitate, inclusiv trimiterea de rapoarte către **O.K.W.;**

2) să plece imediat, cu familia sa, din New York și, pe cît posibil, din S.U.A.;

3) să pună imediat capăt activității celorlalți agenți [...].

Consider important și urgent ca **O.K.W.** să interzică orice activitate a agenților săi din S.U.A. [...].

Nu trece decît o zi și Thomsen pune sub nasul superiorilor săi un alt exemplu de eșec al naziștilor în materie de sabotaj. În pofida tonului sobru și oficial al relatării, episodul pare desprins din șiragul de pățanii al bravului soldat Svejk.

---

[1] Ioachim Hertslet, german stabilit în Guatemala, primise ordin de la Berlin să plece inițial în Mexic, pentru a stabili unele contacte la nivel înalt, iar apoi la Washington.

[2] **O.K.W. = Oberkommando der Wehrmacht** („Înaltul comandament al forțelor armate").

[3] La data respectivă, un număr apreciabil de asociații, cooperative, societăți, cluburi, congregații etc., create de germano-americani, căzuseră sub influența propagandei hitleriste, lăsîndu-se manevrate de personalul ambasadei și de alți reprezentanți ai Reichului.

[4] Thomsen înțelege prin „agenți secreți" pe americanii de obîrșie germană (mulți dintre ei emigrați de curînd, unii fiind trimiși chiar de **Abwehr** sau **S.D.**), care profitau de cetățenia proaspăt dobîndită pentru a face jocul ambasadei și al altor oficine ale Reichului.

Nr. 988, 22 mai

Washington, 22 mai 1940, ora 20.12
Primit: 23 mai, ora 8.15
(Pol. I M 7431 g)

[...] Un agent, cuprins de îndoieli cu privire la eficienţa acţiunilor sale, a informat pe un funcţionar al Consulatului general [german] de la New York că:

1) a primit de la maiorul Osten instrucţiuni pentru a organiza acte de sabotaj în S.U.A.;

2) colaborează cu o serie de subagenţi;

3) cu ajutorul lor, a întreprins cu succes cîteva sabotaje (o mică explozie într-o fabrică de muniţii, avarierea unei nave la cheiul Baltimore).

Agentul respectiv, cunoscut sub pseudonimul de „Bergmann" [...], spune că vrea să se întîlnească cu consulul general Wiedemann, pentru a-l convinge să intervină [...]. După descrierea făcută (protează la un picior), Wiedemann nu a putut să-i stabilească identitatea.

Bergmann a ajuns la concluzia că sabotajele pe care are sarcina să le comită nu pot decît să împingă Statele Unite în tabăra adversă, cu atît mai mult cu cît subagenţii ce i-au fost repartizaţi sînt, în majoritate, nişte flecari şi neisprăviţi [...]. După părerea sa, dacă s-ar descoperi activitatea lui, intrarea în război a S.U.A. ar fi inevitabilă, iar pagubele materiale cauzate de sabotajele sale ar fi, în cel mai bun caz, de minimă importanţă.

[...] Nu sînt în măsură să apreciez amploarea reţelei noastre secrete, dar, judecînd după Hausberger şi Bergmann, se pare că avem de-a face cu o organizaţie în toată puterea cuvîntului.

Dacă misiunea mea principală este ca, prin toate mijloacele aflate la dispoziţia mea, să împiedic intrarea în război a S.U.A. [...], atunci această misiune e practic sabotată de acţiunile agenţilor secreţi, pe care le-am relatat mai sus [...].

Abia după o săptămînă, secretarul de Stat Weizsäcker, unul dintre adjuncţii lui Ribbentrop, îi telegrafiază lui Thomsen:

Nr. 596

Berlin, 1 iunie 1940, ora 19.05
(Conc. Pol. I M 7430 g)

După efectuarea unei anchete, **O.K.W.** declară următoarele în legătură cu telegramele dv. nr. 979 şi 989:

1) **O.K.W.** nu a dat lui Hausberger ordin să efectueze sabotaje în S.U.A. Declaraţiile în sens contrar sînt mincinoase;

2) de acord ca Hausberger să părăsească S.U.A. [...];

4) Nu se cunoaşte nimeni cu numele de Bergmann şi cu proteză la un picior. E vorba probabil de un agent provocator;

5) din motive imperioase de ordin militar nu e posibil să se renunţe la culegerea de informaţii în S.U.A. Obiecţiile politice, exprimate de M.A.E. şi ambasadă [de la Washington] cu privire la actele de sabotaj sînt pe deplin împărtăşite de **O.K.W.** [...].

Germani americani antifascişti manifestează împotriva propagandei naziste în faţa unui cinematograf unde rulează un film despre Blitzkrieg-*ul din Franţa*

Dar, peste alte zece zile, acelaşi Weizsäcker se vede silit să bată parţial în retragere căci Abwehr-**ul vrea să-şi recheme agenţii la ordine:**

Nr. 637

Berlin, 10 iunie 1940
(Conc. Pol. I M 7894 g)

Referitor la telegrama mea nr. 596, paragraful 4: noi cercetări au dezvăluit că pretinsul Bergmann, a cărui descriere corespunde realităţii, a fost identificat sub alt nume.

O.K.W. declară că în ianuarie 1939 era folosit la munca de contraspionaj [...]. Se afirmă categoric că nu i s-a cerut să execute acte de sabotaj în S.U.A. [...].

Pentru a se elucida afacerea [...], **O.K.W.** cere să se ia măsuri pentru înapoierea imediată a lui Bergmann în Germania.

Satisfăcut probabil de micul său succes, însărcinatul cu Afaceri ţine, la iuţeală, o nouă lecţie de spionaj „convenabil":

Nr. 1141, 15 iunie

Washington, 15 iunie 1940, ora 19.32
Primit: 16 iunie, ora 7.50
(Pol. IX 1097)

Cei ce se opun politicii intervenţioniste a lui Roosevelt[1] — mai ales republicanii izo-

[1] Alarmat de amploarea victoriilor germane în Vest, preşedintele Roosevelt iniţiase o serie de măsuri menite

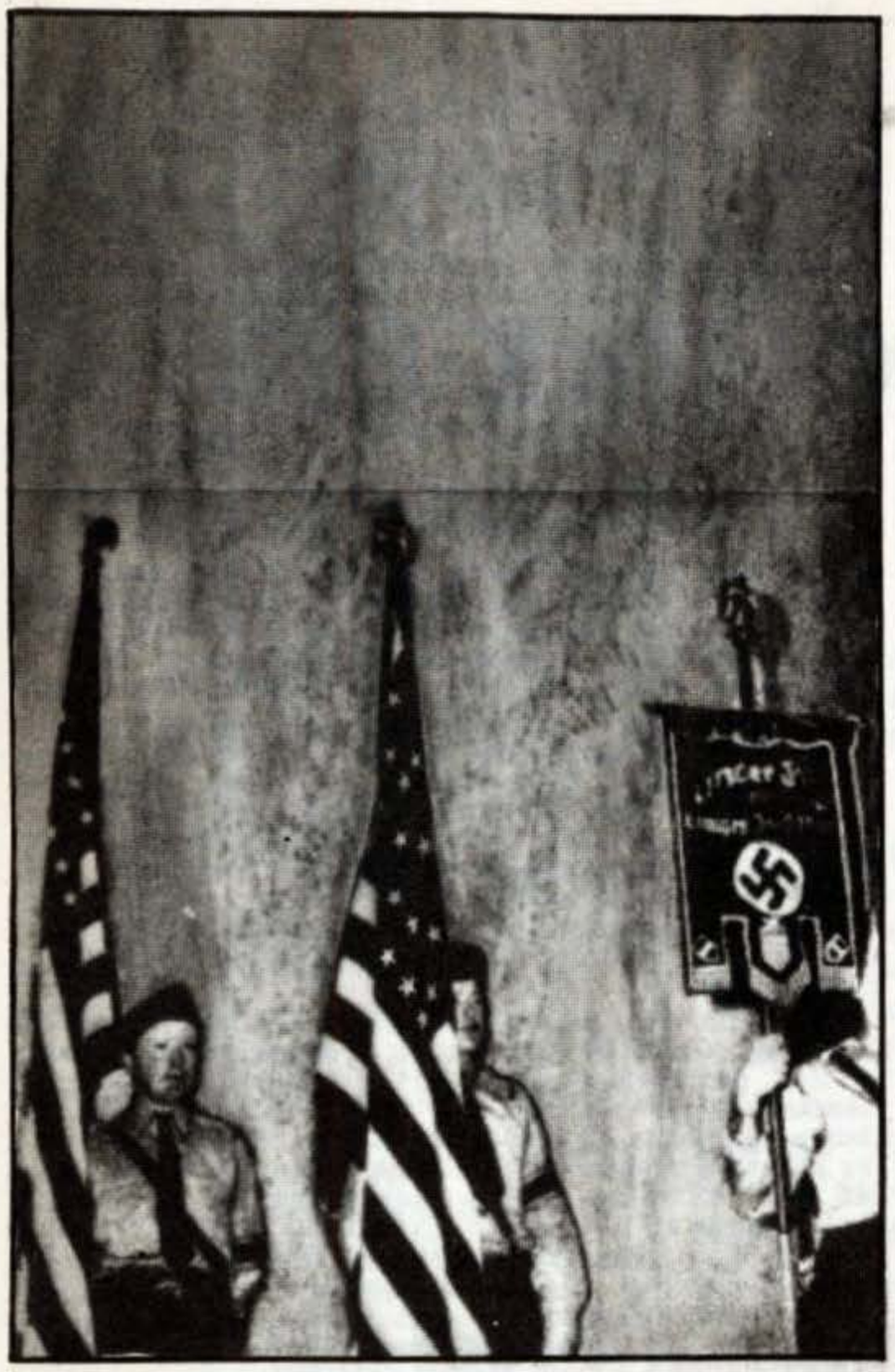

Fasciști germani americani, împrumutînd uniforma S.A., cu oarecari retușuri, organizează o adunare într-un oraș din S.U.A.

laționiști — constată, consternați, cît de mare e neliniștea isterică provocată, în pături largi ale populației, de propaganda despre acțiunile așa-zisei „coloane a V-a" [...].

Wendell Wilkie [...], care s-a ivit acum cîteva săptămîni ca nou candidat republican la președinție și e susținut de importante cercuri de afaceri, și-a însușit lozincile republicane **America First** și **America for the Americans,** luînd astfel poziție împotriva oricărei intervenții directe [...]. Astă seară, la instigarea Comitetului **Make Europe Pay War Debts**[1], senatorul [Edwin C.] Johnson [...] și Lindbergh[2] se vor adresa țării întregi, pe calea undelor, pentru a sublinia primejdia unei participări la război pentru America [...].

Adaug confidențial că, printr-un agent, ambasada întreține cele mai strînse relații cu Comitetul **Make Europe Pay War Debts.**

La 19 iunie, Thomsen oferă alte exemple de activitate secretă „onorabilă", efectuată de ambasada de la Washington.

Nr. 1230, 19 iunie
Washington, 19 iunie 1940, ora 10.54
Primit: 20 iunie, ora 13.40

[...] O ocazie deosebit de favorabilă, permițînd difuzarea cît mai largă cu putință [a tezelor naziste] se prezintă odată cu Convenția partidului republican, care are loc săptămîna viitoare. Sînt în permanent contact cu organizatorii alegerii [candidatului republican la președinție]. Așa cum v-am mai comunicat, în mod strict confidențial, 50 congressmeni merg la Philadelphia pentru a expune punctul nostru de vedere delegaților la Convenție.

În plus, am luat recent inițiativa unei campanii de propagandă, care trebuie să se desfășoare în cel mai deplin secret [...]. Faptul că politicienii americani își iau ei înșiși sarcina de a expune țelurile noastre va da rezultate excelente. De aceea, rămînem în strînsă legătură cu cîțiva senatori și congressmeni, pentru ca discursurile lor să capete cea mai largă publicitate [...] și să evite intrarea în război a S.U.A.

S-ar părea, în sfîrșit, că treaba merge bine: ambasada își desfășoară din plin activitatea de spionaj „convenabil", iar Abwehr-**ul și** S.D.**-ul s-au cuminți, renunțînd să-și mai trimită agenții, care numai de gafe se țin... Vai, nu e decît o iluzie! Chiar în ziua următoare, însărcinatul cu Afaceri expediază o depeșă, plină de exasperare:**

Nr. 1237, 20 iunie
Washington, 20 iunie 1940, ora 20.03
Primit: 21 iunie, ora 7.55

1) Pretinsul pastor protestant Wetklo s-a prezentat aici, susținînd că a sosit recent [...] conform instrucțiunilor primite de la **O.K.W.** [...]. Are misiunea să angajeze agenți confidențiali și, așa cum i s-a ordonat, a întrebat ambasada unde să-și procure un post de radio-emisie [...]. Cer să fiu informat telegrafic despre corectitudinea acestor date [...];

2) [...]. Cetățeanul american Eddy Duenser, originar din Austria, susține că a fost trimis de **O.K.W.** în S.U.A. la 14 mai și că urma să primească instrucțiuni precise de la o persoană cu care trebuia să se întîlnească [...] la New York. Cum persoana nu s-a prezentat, Duenser nu știe ce să facă și s-a adresat unui reprezentant diplomatic [german]. Cer instrucțiuni.

Dacă din motive imperioase, **O.K.W.** nu poate renunța la această metodă pentru a-și procura informații, agenții săi trebuie împiedicați, cu orice preț, să ia contact cu misiunile diplomatice germane.

Este probabil inutil să adăugăm că strigătul deznădăjduit al lui Thomsen — ultimul pe care-l mai citățm din trimestrul respectiv — a răsunat în gol: Wilhelmstrasse nu i-a trimis nici un răspuns, în schimb Abwehr-**ul și** S.D.**-ul au continuat să-i trimită agenți secreți.**

---

să vină în ajutorul Franței și Angliei. Sub influența unui grup de politicieni de extremă dreaptă, care priveau cu simpatie regimurile fasciste, partidul republican, aflat în opoziție, aluneca pe poziții izolaționiste, pretextînd că o hegemonie nazistă în Europa nu ar afecta cu nimic S.U.A.

[1] După unii istorici, cele două lozinci — America înainte de toate și America pentru americani — ca și numele Comitetului — Constrîngeți Europa să-și plătească datoriile de război (1914-1918) — au fost „sugerate" izolaționiștilor de agenții Reichului. În ciuda tuturor acestor eforturi însă la 5 noiembrie 1940 Roosevelt l-a învins pe contracandidatul republican, Wendell Wilkie, devenind primul președinte al S.U.A. reales pentru al treilea mandat consecutiv.

[2] Celebrul aviator Charles Lindbergh fusese atras, în anii antebelici, de propaganda hitleristă, devenind prietenul personal al lui Goering.

ARMAND CĂLINESCU

ÎNSEMNĂRI POLITICE (III)

Semnarea Acordurilor anglo-franco-germano-italiene de la München (septembrie 1938)[1] a avut o puternică rezonanţă în opinia publică a vremii. Şi, mai ales, adînci şi nefaste repercusiuni asupra situaţiei statelor mici şi mijlocii vizate de agresorii nazişti.

Dar, aşa cum se întîmplă adesea, nici rezonanţa, nici repercusiunile nu au fost recepţionate pretutindeni la fel. Populaţia londoneză şi cea pariziană, de pildă, induse în eroare de îndelungata campanie propagandistică a cercurilor conciliatoare, i-au întîmpinat pe Chamberlain şi Daladier, la întoarcerea lor de la München, cu manifestaţii de aprobare, ca pe nişte apostoli ai păcii care salvaseră omenirea de o nouă conflagraţie mondială. La Moscova, reacţiile denotau indignare şi condamnare la adresa cabinetelor britanic şi francez care încheiaseră un compromis cu marile puteri rivale. În Cehoslovacia, livrată molohului fascist chiar de către marii ei aliaţi, au fost zile cumplite de doliu naţional. La Budapesta şi Varşovia, satisfacţia forţelor reacţionare revizioniste era nedisimulată, iar pregătirile lor în vederea participării la îmbucătăţirea vecinului aflat la ananghie s-au intensificat. Prin contrast, lumea politică din ţările Antantei Balcanice a intrat în alertă, deoarece în prezentul cehoslovac se putea contempla, ca într-o oglindă, viitorul propriilor ţări—toate aliate ale puterilor occidentale şi, în logica experienţei müncheneze, expuse penetraţiei, presiunilor şi represaliilor blocului advers. Dincolo însă de ceea ce s-a comentat s-au întrevăzut în acele zile, evenimentele care au urmat nu au mai lăsat loc pentru nici o îndoială că Münchenul constituise un act imperialist de forţă şi dictat, profund contrariu intereselor vitale ale popoarelor. Reînnoirea politicii „directoratului" celor patru mari puteri[2] — re-

pudiată încă din anii '33-'34 de toate forţele democrate europene — deschisese larg porţile în faţa agresorilor fascişti-revizionişti, îndeosebi spre estul şi sud-estul continentului, redusese speranţele în posibilitatea de a se înfăptui securitatea colectivă şi sporise primejdia declanşării războiului.

Nori grei, prevestitori de furtună, s-au acumulat deasupra României. Intensificînd presiunile economice, politice şi militare, guvernul nazist a început să trateze România într-o manieră din ce în ce mai ameninţătoare. Concomitent, agitaţiile revizioniste la frontierele ţării noastre au devenit virulente. În interior, gardiştii care reuşiseră pînă atunci să se sustragă urmăririi organelor represive ale statului au prins curaj şi au reluat seria atentatelor[3].

Se explică deci promptitudinea şi fermitatea condamnării Acordurilor de la München de către întreaga opinie publică românească. Începînd cu Partidul Comunist Român — forţa politică cea mai consecventă antifascistă — partidele şi grupările politice neguvernamentale (cu excepţia agenturilor Reichului) au luat, într-o formă sau alta, atitudine contra compromisurilor cu agresorii şi şi-au exprimat voinţa de a contribui la apărarea ţării.

O vie îngrijorare s-a manifestat după München şi în rîndul grupărilor propulsate la cîrma statului de regimul dictatorial carlist. Aşa cum atestă şi fragmentele din însemnările lui Armand Călinescu care apar în acest număr al Magazinului istoric, soluţiile spre care s-au orientat sau pe care le-au propus diverşi membri ai guvernului, Consiliului de coroană şi celorlalte instituţii cariiste s-au deosebit, adesea, foarte mult nu numai prin detalii, ci, uneori, şi prin elemente de substanţă. Ion Gigurtu, de pildă, care înainte de München se situase pe poziţii manifest anglo-francofile, şi-a reconsiderat optica şi a început să susţină necesitatea unei apropieri de Reich. Personaje din anturajul regelui (Ernest Urdăreanu, Constantin Argetoianu, Nicolae Malaxa) au socotit, la rîndul lor, că erau inerente anumite concesii faţă de Germania, în special pe tărîm economic, pentru a se evita o agresiune combinată nazisto-revizionistă. Dar marea majoritate a demnitarilor, în special cei proveniţi din grupurile conducătoare naţional-ţărăniste şi liberale aderente la dictatura regală, au apreciat lucid că o politică de concesii adoptată sub presiunea agresorilor putea fi fatală României.

Din confruntarea acestor tendinţe au rezultat, în epoca postmüncheneză, direcţiile generale — deseori contradictorii — ale politicii externe româneşti. O politică subordonată, indubitabil, salvării ţării de dominaţia fascistă dar grevată, tot mai mult, de poliţele pe care statul român era nevoit să le plătească din cauza poziţiei mioape a marilor lui aliaţi, care îl împingeau spre izolare internaţională.

Exterminarea nucleului conducător al Gărzii de fier, în noiembrie 1938, şi mai ales refuzul guvernului car-

---

[1] Vezi **Magazin istoric**, nr. 3/1969 şi 9/1973.

[2] În martie 1933, Mussolini a lansat propunerea încheierii unui „Pact cvadripartit" între Franţa, Germania, Italia şi Marea Britanie, care să realizeze colaborarea celor patru mari puteri în rezolvarea principalelor probleme politice din Europa, inclusiv revizuirea frontierelor postbelice. Pactul era îndreptat contra Micii Înţelegeri şi încuraja pretenţiile revizioniste ale statelor fasciste şi ale sateliţilor acestora. Opoziţia statelor Micii Înţelegeri, şi în primul rînd a României, a dus la eşuarea acestei iniţiative — **n.r**

[3] Printre altele, gardiştii au plănuit să-l răpească pe fiul lui Armand Călinescu. În acest sens, într-o notă a Siguranţei din 8 octombrie 1938 se poate citi: „Echipa legionară însărcinată să răpească pe fiul d-lui ministru de Interne a luat contact ieri, 7 octombrie, cu şeful Frăţiei de cruce [organizaţie clandestină dirijată de Garda de fier — **n.r.**] al liceului, de la care a primit un raport detaliat asupra orelor cînd Barbu Călinescu vine şi pleacă de la şcoală, precum şi asupra relaţiilor cu ceilalţi colegi [...]. Pe baza acestor date se va organiza în detaliu operaţia răpirii şi a rolului fiecărui membru din echipă". Aducem, şi pe această cale, mulţumiri prof. arhitect Barbu Călinescu pentru bunăvoinţa cu care a pus la dispoziţia **Magazinului istoric** acest document păstrat în arhiva familiei sale — **n.r.**

list de a satisface pretențiile mereu sporite ale Berlinului au condus rapid la declanșarea unei crize grave în relațiile româno-germane. În decembrie 1938, raporturile diplomatice fuseseră, practic, întrerupte, iar în martie 1939, cînd Germania și aliații ei au lichidat întreaga Cehoslovacie ca stat independent și suveran, se ajunsese în pragul unei confruntări militare.

În acele împrejurări din ce în ce mai dramatice a avut loc și parafarea tratatului economic româno-german, ale cărui negocieri s-au desfășurat în preajma, în timpul și imediat după ocuparea Cehoslovaciei, fiind de fapt intim legat de acest eveniment în care diplomația hitleristă vedea cel mai sigur mijloc de a încolți guvernul român, după cum o ilustrează și episodul Tilea[1], celebru în analele diplomatice.

Tensiunea permanentă, presiunea misiunilor pe care le avea de îndeplinit l-au determinat, mai mult ca niciodată, pe Armand Călinescu să reacționeze rapid și cît mai eficace. Acest fapt rezultă și din însemnările sale, care, de cele mai multe ori, nu sînt decît eliptice note personale pentru a-i servi în discuțiile cu regele sau alți factori de răspundere ai statului. Avem de-a face uneori doar cu enunțarea unor idei, de aici și caracterul greu inteligibil al textului. De exemplu, rezumînd conținutul intervenției unui general prilejuită de o consfătuire la Marele Stat Major, A. Călinescu notează: „Să mobilizăm unități de marcă, pentru a întîrzia. Țara mobilizată sufletește general". Cu toate aceste laconisme, însemnările sale relevă perseverența, grija cu care Armand Călinescu, de pe pozițiile cercurilor politice pe care le reprezenta, se ocupa de problema apărării independenței și integrității teritoriale a țării.

Al. Gh. SAVU

1938

Audiența de la 11.XI[2]

În interior se manifestă oarecum nervozitate

Cernăuți, Cluj.

A. Garda. *Studențimea. Sursa liberali?! Difuzare. Micescu, avocați creștini.*

Sînt 2 măsuri:
— rezistența sufletească și presiunea asupra existenței lor;
— o lovitură de efect.
Am preferat prima pînă după Londra. Circulară Codreanu. După Londra, vom vedea[3].
În orice caz, să nu fie nici o grijă.

B. Maniu. *Pune probleme pe terenul extern și național. Nu e periculos, pentru că putem sta și noi pe acest teren. Ar fi periculos dacă ne-ar ataca pe teren economic.*
Toate în funcție de evenimente externe [...].

Concluzii: *I. În orice caz, aceste forme de manifestare sînt diferite. Nu se poate imobiliza sufletul mult timp. Se produce un vid. De aici venea necesitatea creării unui organism.*

Cred că e bine și propaganda națională. Integritate hotare [...].

II. De altfel, dacă avem politică internă bună avem și politică externă. Ne respectă și îi interesăm cît timp știu că sîntem tari [...]

24. XII

Radu Djuvara[4] *a aflat prin Coulondre*[5] *și alții că germanii vor să provoace răsturnarea guvernului în România. Nemții au restituit decorațiile primite de la R[ege] în timpul călătoriei.*

Nu au dat nici agrement pentru Vaida.

Regele îmi spune la...[6]

Discuție lungă cu Gafencu. De acord să nu provocăm și să încercăm apropiere de Italia. Reluare mai amicală cu Polonia.

Sinaia, 30. XII

La R[ege]

Ur [dăreanu] chestia intimă. Gusti.

D-na L [upescu]

R: Eu nu mai pot pune un om de merit din această cauză.

Eu nu sînt idiot, știu ce se spune despre mine.

Că am dus bani peste graniță.

Codreanu

1) Tip anormal. Sifilitic. Dr. Dănulescu tratament.

2) Crainic i-a sugerat să meargă la Rex: Nu voi merge decît cînd Palatul mă va chema și nu va chema decît cînd va dispare prigoana.

3) Maniu — Titeanu — Pavel — Lupu[7]*. Codreanu va curăța pe toți.*

4) Program: duplicitate Coroană.

a) vorbește de dinastie...
b) tabloul regelui la medicinești.

Economie: anarhie.

Omul, osia și pogonul.

12. I. 1939

Urdăreanu îmi spune că Malaxa a opiniat să dăm o satisfacție politică Germaniei, făcînd schimbare de guvern. Rex s-a supărat și a dispus să fie împiedicat de a mai merge în Germania. Arestăm din nou pe Nae Ionescu [...].

Tot Urd. îmi spune că Tătărescu e pesimist și crede că francezii nu ne vor susține în caz de nevoie [...].

Audiență
23. I. 1939

E incontestabil că acțiunea politică e condusă de M[aiestatea] V[oastră]. Mai întîi, fiindcă așa este spiritul, „litera noii Constituții". Apoi, pentru că nu există nici o forță politică care să se opue. Acesta e fondul.

Pentru opinia publică însă nu e bine.

De ce s-a mai creat F.R.N.[8] *dacă nu va manifesta o oarecare discuțiune?*

Răspunderea formală trebuie evitată. Politica are oscilații și schimbări. Trebuiesc guverne care să-și asume răspunderea și să tragă consecințele. E o supapă de siguranță. Opoziția trebuie să se formeze contra guvernului, nu contra regelui.

Din punct de vedere tehnic nu e posibil materialmente ca regele să cunoască toate legile și să observe coordonarea lor.

---

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1975.
[2] Acestea sînt note pentru audiența la rege — *n.r.*
[3] A. Călinescu se referă la vizita de sondaj a regelui Carol II la Londra, urmată de vizite similare în Franța și Germania. Presiunilor făcute cu acest prilej de Hitler asupra lui Carol II pentru a aduce Garda de fier la putere li s-a ripostat prin exterminarea lui Corneliu Zelea Codreanu și a altor șefi legionari; aceasta a fost „lovitura de efect" pe care Armand Călinescu o preconizase încă înainte de vizitele regelui (vezi și schimbul de scrisori între Hitler și Carol II la care se referă și *Magazin istoric*, nr. 8/1975).
[4] Diplomat român.
[5] Robert Coulondre, ambasadorul Franței la Berlin.
[6] Lipsă în text.
[7] Fruntași ai Partidului Național-Țărănesc.
[8] Frontul Renașterii Naționale.

În sistemul actual se observă tendința de activitate particularistă și izolată.

Care este situația acum?

Nu există concepție unitară. Doar consiliile prezidate de Rex au insuflat spirit, dar nu a durat.

Există particularism.

Dinamismul slăbit din cauza lipsei unui obiectiv comun.

Nu există suficient control. Numai teama de rege.

Sînt în perspectivă probleme grele: presiunea externă și presiunea economică. Ele nu pot fi stăpînite prin acțiuni izolate.

Trebuie o redresare, o stimulare, o coordonare, o insuflare a unui spirit unic.

Ce se poate face?

Nu am să discut asupra persoanelor. Singur R. poate decide. Ceea ce trebuie însă neapărat este schimbarea metodei de lucru.

Regele îmi spune că are toată încrederea în mine să iau președinția Consiliului, că personal ar fi ușurat de sarcina asumată. Că patriarhul[1] *este uzat, dar că momentan preferă să-mi dea vicepreședinția cu sarcina de a coordona acțiunea de guvern. Cu timpul voi trece prezident.*

Această formulă este pentru a menaja pe cei bătrîni și pentru a nu acumula asupra mea toate urile.

Audiență

30. I. 1939

Se vorbește de o schimbare a regimului. Se dă ca explicație dorința de înțelegere cu Germania. O spun Maniu și Gh. Brătianu. Știu că și în apropierea M.V. s-a vorbit de nevoia de a se da satisfacție Germaniei. Nu știu care e opinia M.V. Dar cer voe să exprim ce cred eu față de aceștia [...]

Personal.

M-am identificat cu regimul.

I-am sacrificat tot: curajos.

M.V. mi-a spus că am acumulat uri. Se poate. Am însă și satisfacție: mii de scrisori și telegrame; radio-jurnal; aplauze în teatru; străinătatea!

Sînt gata să plec dacă M.V. crede că trebuie să dea o satisfacție Germaniei.

Sînt dator însă să spun că tot, de bine de rău, în jurul meu s-a creat o atmosferă de identificare cu regimul. Așa crede lumea. Am dovedit că nu urmez scopuri personale. Nu am cerut nimic. Pe amicii mei i-am nedreptățit. Deci pot spune obiectiv că plecarea mea, care va fi comentată în toate legendele, va însemna fie capitulare în fața Germaniei, fie indiciul eșuării regimului.

În baza a tot ce am putut face cu devotament și acțiune pentru rege și țară, pot da o sugestie:

Mai puțină impresionabilitate.

Mai multă stabilitate în liniile politice adoptate.

Mai multă fermitate în executare.

Recomand însă și o organizare și o coordonare a acțiunei de guvern pe liniile regimului creat.

23. II. 1939

Picha, *atașat militar cehoslovac, ne-a propus să ne vîndă imediat material de război nou, plăți în termen și în coroane.*

De asemenea, ne propune să facă depozite de material pe teritoriul nostru [...]

11. III. 1939

Se pune o problemă între noi și germani[2].

Ca obiective și scopuri următoare:

Chestia are un aspect dublu: politic și economic. Economicul e important și decisiv, iar politicul este accesor și element de șantaj. Aceasta pentru germani. Pentru noi, invers. Noi vrem să asigurăm fruntariile și plătim. Trebuie...[3] *și jonglate între ei. În orice caz, cîștig timp.*

Ce poate să dorească Germania?

Cîștig bani (curs RM.) [*Reich Mark*].

Încorporare de materii de la noi.

Mărirea procentului, pentru a ne face dependenți.

Reparații pentru asigurări.

Structura: consumabile, spre a nu ne echipa noi.

Petrol pentru a se asigura.*

Ce putem da noi?

Cerem: *structură să lăm mașini, armament.*

Dăm: *să dăm încurajare pentru elemente noi pentru a integra compoziția și a produselor și a consumului.*

*Să desvoltăm activitate în plus, mișcare economică**.*

Cum? *Respectăm ce am făcut, deci și schimbul și procentul normal.*

Găsirea unui plan nou.

Să se fructifice și le dăm tot.

*Termenul? Să avem aerul că le cedăm pe ce ne interesează***.*

Întrucît urmărim politicul, să-l obținem. Deci, asigurări de frontieră.

Audiență M.S. Regele

15. III

Am asistat la încă o etapă a mișcării de înaintare germană[4].

Mijlocul: provocarea dezagregării interne pe care a început-o spre a izola Boemia și a o înghiți.

O nouă etapă poate fi subjugarea României.

Mijloace: provocarea unui conflict cu Ungaria și cu minoritățile germane.

Dacă lăsăm Germaniei inițiativa de manevră, vom cădea sigur.

Reacțiunea noastră militară nu e posibilă; sprijin militar din Apus exclus; conflagrație generală îndoelnică.

Ce măsuri putem lua pentru a evita?

1. *menținerea atmosferei bune, menajînd minoritățile;*

2. *întărirea ideii de ordine și unitate sufletească;*

3. *crearea forței necesare care ajută și menținerea...*[5]*;*

---

[1] Miron Cristea.

[2] Însemnările lui Călinescu se referă la negocierile care au precedat semnarea tratatului economic româno-german din 23 martie 1939. Reprezentanții Reichului au recurs la presiuni grosolane și șantaj pentru a obține acordul partenerilor.

[3] Lipsă în text.

* În dreptul aliniatelor pe care le-am indicat cu steluțe, există următoarele adnotări ale lui A. Călinescu: „curs schimb volum procent structură".

** „Trebuie să știu precis. Ar trebui pus pe hîrtie pentru noi. Ei sînt totdeauna documentați".

*** „Altfel e numai o deplasare și, deci, răsturnare a ce avem".

[4] Este vorba de invadarea și lichidarea Cehoslovaciei printr-o nouă agresiune nazistă-revizionistă.

[5] Lipsă în text.

Concentrarea pentru instrucție a două contingente în plus, peste efectivul normal, cîte șase luni și rotație.

Se întreține astfel un potențial și a atmosferei, în special în Ardeal, care influențează și pe civili. Într-un ceas istoric cînd e vorba de existența statului (exemplul Cehoslovaciei) putem să facem sacrificiul de a ține treze forțele;

4. *grăbirea înțelegerii economice cu Germania;*

5. *eventuale tratări cu Ungaria și Bulgaria pentru schimb de populație.*

M.S. Regele
17. III

Dacă ne vor ataca pe teritoriu, ne vom apăra? I-am răspuns lui Tillea: da! [...]

Audiența 20.III cu Gafencu

M.S.R. Răspunsul la Paris lui Totu să se dea prin curier, căci nu sînt sigur de cifru. Gafencu. Sistemul nostru de alianță nu joacă acum din...[1] *germanice* [...].

M.S.R.

1. *Dacă sîntem atacați, ne vom apăra.*

2. *Pericolul, fără a fi iminent, nu este exclus. Poliția jurul guvern[ului] și concentrări de forțe excepționale* [...]

3. *Nu dorim să facem o politică care ar putea fi interpretată ca o provocare p[entru] Germania* [...] *Ar precipita evenimente cari atît noi cît și puterile occid[entale] le-ar găsi insuficiente spre a putea reacționa. În consecință, nu credem oportun un pact de asistență.*

4. *Dar credem absolut util, atît pentru noi, cît și pentru ambianța politică europeană, ca granițele noastre, pe cari sîntem hotărîți a le apăra, să fie garantate printr-o formă cît mai efectivă și mai puțin agresivă de către acei care au interes de a menține cea mai elementară siguranță europeană...*

[1] Lipsă în text.

clio anunță. clio anunță

Moara hidraulică de la Păcuiul lui Soare

Cu cîțiva ani în urmă, pe țărmul dobrogean din fața cetății de la Păcuiul lui Soare[1], *apele Dunării au scos la iveală cîteva bîrne uriașe, cu vîrfurile prelucrate la capete, ceea ce dovedea că, în urmă cu secole, fuseseră îmbinate într-o construcție masivă. Pînă de curînd, s-a crezut că era vorba de un debarcader din epoca medievală timpurie, amplasat în zona respectivă pentru a facilita legătura cu cetatea. Dar în urma acțiunii de eroziune a malului drept al fluviului, apele au ajuns la un nivel deosebit de scăzut, cu cca. 5 m, sub nivelul actual de călcare. În stratul de mîl nisipos, rezultat din depunerea aluvionară a Dunării, a fost descoperit un fragment mare dintr-o roată de moară. Piesa se află acum la Muzeul de Arheologie din Constanța.*

Roata are un diametru de 1,5 m și a fost confecționată din stejar masiv, îmbinat printr-un sistem de șipci și dopuri care îi asigurau trăinicia. Paletele trapezoidale din exteriorul ei arată clar că este vorba de un element de moară hidraulică. Ulterior, au mai fost descoperite cîteva bîrne lungi de 2-3 m și groase de 20-50 cm, dispuse în rețea formînd un fel de punte între mal și moara propiu-zisă, care era, deci, suspendată pe bărci. Creșterea rapidă a apelor Dunării a împiedicat continuarea cercetărilor; dar elementele descoperite furnizează suficiente date pentru a ne lămuri cum va fi arătat această moară din secolele XIV-XV.

Asemenea mori plutitoare sînt cunoscute atît pe Dunăre, cît și pe apele cu debit mai mare din țara noastră.

Descoperirea de la Păcuiul lui Soare are o dublă semnificație: este cea mai veche moară găsită în țara noastră și reprezintă, deocamdată, singura de acest fel cunoscută pe teritoriul Dobrogei, unde tipul obișnuit era acela al morilor de vînt.

Astfel de instalații sînt semnalate documentar pentru prima oară la noi la mijlocul veacului XIII, în cunoscuta Diplomă a cavalerilor ioaniți[2].

Avem astfel o dovadă materială a vechimii morăritului pe teritoriul nostru și, implicit, a intensei practicări a agriculturii la începuturile evului mediu.

Silvia BARASCHI

[1-2] Vezi **Magazin istoric**, nr. 11/1974; 4/1976.

Lisabona — 1 noiembrie 1755, la ora nouă și jumătate

120 SECUNDE DE INFERN

MARIO GANDINI

Un soare cald și strălucitor scălda în dimineața aceea cerul Lisabonei[1]. Sub vîntul ușor dinspre nord-est fîlfîiau leneș steagurile de pe zidurile fortărețelor, pînzele corăbiilor de pe Tejo, rufele întinse de la o fereastră la alta de-a curmezișul ulițelor din Alfama, Bairo Alto și Mouraria. Termometrul arăta patrusprezece grade Réaumur, prea cald pentru o zi de toamnă. Era 1 noiembrie 1755, Ziua închinată Tuturor Sfinților.

Pe locul unde călcase Ulise

Deși vremurile de glorie apuseseră de mult, Lisabona era încă un oraș plin de viață și ticsit de comori ca un tezaur: al treilea în Europa, după Londra și Paris.

Istoria lui începuse cu multă vreme în urmă: fie cu Ulise, după cum spun legendele, care în lunga sa peregrinare trăsese corăbiile pe plajele liniștite de la gurile rîului Tejo, întemeind acolo orașul care tocmai de la el își trăgea primul său nume — Ulyssipona; fie cu fenicienii, după cum afirmă istoricii. Cînd romanii, pornind să cucerească lumea, și-au strunit caii acolo unde pămîntul se termina și începea marea, așezarea a primit numele de Felicita Iulia; dar, după căderea imperiului, vitejii lusitani au revenit la matca străbună și crăiasa de pe Tejo a devenit Olisibona apoi, cu timpul, Lisabona și, în sfîrșit, Lisboa; pentru noi a rămas Lisabona.

Atunci cînd peste Peninsula Iberică s-a abătut invazia triburilor maure, Lisabona a împărtășit soarta comună și timp de trei secole a făcut parte din emiratul de Cordoba. Secole prospere și rodnice în timpul cărora orașul s-a consolidat tot mai mult. Așa se întîmpla pretutindeni unde arabii, după vijelia „conchistei", instaurau guvernarea lor înțeleaptă, toleranță, cultura și dragostea lor pentru știință și frumos.

Așadar Lisabona a înflorit ca, de altfel, întreaga țară, împodobindu-se cu grădini de portocali și oleandri, cu ziduri albe ca sarea, cu castele și fîntîni. Dar a dobîndit mai ales forma sa caracteristică odată cu apariția navelor de-a lungul rîului Tejo, a depozitelor și piețelor de pe maluri, care au făcut din oraș un uriaș centru comercial legat de economia maritimă.

Istoria orașului a reînceput cu Alfonso Henriques, un neastîmpărat și aventuros duce de Burgundia, care, proclamîndu-se primul rege al Portugaliei, ajutat de noroc, a purces la recucerirea acesteia, respingîndu-i pe mauri

[1] Articol transmis revistei noastre de către revista spaniolă **Historia y vida.** Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

din castel în castel tot mai jos spre Algarve. Lisabona a fost eliberată în 1147 cu ajutorul unei armate cruciate în drum spre Ţara Sfîntă (cruciaţii nu pierdeau nici un prilej de a-şi pune spadele în slujba unor cauze rentabile, mascîndu-şi acţiunile sub paravanul războiului sfînt). Cîţiva ani mai tîrziu, o barcă însoţită de doi corbi a adus la mal trupul sfîntului Vincenţiu executat la Valencia şi oraşul şi-a căpătat astfel stema.

Lisabona a trăit o eră nouă odată cu infantele Don Henrique, cunoscut în istorie sub numele de Henric Navigatorul, un principe misogin şi mizantrop din familia de Aviz — sihăstrit pe sălbaticul promontoriu Sagres, unde se retrăsese cu astronomi, cartografi şi lupi de mare — care a deschis larg porţile lumii cu caravelele şi căpitanii săi.

Marea problemă a timpului era aceea de a găsi un eventual mod de a ocoli uriaşa barieră arabă care se înălţa ameninţătoare (şi interesată) între nevoile şi ambiţiile Occidentului şi fabuloasele bogăţii ale Orientului. Admiţînd că şi Africa avea un capăt (precum Europa la Sagres şi Cabo de Roca), n-ar fi fost oare cu putinţă să fie ocolită?

Una cîte una, tainele necunoscutului s-au risipit în faţa corăbiilor portugheze: Madera, Insulele Azore, Capul Verde şi apoi tot mai jos, milă cu milă, călăuzite de Steaua Sudului. Răstimpul vieţii infantelui Don Henrique n-a fost de-ajuns, dar calea mării era cea adevărată. În 1488, Bartolomeo Diaz a înconjurat Capul Bunei Speranţe, iar zece ani mai tîrziu, Vasco da Gama a aruncat ancora în portul Calcutta. Caravelele au ajuns apoi în arhipelagul Molucelor, în China, în Japonia, în Australia şi s-au împrăştiat în toate azimuturile; Cabral a descoperit în 1500 Brazilia, apoi portughezii au ajuns în Groenlanda, California, Alaska, iar Magellan, pentru prima dată în istoria omenirii, a făcut înconjurul lumii.

Pe urmele marinarilor mergeau negustătorii, iar pentru a-i proteja plecau oştenii. Au fost timpurile glorioase şi aventuroase cîntate de Camöes[1]. Aur, argint, diamante, perle, sclavi, esenţe preţioase, mătase, mirodenii. Un torent de fantastice bogăţii s-a revărsat pe cheiurile şi străzile Lisabonei, care, smulgînd sceptrul Bruges-ului, Genovei şi Veneţiei, a devenit oraşul cel mai bogat şi cel mai însufleţit din lume. Cu veniturile din impozitele pe piper, regele Manuel I a înălţat în suburbia Belem Mănăstirea Ieronimilor şi celebrul Turn, iar din primii bulgări de aur aduşi în patrie de Vasco da Gama, Gil Vicente a cizelat giuvaeruri şi căldăriţe.

Voltaire: „Pămîntul li se zguduie sub picioare“

În 1755 crăiasa de pe Tejo este încă o femeie frumoasă şi plină de viaţă. Corăbiile trase la mal sau ancorate în mijlocul fluviului, aducînd cu ele mireasma sării, sosesc de pe toate mările, arborînd toate pavilioanele.

Sosesc chiar nave de război, cu catarge înalte cît arborii pădurilor nordice, cu gurile întunecate ale tunurilor, ca nişte ochi mijiţi cu neîncredere, cu pupele semeţe şi aurite, desenînd pe apă arabescurile lampioanelor şi sculpturilor lor.

Măreaţa solemnitate animă străzile dis-de-dimineaţă. Pe cer mai licăresc cîteva stele, cînd cele trei sute de clopote ale oraşului încep să cheme lumea. Mii de lumînări ard în biserici, făcînd să strălucească aurul şi pietrele preţioase ale altarelor. Pe portalurile întredeschise se revarsă fluvii de tămîie, psalmurile preoţilor şi sunete de orgă.

Nobili şi doamne îşi fac apariţia în trăsuri şi litiere, se zăresc tricornuri şi dantele, iar oameni de rînd îmbrăcaţi de sărbătoare se înclină reverenţioşi. Trec călugări iezuiţi, franciscani, dominicani şi soldaţi ai regelui, căruţe, cai, stoluri de ştrengari gălăgioşi, cortegii de slujitori negri, marinari, cîrduri de cerşetori adulmecînd ziua cea bună, toţi cei care s-au trezit din zori pentru a cinsti Ziua Tuturor Sfinţilor.

La ora nouă, bisericile sînt neîncăpătoare de lume, mii de oameni îngenuncheaţi unul lîngă altul cîntă imnuri spre slava Domnului, lumînările se scurtează treptat după cîteva liturghii, iar altă mulţime se îngrămădeşte la soare dincolo de portaluri.

La ora nouă şi jumătate, după cum notează Voltaire, pe neaşteptate „pămîntul li se zguduie sub picioare, marea se ridică clocotind în port şi zdrobind corăbiile ancorate, vîrtejuri de foc şi cenuşe năpădesc pieţele publice şi străzile, casele se năruie, acoperişurile se prăbuşesc peste temelii, temeliile au dispărut...“.

A fost o zguduitură înspăimîntătoare. Unii memorialişti vorbesc de o sută douăzeci de secunde. Timp de două minute, mîinile unui ciclop au scuturat Lisabona fără încetare, cu o furie nestăvilită pînă ce a transformat-o într-o grămadă de ruine. În acele două minute au fost distruse două treimi din oraş.

Cartierele din zona rîului, construite pe bancuri de nisip din terţiar, nu prea compacte, s-au prăbuşit ca nişte castele din cărţi de joc, îngropînd mii de oameni, care aproape n-au avut timp să înţeleagă nici măcar ce li se întîmplă. Palatele, bisericile, casele, turlele s-au desfăcut în bucăţi, ca sub şocul unei explozii, căzînd la pămînt în nori denşi de praf care au întunecat imediat soarele. Un zgomot nedesluşit vuia de sub pămînt ca furia unui vulcan, contopindu-se într-un crescendo infernal cu larma prăbuşirii clădirilor. Odată cu pămîntul şi-au ieşit din fire şi marea şi rîul. Marea s-a umflat pe neaşteptate, cotropind albia rîului, a smuls corăbiile din parîme, zdrobindu-le unele de altele, aruncîndu-le sfărîmate pe plaje, lovindu-le de clădiri, distrugînd cheiurile masive ale portului, nenumărate corăbii şi edificii scufundîndu-se fără urmă în vîltori

[1] Luis Vaz de Camöes (1525-1580), poet clasic portughez.

misterioase. Tejo însuşi cuprins de furtună a început să se reverse cu furie sub presiunea mării, dincolo de maluri, tîrînd cu sine cadavre şi epave.

Peste oraşul devastat în acest fel, a început apoi să şerpuiască fulgerător focul. Miile de lumînări răsturnate pe altare şi miile de focuri din vetrele dărîmate au aprins cu uşurinţă obiectele din lemn, mobilele, tapiţeriile şi, într-o străfulgerare, flăcările înteţite şi alimentate de un vînt stîrnit deodată s-au întins cu repeziciune, pîrîind şi desăvîrşind distrugerile. Ca şi cum nici unul din cele patru elemente n-ar fi vrut să rămînă străin de apocalipsul ce se abătuse asupra Lisabonei de Ziua Tuturor Sfinţilor.

În cîteva minute, oraşul a devenit o masă de ruine mistuite de foc, sub vălul întunecat al unui cer de praf şi fum. Mii de cadavre zăceau sub dărîmături, iar pe altele le tîra rîul. Multe persoane au murit aruncîndu-se de la ferestrele clădirilor cuprinse de flăcări, altele asfixiate, prinse în capcanele ruinelor, multe pe străzi sub vîrtejul prăbuşirilor, călcate în picioare sub copitele vitelor şi cailor care alergau înnebuniţi de spaimă.

Cifrele cele mai prudente vorbesc de 30 000 victime, altele ajung însă pînă la 90 000. Pe la unsprezece dimineaţa, o a doua zguduitură a desăvîrşit distrugerea, dînd Lisabonei lovitura de graţie.

Mîna de fier a marchizului de Pombal

Aşa cum se întîmplă întotdeauna în astfel de împrejurări, şi de astă dată şi-au făcut imediat apariţia „şacalii", ajutaţi şi de nenumăraţii răufăcători scăpaţi dintre ruinele închisorilor. Violenţa acestor netrebnici s-a dezlănţuit mai ales împotriva femeilor, care rătăceau terorizate şi fără apărare, deseori aproape goale, printre dărîmăturile străzilor. Răufăcătorii smulgeau giuvaerurile de la gîtul victimelor, le tăiau degetele pentru a le lua inelele, le tîrau în ungherele bisericilor, caselor şi mănăstirilor dărîmate, pentru a da frîu liber celor mai mîrşave porniri. Erau atacate în special mănăstirile unde rămăseseră prinse în capcană sute de călugăriţe. A urmat apoi jaful odoarelor bisericeşti şi al obiectelor din aur şi argint. Bisericile şi palatele oraşului erau sipete de piatră, pe care corăbiile le umpluseră cu lucruri de preţ din Brazilia şi India şi pe care cutremurul le sfărîmase. „Şacalii" au prădat cu furie căutînd printre ruine, pătrunzînd chiar în casele nevătămate, omorînd, devastînd şi profanînd.

În primele ore ale tragediei, Lisabona a fost un infern în care aflai numai moarte, durere şi umilinţă.

În stampele timpului ce redau evenimentul, apare în mod constant imaginea numeroaselor spînzurători ridicate printre ruinele încă fumegînde, iar cronici şi memorii repetă cu un profund respect numele marchizului de Pombal. Mîna acestui om atît de temut al vremii sale şi atît de discutat de istorie a preluat fulgerător cîrmuirea oraşului chiar în ziua următoare seismului, şi din clipa aceea omul de stat, urmările tragediei şi oraşul au fost indisolubil legaţi.

Reprezentant prin excelenţă al absolutismului reformator al secolului XVIII, Sebastiao José Carvalho e Melo, conte de Oeiras şi marchiz de Pombal, unul din cei mai mari oameni politici ai Portugaliei, era secretar de Stat, primministru de fapt, iar, după cutremur, a devenit legiuitor al regelui José I.

La 24 ore după catastrofă, „Maiestatea Sa Prea Credincioasă", întîmplător salvată, deoarece Curtea se mutase la Belem, care nu fusese afectat, „ajutat de secretarul de Stat" emitea primele dispoziţii „pentru restabilirea avantajoasă a Lisabonei".

Mîna de fier de neconfundat a marchizului s-a făcut repede simţită. Era suficient ca, în următoarele 24 ore de la catastrofă, cineva să cadă în mîinile soldaţilor lui Pombal pe cînd încerca să scoată din Lisabona un crucifix, un vas de argint sau orice alt obiect strălucitor, din cele care în mod obişnuit nu se pot pune în buzunar sau în traistă, pentru a fi judecat imediat (proces pur şi simplu verbal) şi apoi atîrnat în spînzurătoare

Marchizul de Pombal

și lăsat acolo cîteva zile, „pentru a produce o și mai mare groază".

La fel se proceda și cu cei acuzați de acte de violență, delicte sau alte fapte rele, fără să mai vorbim de cel prins în flagrant delict, pentru că, în acest caz, se elimina pînă și formalitatea procesului, iar individul era spînzurat.

Documentele oficiale vorbesc de șase spînzurători, destinate folosirii imediate, dar logica ne indică un număr mai mare. Nu pentru că stampele timpului sînt presărate cu ele, ci datorită numărului mare de răufăcători și duritații represiunii evocate de toți cronicarii, ca și pentru că, așa cum am văzut, fiecare spînzurătoare trebuia să rămînă un timp nefolosită „pentru a produce o și mai mare groază".

Crăiasa de pe Tejo renaște din cenușă

Măsurile luate au fost înțelepte, oportune și clarvăzătoare; pentru a le da o mai mare eficacitate, din toată țara, au fost aduse unități de dragoni și de infanterie. S-au instalat tabere și baracamente, s-au rechiziționat și distribuit alimente, carne din Ribatejo și pește din Cascais, s-au abolit impozite și prerogative regale, lumea a fost trimisă să sape, să demoleze, să pună proptele. S-au luat măsuri drastice împotriva speculanților și a profitorilor, anulîndu-se, de pildă, toate contractele de închiriere urbane și rurale redactate după cutremur. Erau riguros reglementate orice acțiune și orice inițiativă, fără excepție pentru nobili sau oameni ai bisericii. Și cum la orizont continuau să se profileze faimoasele spînzurători, totul a fost pus în practică și respectat cu cea mai mare sîrguință.

Concomitent au luat amploare proiectele de reconstrucție a orașului. Una din dispozițiile care la început i-a descumpănit și probabil i-a indignat pe locuitorii Lisabonei, care nu mai aveau decît cerul drept acoperiș, a fost aceea care interzicea, sub pedepse grele, construirea sau reconstruirea locuințelor între zidurile orașului fără consimțămîntul autorităților. Temeiul însă era foarte just, chiar dacă nu toți îl puteau vedea. Încă din primele clipe, Pombal a avut idei clare și precise în legătură cu viitoarea așezare a orașului.

Orașul trebuia deci, în primul rînd, să se extindă; apoi, centrul trebuia să răspundă criteriilor urbanistice moderne, încît să facă din noua Lisabonă unul dintre cele mai frumoase și mai funcționale orașe din Europa.

Sub conducerea arhitectului Eugenio Dos Santos e Carvalho, încă din primele zile a fost studiat și elaborat planul orașului, ca un plan de luptă, nimic nefiind lăsat la întîmplare, totul controlat, măsurat, marcat pe hartă. Lucrările au fost începute imediat după înlăturarea obstacolelor, fără ezitări și jumătăți de măsură.

Cu toate că, datorită evenimentelor istorice și politice, lucrările de reconstrucție au durat aproape un secol, caracteristicile originale dorite de Pombal nu au fost trădate, iar Lisabona se mîndrește, încîntată, și în zilele noastre cu ele. Ar fi de ajuns să amintim numai vestita Piață a comerțului, cu portalurile sale neoclasice, și astăzi una din cele mai frumoase și largi piețe din lume, construită pe vechiul Tereiro do Paco, deschisă spre Tejo ca un teatru antic, avînd în spate străzi cu trotuarele caracteristice, desenate în alb și negru, ducînd spre Rossio: strada „Dos fanqueiros" (vînzătorilor de țesături), strada „Dos douradores" (aurarilor), strada „Da prata" (argintului), strada „Dos correiros" (curelarilor), strada „Augusta", strada „Dos sapateiros" (cizmarilor), o întreagă urzeală de străzi regulate și armonioase, pe care Lisabona brodează în fiecare zi viața sa multicoloră.

Pe aceste străzi cu nume semnificative urmau să locuiască și să muncească, potrivit schemelor precise ale lui Pombal, vînzătorii de pește, aurarii, argintarii, cizmarii, ceasornicarii etc.: pentru fiecare artă și fiecare meșteșug o stradă. Contrastul între dezordinea pitorească a cartierelor ce au supraviețuit cutremurului, (Alfama mai ales), și ordinea orașului lui Pombal, este o caracteristică, pe care Lisabona, chiar împărtășind exuberanța mediteraneeană, a păstrat-o în chip minunat în cadrul său general.

Cutremurul de la Lisabona, eveniment care, din nenumărate motive, a șocat puternic fantezia și conștiințele secolului, a constituit la vremea sa un subiect pentru scriitorii cei mai străluciți, care au avut o contribuție importantă în a face cunoscută omenirii tragica realitate. Numele cele mai cunoscute sînt, fără îndoială, cele ale lui Voltaire și Giuseppe Baretti[1].

Voltaire a tratat evenimentul atît din punct de vedere istoric cît și filozofic în **Poème sur le désastre de Lisabonne,** aprofundîndu-l apoi în cîteva pagini faimoase din **Candide.**

Baretti, care a vizitat orașul la cinci ani după cutremur, ne-a lăsat în cîteva scrisori celebre, adresate fraților săi, impresionanta descriere a Lisabonei cu rănile încă deschise, în care viața reîncepuse să-și revendice drepturile, dar unde coșmarul tragediei îi mai chinuia pe locuitori ca o molimă ascunsă între ruine. În timpul unei coride, relatează Baretti, a fost de ajuns ca un grup de pungași să strige „cutremur" pentru a produce o învălmășeală îngrozitoare printre spectatori, un du-te-vino general, din care ei au tras, desigur, foloase.

Eu cred însă că nimic, nici măcar pana lui Voltaire sau a lui Baretti, nu pot reda mai bine imaginea acestei uriașe tragedii, așa cum o face scheletul mutilat al vechii biserici a mănăstirii călugărilor carmeliți, construită în secolul XIV în Bairo Alto, de Nuno Alvares, rămasă acolo cu voia locuitorilor orașului ca o verigă între trecut și prezent. Dacă treceți prin Lisabona, luați din strada Santa Justa, imediat după Rossio, acel oribil ascensor mecanic construit de Eiffel; odată ieșit din cușca de fier deasupra orașului veți afla ceea ce a mai rămas din acea biserică. Intrați și ascultați bolțile frînte, arcele dezgolite și coloanele. Numai povestea lor vă va spune exact, ca și cum s-ar fi întîmplat cu o oră în urmă, ceea ce s-a petrecut la Lisabona la 1 noiembrie 1755.

În românește de
Gabriela GEROTA

[1] Giuseppe Baretti (1719-1789), scriitor italian.

Topografii militari români în acțiune

Tînărul Serviciu topografic militar român, înființat în 1868, și-a adus un aport meritoriu în războiul din 1877-1878. În perioada aprilie-mai 1877, cînd trupele române au intrat în dispozitivul de apărare pe malul românesc al Dunării, „depozitul de resbel" dispunea de harta Munteniei și Olteniei ridicată în perioada 1855-1857 cu concursul Institutului geografic militar din Viena și reprodusă în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Dar viitoarea participare a armatei române la operațiile de la sud de Dunăre nu era asigurată cu documentarea cartografică necesară. De aceea au fost procurate urgent de la același institut din Viena cele necesare elaborării hărților și căpitanul C. Brătianu, împreună cu locotenentul C.B. Segărceanu, au întocmit și imprimat la București, în cîteva mii de exemplare, Charta teatrului de război. *Dintre acestea, cîteva au fost puse la dispoziția armatei ruse.*

Pentru completarea datelor necesare desfășurării operațiilor, generalul Cernat a aprobat ca Secția topografică, formată din maiorul C. Brătianu și locotenenții C. B. Segărceanu, I. Budișteanu, V. Culcer, Z. Iarca și T. Tomescu, să întocmească planuri topografice ale diferitelor zone de război, chiar în timpul desfășurării luptelor. Astfel, în perioada încercuirii și asedierii Plevnei, această secție a ridicat Planul topografic al împrejurimilor Plevnei *pe care l-a multiplicat la București. Acțiunea s-a extins prin ridicări de planuri, cu multiplicările respective, și pentru zonele Rahova și Vidin, inclusiv Smîrdan, fiecare ofițer român de pe aceste cîmpuri de luptă primind harta sectorului său. În acea epocă acest lucru a însemnat foarte mult. Atașatul militar german pe lîngă Marele Cartier General Român, referindu-se la asigurarea cu hărți a armatei noastre în războiul de la 1877, remarca: „armata română a făcut un pas mai mult în știința artei de a face război, căci Statul major al armatei germane, în războiul din 1870-1871, n-a putut da harta teatrului de operații decît pînă la gradul de maior".*

Col. Dionisie MARINESCU

KOGĂLNICENII

(Urmare din p. 10)

mă sustrag de la opera mare și bună de împroprietărire a țăranilor [...] începută de Mihail Kogălniceanu. [...] Tocmai **conștiința datoriei** mele către memoria lui Mihail Kogălniceanu, a numelui și a întregului meu trecut mi-a impus să primesc demnitatea de raportor al legii agrare și mai presus de toate sfînta și marea **datorie de conștiință** către viitorul neamului meu. Eu mi-am făcut datoria, întreaga datorie, și primesc toată răspunderea în fața istoriei nepărtinitoare".

Nici Constantin, nici Vasile Kogălniceanu nu au avut urmași. Doar fratele mijlociu, **Ion Kogălniceanu** (1859-1892), a avut un fiu, numit, în amintirea bunicului, **Mihail Kogălniceanu**. În 1935, el a întemeiat **Fundația culturală „Mihail Kogălniceanu"**, care a patronat o remarcabilă activitate pentru cunoașterea vieții și operei „omului de la 2 mai", pentru ca amintirea lui să fie mereu vie în mintea contemporanilor. Astfel, cu fondurile strînse de această fundație, s-a ridicat, în 1936, statuia lui Mihail Kogălniceanu (realizată de sculptorul Oscar Han) în piața bucureșteană cu același nume, iar între 1939-1946 s-au tipărit volumele III-X ale revistei **Arhiva românească,** serie nouă a aceleia editate de Kogălniceanu în 1841-1845. Fundația își mai propusese înființarea unui muzeu și a unui institut de cercetări istorice și literare, publicarea unei ediții complete a scrierilor lui Mihail Kogălniceanu și achiziționarea unei părți din moșia Rîpile (vîndută, între timp, de urmașii marelui om de stat), pentru a se înființa acolo „un așezămînt de educație agricolă modernă". Lipsa de sprijin din partea autorităților, apoi izbucnirea războiului, au împiedicat împlinirea acestor frumoase deziderate.

În forme noi, unele din ele și-au aflat materializarea în zilele noastre. Vechea casă a Kogălnicenilor din Iași e, azi, muzeu memorial; activitatea lui Mihail Kogălniceanu e bogat ilustrată în Muzeul Unirii, în Muzeul de Istorie a Moldovei și în Muzeul Național; operele sale sînt adunate pentru o ediție completă, din care au apărut, deja, trei volume. În toate aceste manifestări, alături de interesul pentru un trecut glorios, e și respectul pentru un om care s-a aflat mereu, prin spirit și prin fapte, ca și înaintașii săi, „în slujbile țării". Dar mai presus de toate în vremea noastră și cu precădere în anul Centenarului independenței, impresionează omagiul pe care poporul îl aduce unuia dintre cei mai iluștri luptători pentru afirmarea drepturilor românilor, pentru libertatea și progresul patriei, al cărui nume va străluci mereu în galeria marilor personalități ale istoriei românești. Cum spunea președintele Republicii Socialiste România Nicolae Ceaușescu la Iași în 1973, Mihail Kogălniceanu e una din acele personalități „care au dat glas idealurilor revoluționare ale poporului, au fundamentat teoretic revendicările progresiste ale maselor, au organizat și condus lupta revoluționară pentru emanciparea socială și națională a poporului român".

cărți sosite la redacție

● **Constantin Dobrogeanu-Gherea** — *OPERE COMPLETE, VOL. IV (lucrare tipărită sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., de un colectiv format din* **Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Voitec** — *coordonatori;* **Augustin Deac, Ion Iacoș, Ion Mamina, Teodor Popescu**).

Editura Politică, București, 1977, 382 pp., 19 lei. *Acest al patrulea volum din prima ediție completă a operelor gînditorului și militantului socialist cuprinde cunoscuta și remarcabila sa lucrare* **Neoiobăgia. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare,** *publicată pentru prima oară în 1910.*

● *INDEPENDENȚA ROMÂNIEI (volum tipărit sub îngrijirea unui comitet de redacție format din* acad. prof. **Șt. Pascu** — *redactor responsabil,* acad. **Const. C. Giurescu,** prof. **I. Ceterchi, Ștefan Ștefănescu,** general **Constantin Olteanu**).

Editura Academiei, București, 1977, 526 pp., 39 lei: *ample studii consacrate luptei pentru independență și suveranitate statală — permanență fundamentală a istoriei poporului român.*

● *ARTA ȘI LITERATURA ÎN SLUJBA INDEPENDENȚEI NAȚIONALE (culegere de studii publicată sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice,* Institutului de istorie și teorie literară „George Călinescu", Institutului de istoria artei; coordonatori **Ion Frunzetti** și **George Muntean**).

Editura Academiei, București, 1977, 238 pp., 28 lei: *vastul ecou pe care l-a avut în cultura românească de acum un veac războiul de independență.*

● General-maior dr. **Constantin Olteanu,** colonel dr. **Ilie Ceaușescu,** colonel dr. **Vasile Mocanu,** colonel **Gheorghe Bejancu** — *ASALT LA REDUTE* (ediția a II-a revăzută și adăugită).

Editura Militară, București, 1977, 212 pp., 11,50 lei: *suită de evocări biografice ale unor eroi de la 1877.*

● **Ion Horațiu Crișan** — *BUREBISTA ȘI EPOCA SA* (ediția a II-a revăzută și adăugită).

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, 532 pp., 26 lei: *statul daco-get în timpul domniei celui „dintîi și cel mai mare dintre regii din Tracia".*

● *CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE. VOL. VI.*

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, 822 pp., 53 lei: *Moldova, Țara Românească și Transilvania, de la mijlocul sec. XVII, descrise de Paul din Alep și Evlia Celebi.*

● **Paul Cernovodeanu, Ion Stanciu** — *IMAGINEA LUMII NOI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ȘI PRIMELE LOR RELAȚII CU STATELE UNITE ALE AMERICII PÎNĂ ÎN 1859.*

Editura Academiei, București, 1977, 178 pp., 15 lei: *studiu monografic, valorificînd o bogată documentație, în mare parte inedită.*

● **Guy Rachet** — *UNIVERSUL ARHEOLOGIEI (2 vol., traducere de* **Radu Florescu** *și* **Gloria Ceacalopol,** *prefață și note de* **Radu Florescu**).

Editura Meridiane, București, 1977, vol. I, 457 pp., vol. II, 446 pp., 30 lei: *prima încercare de sinteză a rezultatelor cercetării arheologice pe plan mondial, în atractiva și personala prezentare a cunoscutului arheolog și istoric francez, colaborator al revistei noastre.*

● **C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu** — *FAPTE DIN UMBRĂ. VOL. II.*

Editura Politică, București, 1977, 264 pp., 10 lei: *momente din „războiul secret" desfășurat pe teritoriul patriei noastre în perioada de după înfăptuirea Unirii din 1859 și pînă în preajma celui de-al doilea război mondial.*

● **Vasile Goldiș — DESPRE PROBLEMA NAȚIONALITĂȚILOR** *(Cuvînt înainte de acad.* **Andrei Oțetea,** *studiu introductiv de* **Hajós József**).

Ed. Politică, București, 1976, 152 pp., 5 lei: *traducerea lucrării, tipărită în 1912 în limba maghiară, în care fruntașul politic transilvănean analiza, de pe pozițiile materialismului istoric, problema națională din Ungaria dualistă.*

● **Édouard Bonnefous — OMUL SAU NATURA?** *Prefață: prof.* **Virgil Ianovici;** *traducere:* **Adrian Costa;** cuvînt înainte: **Jean Rostand,** *membru al Academiei Franceze.*

Ed. Politică, București, 1976, 464 pp., 13 lei: *o istorie a atît de presantelor și complexelor probleme ale mediului înconjurător.*

● **Neagu Udroiu — REPORTER PE MISSISSIPPI.**

Ed. Politică, București, 1976, 272 pp., 10 lei: *note de călătorie despre trecutul și prezentul în istoria Statelor Unite ale Americii.*

● **Lucien Bodard — MASACRAREA INDIENILOR.** *(Prefață de* **Vasile Oros,** *traducere din limba franceză de* **Alice Toader** *și* **Emerich Deutsch**).

Ed. Politică, București, 1976, 256 pp., 11 lei: *tragedia unor triburi de indieni din Brazilia, amenințate cu dispariția în contactul lor cu rapacitatea potentaților funciari și a diverselor categorii de aventurieri.*

poșta mi

COMPLETĂRI... FOTOGRAFICE

LIVIU GROZA, *din* Caransebeș, *ne scrie:* „Ca descendent al familiei lui Moise Groza (și nu Grozea, cum apare menționat în multe publicații) am citit cu multă atenție articolele ce i-au fost consacrate în revista dv. nr. 11/1976 și 1/1977. În completarea celor publicate, vă trimit trei fotografii ale lui Moise Groza, împreună cu soția sa Elena, făcute în anul 1879, în timpul unei călătorii în Banat, la Caransebeș și Obreja. Cum autoritățile austro-ungare i-au interzis să poarte uniforma armatei române, Moise Groza și soția sa au îmbrăcat costume populare bănățene".

În imaginea de mai sus reproducem una din aceste fotografii, cu autograful lui Moise Groza, dăruită familiei profesorului Patriciu Drăgălina din Caransebeș, văr primar cu generalul erou Ion Dragalina.

ȘCOALĂ BICENTENARĂ

Prof. NICOLAE HILLINGER, *din* Reșița, *ne semnalează că, de curînd s-au împlinit 200 ani de existență a Școlii generale din vechiul centru minier Doman, de lîngă „Cetatea de foc". Prima mențiune documentară a acestei școli datează din 1 octombrie 1776.*

Pînă în anul școlar 1795/1796, școala din Doman a funcționat împreună cu cea de la Cuptoarele-Secu, de la această dată rămînînd exclusiv elevilor din Doman în număr de 57.

Astăzi școala are 164 elevi, și 13 cadre didactice.

PE O SCÎNDURICĂ DINTR-UN AEROPLAN...

Prof. M. BOTEZ *și prof.* I. MURARIU, *din* Bacău, *ne trimit, în copie, scrisoarea expediată în vara anului 1917, de sergentul Iancu Giurgiuveanu, din regimentul 55/67, soției sale Maria, din Moinești. În viața civilă, I. Giurgiuveanu (1884-1949) fusese mic funcționar. În 1916, a fost mobilizat, încredințîndu-i-se comanda unei grupe de telefoniști, din regimentul amintit. Pe o bucățică de placaj, cu dimensiunile 13,5 × 9,5 cm, sergentul scria următoarele:*

„Dragă Marie, îți trimit cîteva cuvinte pe o scîndurică luată dintr-un aeroplan nemțesc, doborît în sectorul regimentului nostru. Aceasta e din o aripă a aeroplanului și românul nostru știe să întrebuințeze orice bucățică. Eu sînt sănătos și gîndul meu la voi zboară mereu, mi-e dor de voi, aș zbura și eu la voi, dar curentul prea mare mă împiedică.

Ce mai noutăți pe la voi?

Scriu aceste rînduri fiind pe cîmpul de luptă, anul 1917 [...]".

SOARTA MONUMENTELOR

NIȚĂ V. GHEORGHE, *din* com. Nicolae Bălcescu, jud. Bacău: *ne sesizați că în comuna Săucești exista un monument în memoria eroilor din primul război mondial, care a fost distrus, iar monumentul ridicat în comuna Nicolae Bălcescu în amintirea acelorași evenimente se află în părăsire.*

Am transmis sesizarea dv. Comitetului județean de Cultură și Educație Socialistă Bacău, care ne-a răspuns următoarele: „Cele două monumente au fost luate în evidența Oficiului județean al Patrimoniului Cultural Național. În lista de reparații urgente care a fost înaintată atît Consiliului Culturii și Educației Socialiste cît și Direcției Patrimoniului Cultural Național au fost incluse și obiectivele din cele două localități. La Consiliul popular al comunei Nicolae Bălcescu există întreaga documentație pentru refacerea monumentului.

Vă mulțumim pentru interesul pe care-l acordați monumentelor din județul Bacău".

Scrisoarea este semnată de Aurel Ilie Calimandric, președintele C.J.C.E.S. Bacău.

PRECIZARE

Numele atentatorului împotriva lui Palmiro Togliatti este Pallante, și nu Gallante, cum, dintr-o eroare de colaționare, a apărut în revistă (nr. 1/1977).

Nota nr. 7 (Însemnări politice, *nr. 6/1977, p. 59) se va citi:* Guvernul Goga-Cuza, instaurat de Carol II pentru a face tranziția spre dictatura personală.

UN PIAN

CONSTANTIN PÎRVU, *din* Municipiul Gh. Gheorghiu-Dej, *ne semnalează că este posesorul unui pian, fabricat în primele decenii ale secolului trecut de atelierele*

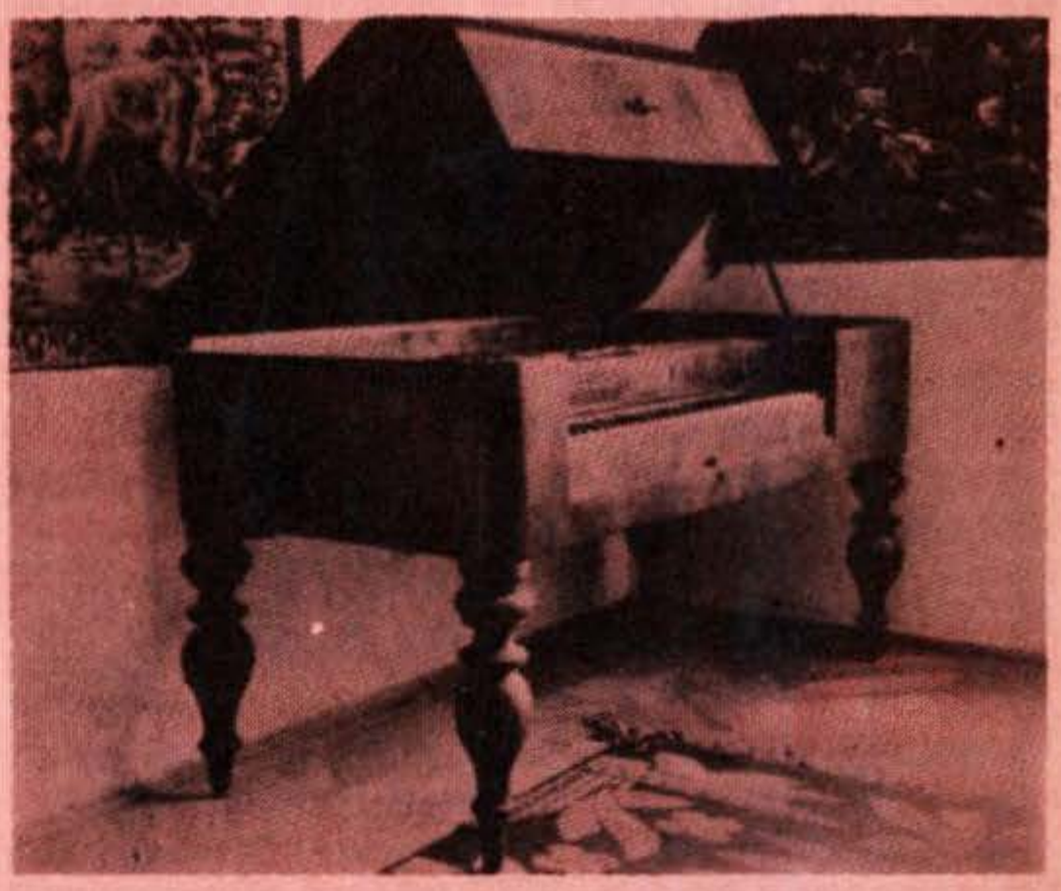

Conrad Graff din Viena. Din investigațiile efectuate de corespondentul nostru, rezultă că pianul respectiv (în fotografia de mai sus), „a aparținut boierului Vasile Stamatin din fosta comună Balotești (azi Scînteia, jud. Vrancea).

În timpul revoluției din 1848 în județul Putna au avut loc ridicări ale țăranilor la luptă. În cursul unei

poșta mi

astfel de răzvrătiri, cînd boierul a fugit, țăranii au pus mîna pe lucrurile sale, printre care și acest pian, care a fost ascuns la familia Cioarec, unde a rămas nefolosit mult timp. Astfel, din generație în generație, a ajuns în posesia mea".

Conrad Graff a obținut la 19 octombrie 1824 titlul de „constructor de piane al Curții imperiale din Viena". Din atelierul său a ieșit un pian construit special pentru Beethoven, pian expus, în prezent, la Beethovenhaus din Bonn.

O DIFERENȚĂ 7 000 TONE

Elevul MIRCEA CARPA, *din* Lugoj, *ne întreabă care a fost deplasamentul real al cuirasatului german „Bismarck"*: „42 000 tone cum scrie în **Tipuri de nave militare în cel de-al doilea război mondial** (nr. 11/1975), sau 35 000 t, cum indică alte surse consultate?".

Autorul articolului respectiv, Nicolae Koslinski, a făcut următoarele precizări: „Conferința navală de la Washington, din 1921-1922, avînd drept scop limitarea flotelor militare ale celor cinci principale puteri maritime ale timpului (Anglia, S.U.A., Japonia, Franța și Italia) a stabilit ca tonajul cuirasatelor să nu depășească 35 000 tone. Un alt acord naval, de la Londra, din 1936, a menținut această prevedere. În cursul tratativelor, delegația Japoniei a părăsit conferința, guvernul nipon declarînd că dorește să-și păstreze independența în privința armamentelor navale. Ca urmare, în 1938, Anglia, S.U.A. și Franța au ridicat la 45 000 tone deplasamentul maxim al cuirasatelor, printr-un nou protocol, acceptat în același an și de Germania, Uniunea Sovietică și Italia.

În aceste împrejurări, programul naval german — oficializat după încheierea Acordului din 1935 cu Anglia — a anunțat construirea a două cuirasate de 35 000 tone. «Bismarck» și «Tirpitz» intrate în construcție în 1937. Fie însă că aceste nave au fost concepute de la început ca mai mari, fie că planurile inițiale au suferit schimbări ulterioare, atunci cînd a intrat în serviciu (mai 1941) «Bismarck» a avut un deplasament cuprins între 41 000-42 000 tone, menționat ca atare în majoritatea lucrărilor de referință. «Tirpitz» a avut, de altfel, 42 000 tone (**vezi** și *Magazin istoric*, nr. 11/1974)".

NU LA NOI

Pentru ROMEO CIOCĂNEA, *din* Constanța; D. STĂNESCU, *din* com. Cotmeana, jud. Argeș; SILVESTRU A. STRUGARU, *din* satul Deleni, jud. Suceava, *precum și pentru toți ceilalți cititori care ne solicită spre cumpărare exemplare din lucrările prezentate în cadrul rubricii* Cărți sosite la redacție, *reînnoim precizarea făcută și în alte numere ale revistei: nu ne ocupăm cu comerțul de carte, atribuție a tuturor librăriilor și a „Cărții prin poștă"*, str. Serg. Nuțu Ion, nr. 8-12, sector 6, București, cod. 76 324.

FĂRĂ ADRESE

Prof. I. MUCHE, *din* Constanța; MACH DEZIDERIU, *din* Cîmpia Turzii; LILIANA ANGELA VOITENCU, *din* Iași; MIRON D. PAVEL, *din* Iași; F. BELLCA-MONGO, *din* Roman. *După cum am anunțat în repetate rînduri, nu răspundem decît acelor corespondenți care ne indică nu numai numele lor ci și adresele complete (oraș, stradă, număr, sector, eventual codul poștal). Deci, pentru a putea primi răspunsurile solicitate, așteptăm scrisorile dv. însoțite de cuvenitele precizări: stradă, număr, bloc etc...*

ÎNTRE HUGO ȘI BERLIOZ

ȘTEFAN IONESCU, *din* Hunedoara, *ne atrage atenția că în fotografia color din planșa 2, a nr. 7/1976, din revista noastră, nu apare Victor Hugo — alături de Liszt, Paganini, Rossini, George Sand și Al. Dumas-tatăl —, ci... Héctor Berlioz.* „Subsemnatul posed un tablou cu o vechime foarte mare, care-l arată pe H. Berlioz și nu pe V. Hugo", *argumentează corespondentul nostru, fără a ne furniza detalii suplimentare referitoare la respectiva pictură și fără a ne trimite, eventual, o fotocopie a ei.*

La rîndul nostru, precizăm că: ilustrația, inclusiv indicația ei explicativă, a fost reprodusă după lucrarea The Nineteenth Century, *de Asa Briggs, apărută în 1970 în editura londoneză Thomas and Hudson.*

36 SAU 37?

ALEXANDRU N. VASILESCU, *din* București, *ne întreabă dacă nu cumva în nr. 7/1971 al revistei noastre, s-a strecurat o inadvertență. Din lista publicată la p. 74 a respectivului număr rezultă că la acea dată, 36 oameni politici americani fuseseră aleși președinți ai S.U.A.* „Atunci, de ce despre Richard M. Nixon — al 36-lea pe lista din revistă — s-a spus că a fost cel de-al 37-lea președinte?" *se miră, pe bună dreptate, corespondentul nostru bucureștean.*

Într-adevăr, pînă în 1971, 36 persoane primiseră înalta învestitură, unele pentru două, sau mai multe perioade de 4 ani, consecutive. Numai Grover Cleveland a fost ales în două legislaturi distanțate una de cealaltă — 1885 și 1893 — el fiind socotit astfel de toate listele cronologice americane, drept al 22-lea și, respectiv, al 24-lea președinte. Dar am avut și noi dreptate atunci cînd l-am calculat pe Cleveland o singură dată și l-am înscris pe Richard M. Nixon al 36-lea pe lista titularilor Casei Albe.

ACELAȘI EVENIMENT — TREI DATE

GH. CRIȘAN, *din* Brașov, *ne întreabă, pe marginea articolului* Familia Pușcariu — cărturari din tată în fiu, *publicat în nr. 10/1976 al revistei noastre:* „Cînd a murit Ioan II Pușcariu: în 1911, cum scrie *Magazin istoric*, sau în 1912, cum amintește inscripția gravată pe bustul ce i-a fost ridicat în localitatea Bran, jud. Brașov"?. *Sau în 1917, adăugăm noi, după ce, consultînd mai multe lucrări de referință, am întîlnit și această dată a decesului lui Ioan II Pușcariu, consemnată la p. 792 a* Enciclopediei Minerva, *tipărită în 1930, la Cluj.*

Adresîndu-ne unui descendent al ilustrului cărturar, nepotul său, Victor Pușcariu, *din* București, *d-sa ne-a comunicat: Ioan II Pușcariu s-a stins din viață la 24 decembrie 1911.*

MULȚUMIRI

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa redacției, am reținut propunerile, sugestiile, completările și informațiile cuprinse în scrisorile următorilor cititori cărora le mulțumim: VIRGIL SEULEAN, *din* Tîrgu Mureș; CONSTANTIN I. TÂRULESCU, *din* Craiova; CORNELIA SORESCU, *din* Timișoara; MIRCEA C. TEODORESCU, *din* București.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

PLEȘOIANU IOAN, cartier Trivale, bl. 12 E, et. V, ap. 22, Pitești, *solicită: nr. 1, 2, 7, 8/1967, oferă: nr. 1, 2, 12/1972; 7/1973; 1, 3, 4, 7/1974; 2, 3, 6-9/1975*

SCRIPCARU T. GHEORGHE, com Boroaia, jud. Suceava, *solicită: nr. 11/1975*

BARA IOAN, com. Aninoasa, str. 23 August, nr. 102 A, jud. Hunedoara, *solicită: nr. 1, 2, 4, 6, 8/1974*

ALEXANDRU BIBAC, str. Muntenia, nr. 13, Brașov, *oferă colecția completă*

URSACIUC VIOREL, Calea Victoriei, nr. 23, et. II, ap. 12, București, *oferă: nr. 9/1971; 10, 12/1973; 2, 12/1974; 5, 8-12/1975; 2, 3-8/1976*

TABACU VASILE, str. Iacobeni, nr. 37, București, *solicită: nr. 7/1975*

DUCA TOMA, str. Alunului, nr. 21, București, *solicită: nr. 1-4/1967; 10/1969; oferă: nr. 6,8/1967; 5-12/1968; 1-12/1969; 4/1973; 11/1975; 3, 8/1976*

IOSIF RETEZAN, B-dul 23 August, nr. 29, sc. 1, ap. 4, Reșița, *solicită: nr. 2-4, 7-10, 12/1968; 2, 4/1970; oferă: nr. 2, 4/1970; 3, 4, 8, 9/1972; 12/1973; 7, 11/1974; 3, 6, 7, 9-11/1975; 3-6, 8, 10, 11/1976*

BEJENIȚĂ TEODOR, str. Cașinului, nr. 25, ap. 7, Gheorghe Gheorghiu-Dej, jud. Bacău, *oferă: nr. 2-9/1967; colecția 1969-1975*

THEO DRAN, str. Cernica, nr. 18, București, *oferă colecția completă*

SOLOMON VASILE, str. N. Bălcescu, nr. 6, ap. 37, Tg. Mureș, *solicită nr. 1-3/1967*

MUNTEANU P. MIHAI, satul Burcivaia, Adjud, jud. Vrancea, *solicită: nr. 5/1975*

ION NICOLESCU, Aleea Borzești, nr. 7, București, *oferă colecția completă*

LUCHIAN CONSTANTIN, str. Carpați, bl. 41, sc. B, ap. 23, Piatra Neamț, *solicită: nr. 1, 3-6/1967*

CONTENTS (Romanian History) **DAN BERINDEI** Historical Documents 1772-1774, the Rights of the Romanian Principalities • **ŞT. S. GOROVEI** Family Chronicles: the Kogălniceanus • **M. PĂCURARIU** and **OTTO GREFFNER** Testimonies on the 1877 War of Independence • **I. URSU** Alexandre Vaillant, a Faithful Friend of the Romanian People • **C. POPIŞTEANU** An Interview with the American Historian J. Boorstin • **I. FELEA** From the History of Romanian Socialism: C. Dobrogeanu-Gherea (1855-1920) • **VASILE CĂRĂBIŞ** Romanian Guerillas in the First World War • **C. PREDA** Thracian Peoples and Tribes • **R.A. CROSSLAND** the Thracian and Dacian Languages • **E. POENARU, C. SAMOILĂ** and **Ş. BOBANCU** The Dacian Calendar of Sarmizegetusa • **C. MERIŞCA** 1457: Stephen the Great Is Proclaimed Prince of Moldova • **ŞT. OLTEANU** Two Romanian Mediaeval Institutions for the Country's Defence • **V. FAUR** and **M. CERGHEDEAN** Outlaws' Chronicle (18th Century) • **G. FILLMAN** A Romanian on USS Maine • **A. CĂLINESCU** 1938: Political Notes

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **DAN BERINDEI** Documents historiques 1772-1774, les droits des principautés roumaines • **ŞT. S. GOROVEI** Chronique de famille: les Kogălniceanu • **M. PĂCURARIU** et **OTTO GREFFNER** Témoignages sur la Guerre d'Indépendence de 1877 • **I. URSU** Alexandre Vaillant, un ami dévoué du peuple roumain • **C. POPIŞTEANU** Une interview avec l'historien américain Daniel J. Boorstin • **I. FELEA** Histoire du socialisme roumain: C. Dobrogeanu-Gherea (1855-1920) • **VASILE CĂRĂBIŞ** Guérillas roumains dans la première guerre mondiale • **C. PREDA** Peuples et tribus thraces • **R. A. CROSSLAND** Les langues dace et thrace • **E. POENARU, C. SAMOILĂ** et **Ş. BOBANCU** Le calendrier dace de Sarmizegetusa • **C. MERIŞCA** 1457: Etienne le Grand est proclamé prince de Moldavie • **ŞT. OLTEANU** Deux institutions médiévales roumaines destinés à la défense du pays • **V. FAUR** et **M. CERGHEDEAN** Chronique des haïdoucs (18e siècle) • **G. FILLMAN** Un Roumain sur l'USS Maine • **A. CĂLINESCU** 1938: notes politiques

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **ДАН БЕРИНДЕЙ** Документы истории 1772-1774-ых гг. • Права румынских княжеств • **ШТ. С. ГОРОВЕЙ** Летопись семьи Когэлничану • **М. ПЭКУРАРИУ, ОТТО ГРЕФФНЕР** Свидетельства о войне за независимость 1877-го г. • **М. УРСУ** Александр Вайан, Преданный друг румынского народа • **К. ПОПИШТЯНУ** Интервью с американским историком Дэниел Ж. Бурстин • **И. ФЕЛЯ** Из истории румынского социализма: К. Доброджану-Геря (1855-1920) • **ВАСИЛЕ КЭРЭБИШ** Румынские партизаны в первой мировой войне • **К. ПРЕДА** Фракийские племена • **Р.А. КРОССЛАНД** Дакийский и фракийский языки • **Е. ПОЕНАРУ, К. САМОИЛЭ, Ш. БОБАНКУ** Дакийский календарь в Сармиседжетусе • **К. МЕРИШКА** 1457-ый г.: провозглашение Штефана Великого господарем Молдовы — **ШТ. ОЛТЯНУ** Два румынских средневековых учреждения, предназначенные защите страны • **В. ФАУР, М. ЧЕРГЕДЯН** Гайдуки — хроника (XVIII в.) • **Г. ФИЛЛМАН** Румын на американском броненосце „Мэн" • **А. КЭЛИНЕСКУ** Дневник 1938-ый г.

INHALT (Rumänische Geschichte) **DAN BERINDEI** Geschichtsdokumente der Jahre 1772-1774, die Rechte der Rumänischen Fürstentümer • **ŞT. S. GOROVEI** Familienchroniken: jene namens **Kogălniceanu** • **M. PĂCURARIU, OTTO GREFFNER** Bezeugungen des Unabhängigkeitskrieges von 1877 • **I. URSU** Alexander Vaillant—ein treuer Freund des rumänischen Volkes • **C. POPIŞTEANU** Ein Interview mit dem amerikanischen Historiker Daniel J. Boorstin • **I. FELEA** Aus der Geschichte des rumänischen Sozialismus: C. Dobrogeanu-Gherea (1855-1920) • **VASILE CĂRĂBIŞ** Rumänische Partisanen im ersten Weltkrieg • **C. PREDA** Thrakische Stämme und Geschlechter • **R.A. CROSSLAND** Die dakische—und thrakische Sprache • **E. POENARU, C. SAMOILĂ Ş. BOBANCU** Der dakische Kalender Sarmizegetusas • **C. MERIŞCA** 1457: Die Proklamation Ştefan des Großen a Fürst der Moldau • **ŞT. OLTEANU** Zwei, zur Verteidigung des Landes, ausersehene mittelalterliche rumänisch Anstalten • **V. FAUR, M. CERGHEDEAN** Heiduckenchronik (18. Jahrhundert) • **G. FILLMAN** Ein Rumäne a USS Maine • **A. CĂLINESCU** 1938-Politische Aufzeichnungen

SUMARIO (Historia rumana) **DAN BERINDEI** Documentos de la historia 1772-1774, los derechos de los Principados Rumanos • **ŞT. S. GOROVEI** Crónicas de familias: los Kogălniceanu • **M. PĂCURARIU, OTTO GREFFNER** Testimonios sobre la guerra de independencia de 1877 • **I. URSU** Alexandre Vaillant — un amigo fie del pueblo rumano • **C. POPIŞTEANU** Entrevista con el historiador norteamericano Daniel J. Boorstin • **I. FELEA** De la historia del socialismo rumano: C. Dobrogeanu-Gherea (1855-1920) • **VASILE CĂRĂBIŞ** Guerrill ros rumanos en la primera guerra mundial • **C. PREDA** Pueblos y tribus tracios • **R. A. CROSSLAND** Los idi mas dacio y tracio • **E. POENARU, C. SAMOILĂ, Ş. BOBANCU** El calendario dacio de Sarmizegetusa • **C. MERIŞCA** 1457, año de la proclamación de Esteban el Magno como príncipe de Moldavia • **ŞT. OLTEANU** Do instituciones medievales rumanas destinadas a defender el país • **V. FAUR, M. CERGHEDEAN** Crónica de bandolerismo justiciero (s. XVIII) • **G. FILLMAN** Un rumano en el USS Maine • **A. CĂLINESCU** 1938: apuntes políticos

ABONNEMENTS: ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex: 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 702, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Vasile Şimandan, Marian Ştefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Constanţa Avram, Ana-Maria Şerbănescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti
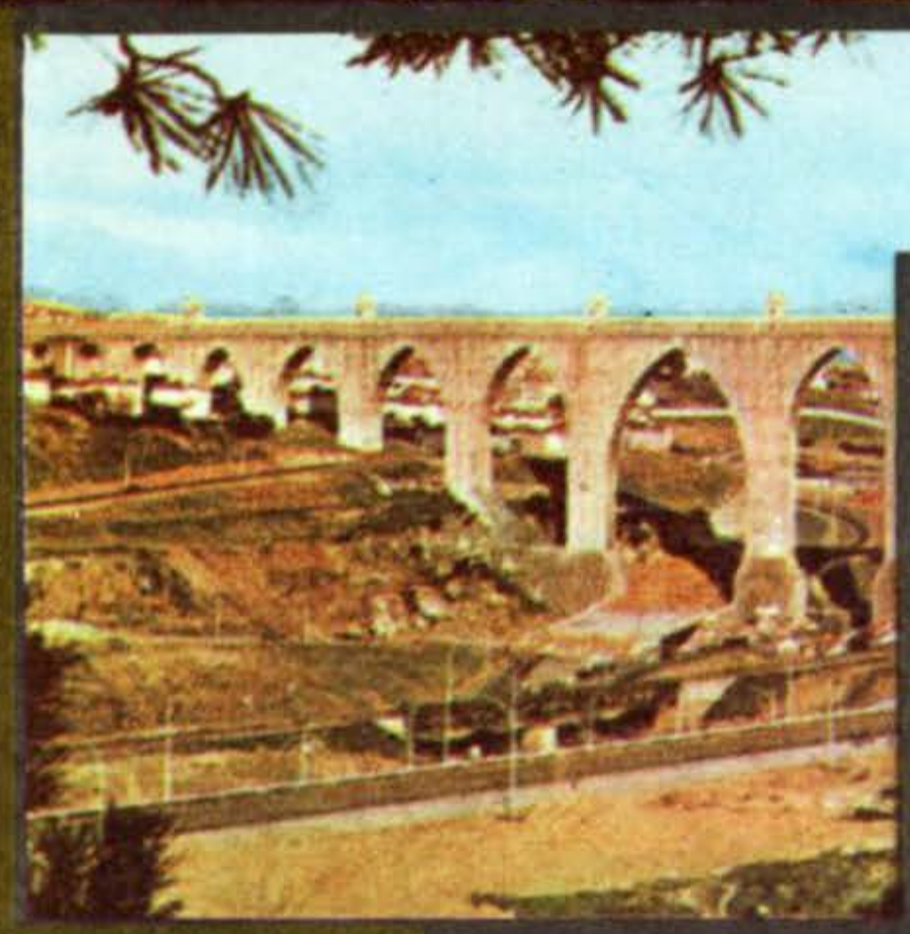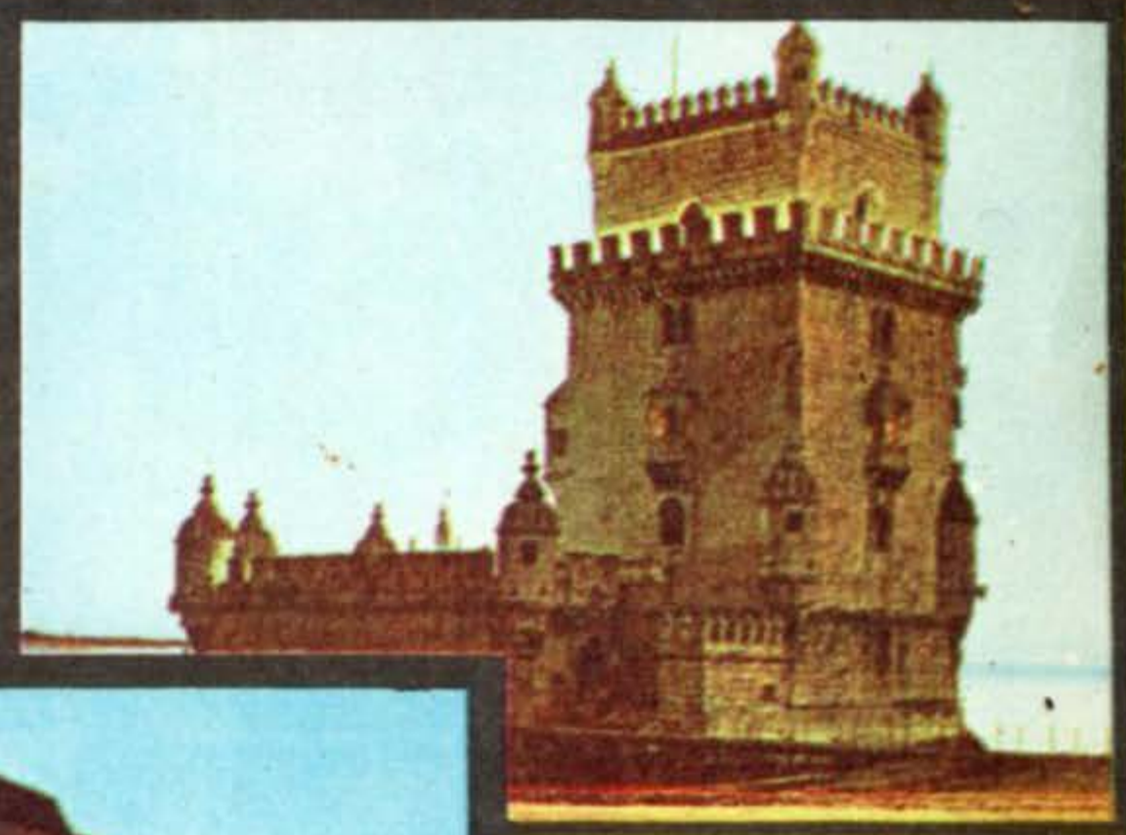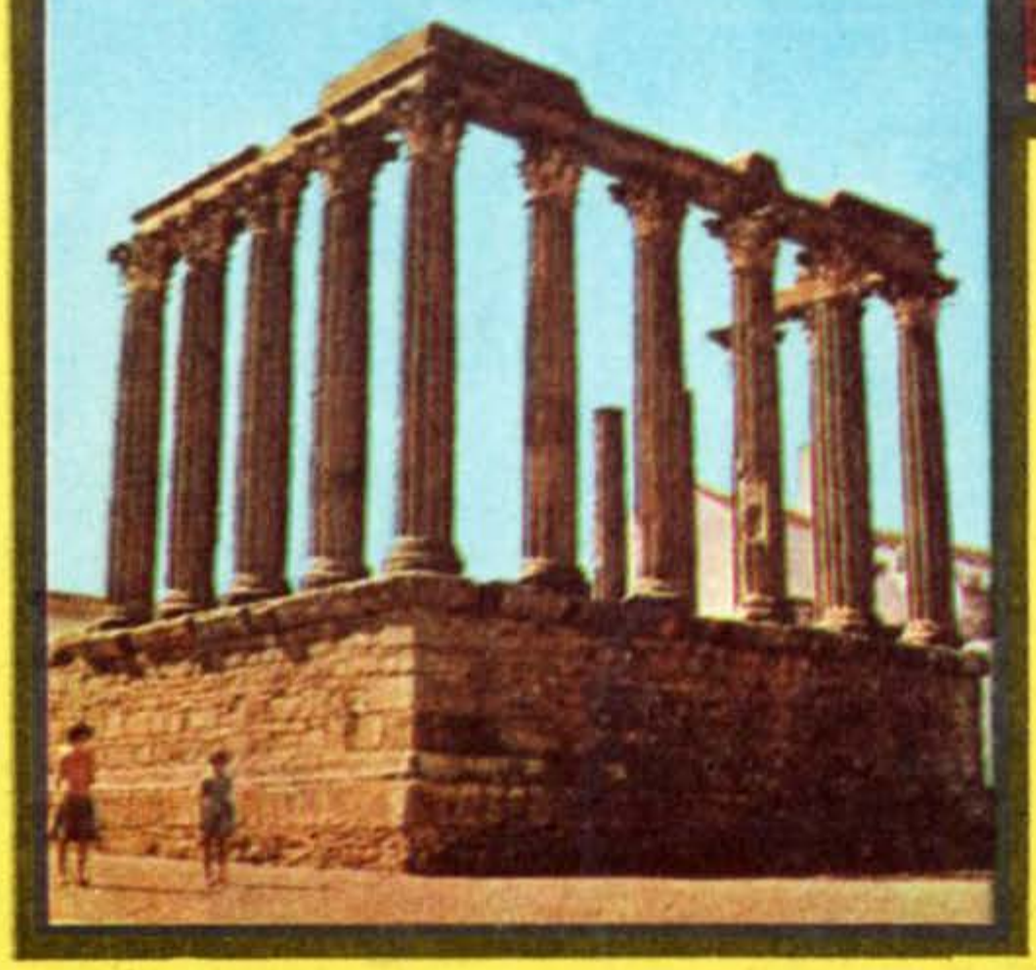
42 427